

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

ЗДОБУВАЧУ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Упорядник С. В. Сьомін

Київ 2002

Рецензент: *В. М. Бебик*, д-р політ. наук, проф.

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 4 від 05.06.02)

З-46 Здобувачу наукового ступеня: Метод. рекомендації / Упоряд. С. В. Сьомін. — К.: МАУП, 2002. — 184 с.— Бібліогр.: с. 178—179.

ISBN 966-608-213-6

У посібнику впорядковано чинні в Україні нормативно-методичні документи, які висвітлюють особливості підготовки й вимоги щодо атестування здобувачів наукового ступеня в галузі суспільних і гуманітарних наук.

Для молодих науковців та їхніх наукових керівників, а також членів спеціалізованих вчених рад, які беруть участь у підготовці атестаційних документів.

ББК 72

© С. В. Сьомін (упоряд.), 2002

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2002

Передмова

Шановні майбутні доктори, кандидати та магістри!

З власного досвіду знаю, що оформлення дисертаційного дослідження та усіляких білянаукових паперів часто-густо займає чи не половину всього часу, який витрачається на процес здобуття наукового ступеня.

Саме тому ми й попросили доктора політичних наук С. В. Сьоміна написати цей посібник, тим більше що упорядник є вченим секретарем експертної ради з державного управління ВАК України. Його бюрократично-науковий досвід може стати у пригоді всім здобувачам наукових ступенів.

Цей методичний посібник є першою в Україні спробою об'єднати в одній книжці основи методології наукового дослідження, особливості підготовки дисертаційної роботи, а також чинні нормативно-правові вимоги щодо атестування здобувачів наукового ступеня в галузі суспільних і гуманітарних наук. У ньому зібрано, систематизовано та інтерпретовано, відповідно до вимог сучасності, вітчизняні й зарубіжні науково-методичні розробки щодо оптимізації процесу наукової творчості молодих учених, оформлення рукопису й автореферату дисертації, а також висвітлено особливості процедури проведення прилюдного захисту дисертації та підготовки атестаційних документів до Вищої атестаційної комісії України.

Посібник підготовлено на підставі “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р. № 644 (зі змінами та доповненнями), “Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 р. № 309, “Переліків та форм документів,

що використовуються при атестації наукових та науково-педагогічних працівників”, затверджених наказом Вищої атестаційної комісії України від 21 березня 1997 р. № 121 (зі змінами та доповненнями), методичних рекомендацій Українського інституту науково-технічної та економічної інформації по заповненню реєстраційно-облікових документів, а також моніторингу бюлетенів, роз’яснень і рекомендацій Вищої атестаційної комісії України.

Сподіваємося, що цей методичний посібник допоможе дещо оптимізувати процес підготовки атестаційних документів здобувачами наукового ступеня в галузі суспільних і гуманітарних наук.

Ректор
Міжрегіональної Академії
управління персоналом,
доктор політичних наук,
професор

В. М. Бебик

ВСТУП

Дисертація на здобуття наукового ступеня є науковою працею, виконаною як рукопис або опублікованою як монографія. Вона містить висунуті автором для прилюдного захисту науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати, наукові положення, характерна єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача в науку¹.

Теми дисертацій пов'язуються з напрямками основних науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, затверджуються ученими (науковими) радами для кожного здобувача персонально з одночасним призначенням наукового керівника. Можливість призначення двох керівників або керівника й консультанта кандидатської дисертації не передбачена.

Докторська дисертація повинна містити раніше не захищені наукові положення та отримані автором нові науково обґрунтовані результати в певній галузі науки, які в сукупності розв'язують важливу наукову або науково-прикладну проблему².

Кандидатська дисертація повинна містити результати проведених автором досліджень, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для певної галузі науки³.

¹ *Постанова* Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р. № 644 «Про затвердження "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань"» // Бюл. ВАК України. — 1997. — № 3. — С. 3—14.

² Там само. — П. 12.

³ Там само. — П. 13.

Дисертація готується автором особисто. Нові наукові результати і положення, вміщені в ній, мають витримати своєрідний іспит під час публічного захисту. Як наукова праця, вона повинна мати внутрішню єдність і свідчити про особистий внесок автора в науку. Нові рішення, запропоновані здобувачем, необхідно добре аргументувати та критично оцінити порівняно з уже відомими. У дисертаціях, які мають прикладне значення, наводяться відомості щодо практичного застосування отриманих автором наукових результатів, а в дисертаціях теоретичного спрямування — рекомендації щодо використання наукових висновків.

Кандидатська дисертація — це, по-перше, кваліфікаційна праця, а по-друге — праця, що містить розв'язання важливої наукової проблеми або конкретного наукового завдання.

Метою будь-якої наукової праці, так само й дисертації, є виявлення нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або ж уточнення відомих раніше, але недостатньо досліджених. Кожна дисертація містить теоретичну частину, де нові факти складаються в систему і для них визначаються певні принципи, які їх об'єднують. Вона містить у собі науковий результат, тобто не відомі раніше знання, а не технічне рішення, отримане на основі або в межах встановлених раніше закономірностей.

Відмінність дисертації від монографії. Дисертація — це опис наукових результатів, здобутих особисто автором. Монографія — опис результатів, отриманих у досліджуваному питанні як здобувачем, так й іншими авторами. При цьому монографія може містити як нові наукові результати, так і відомі науково-практичні рішення.

Дисертація, як правило, готується українською мовою. Її оформлення здійснюється згідно з вимогами до звітів про науково-дослідні роботи (НДР), встановленими Державним стандартом України ДСТУ 3008-95 “Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення”.

І в тому разі, коли дисертація на здобуття наукового ступеня подається у вигляді рукопису, і тоді, коли захист відбувається за монографією, її основні положення мають бути опубліковані в наукових журналах та інших періодичних фахових виданнях.

Наукову інформацію в дисертації необхідно подавати в найповнішому вигляді, обов'язково розкриваючи хід і результати дослідження, з детальним описом методики дослідження. Повнота наукової інформації повинна відбиватися в деталізованому фактичному мате-

ріалі з обґрунтуваннями, гіпотезами, широкими історичними екскурсами і паралелями.

Основу змісту дисертації має складати принципово новий матеріал: опис відкритих фактів, явищ і закономірностей, а також узагальнення вже відомих даних з інших наукових позицій або аспектів. З огляду на це матеріал може містити дискусійні питання, пов'язані з переглядом існуючих поглядів та уявлень. Зміст дисертації повинен відповідати вимогам оригінальності, унікальності та неповторності наведених положень.

Характерними ознаками форми викладення змісту дисертації є високий ступінь абстрагування, активне застосування математичного апарату й засобів логічного мислення, а також аргументованість суджень і точність наведених даних. Орієнтуючись на читачів, професійна підготовка яких найвища, здобувач мусить включити до тексту весь наявний знаковий апарат (формули, графіки, діаграми, схеми, таблиці, латинські та грецькі позначення тощо), тобто все те, що складає "мову науки", зрозумілу лише спеціалістам. У мовностилістичному оформленні матеріалу слід враховувати особливості наукового стилю мови, головною рисою якого є об'єктивність, яка впливає зі специфіки наукового пізнання. Необхідно стисло, логічно й аргументовано викладати зміст і результати наукових досліджень, уникати загальних слів, бездоказових тверджень, тавтології.

Назва дисертації має бути якомога коротшою, відповідати обраній спеціальності та суті наукової проблеми (завдання), вказувати на мету дисертаційного дослідження та його завершеність. Часом для більшої конкретизації до назви можна долучити невеликий (4–6 слів) підзаголовок.

Розділ 1

ЗАГАЛЬНА МЕТОДИКА НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ

Отримання наукових результатів, оформлених під назвою дисертація, має свої принципи, методи, техніку й технологію. Мета цих методичних рекомендацій — не навчити науковій творчості, а сприяти оптимальній діяльності здобувача, який ставить перед собою завдання захисту дисертації через ознайомлення з принципами побудови дисертації, принципами й методами встановлення новизни, достовірності та практичної значущості наукових результатів.

Для здобувача важливо не тільки добре знати основні положення, характерні для дисертації як кваліфікаційної роботи, але й мати хоча б загальне уявлення про методологію наукової творчості, здобути досвід в організації своєї роботи, у використанні методів наукового пізнання й застосуванні логічних законів і правил.

1.1. Вивчення першоджерел як основна форма наукової роботи

Будь-яке наукове дослідження, від творчого задуму до кінцевого оформлення наукової праці, здійснюється індивідуально. Проте можна визначити й деякі загальні методологічні підходи до його проведення, що прийнято називати вивченням у науковому сенсі.

Сучасне науково-теоретичне мислення покликане дійти суті явищ і процесів, які вивчаються. Це стає можливим за умови цілісного

підходу до об'єкта вивчення, розгляду його у виникненні й розвитку, тобто застосування історичного аспекту.

Нові наукові результати та накопичені здобутки перебувають у діалектичній взаємодії. Найкраще зі старого переходить у нове і надає йому сили та дієвості. Іноді забуте знову відроджується на новому науковому підґрунті й набуває немовби другого життя, але в іншому, досконалішому вигляді.

Вивчати в науковому сенсі — це означає бути науково об'єктивним. Не можна відкидати факти тільки тому, що їх важко пояснити або знайти для них практичне застосування. У науці мало встановити якийсь новий факт, важливо дати йому пояснення з позицій сучасної науки, з'ясувати його загальнопізнавальне, теоретичне або практичне значення.

Накопичення наукових фактів у процесі дослідження — завжди творчий процес, в основі якого лежить задум ученого, його ідея. У філософському визначенні ідея являє собою продукт людської думки, форму відображення дійсності. Ідея відрізняється від інших форм мислення і наукового знання тим, що в ній не тільки відображено об'єкт вивчення, але й міститься усвідомлення мети, перспективи пізнання і практичного перетворення дійсності.

Ідеї народжуються з практики, спостереження навколишнього світу й потреб життя. У їхній основі лежать реальні факти й події. Життя висуває конкретні завдання, але не завжди відразу знаходяться продуктивні ідеї для їхнього розв'язання. Тоді на допомогу приходять спроможність дослідника пропонувати новий, зовсім незвичний аспект розгляду завдання, яке довго не могли вирішити за звичайних підходів до справи.

Нова ідея — не просто зміна уявлення про об'єкт дослідження шляхом строгого обґрунтування, це — якісний ривок думки за межі сприйнятих почуттями рішень. Нові ідеї можуть виникати під впливом парадоксальних ситуацій, коли виявляється незвичний, неочікуваний результат, який надто розходиться із загальноприйнятими положеннями науки — парадигмами. При цьому отримання нових знань відбувається за такою схемою: парадигма — парадокс — нова парадигма. Можна стверджувати, що розвиток науки — це зміна парадигм, методів, стереотипів мислення. Перехід від однієї парадигми до іншої не піддається логічному опису, бо кожна з них відкидає попередню і несе принципово новий результат дослідження,

який не можна логічно вивести з відомих теорій. Особливу роль тут відіграють інтуїтивні механізми наукового пошуку, які не ґрунтуються на формальній логіці.

Розвиток ідеї до стадії вирішення завдання, звичайно, здійснюється як плановий процес наукового дослідження. Хоча в науці й відомі випадкові відкриття, проте тільки планове, добре обладнане сучасними засобами наукове дослідження дає змогу розкрити об'єктивні закономірності у природі. Згодом іде процес продовження цільової обробки первинного задуму, уточнення, зміни, доповнення й розвитку накресленої схеми дослідження з використанням різних методів пізнання.

Метод — це сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання. Фактично різниця між методом і теорією має функціональний характер: формуючись як теоретичний результат попереднього дослідження, метод виступає як вихідний пункт й умова майбутніх досліджень.

У кожному науковому дослідженні можна виділити *два рівні*:

- емпіричний, на якому відбувається процес накопичення фактів;
- теоретичний — досягнення синтезу знань (у формі наукової теорії).

Згідно з цими рівнями *загальні методи пізнання* можна поділити на *три групи*, грані між якими визначені приблизно:

- методи емпіричного дослідження;
- методи, що застосовуються на емпіричному та теоретичному рівнях досліджень;
- методи теоретичних досліджень.

Методи емпіричного дослідження

Спостереження — це систематичне, цілеспрямоване вивчення об'єкта. Аби бути плідним, спостереження мусить відповідати таким вимогам:

- задуманості заздалегідь (спостереження проводиться для певного, чітко поставленого завдання);
- плановості (виконується за планом, складеним відповідно до завдання спостереження);
- цілеспрямованості (спостерігаються лише певні сторони явища, що викликають інтерес при дослідженні);

- активності (спостерігач активно шукає потрібні об'єкти, риси, явища);
- систематичності (спостереження ведеться безперервно або за певною системою).

Спостереження як метод пізнання дає змогу отримати первинну інформацію у вигляді сукупності емпіричних тверджень. Емпірична сукупність утворює первинну схематизацію об'єктів реальності — вихідних об'єктів наукового дослідження.

Порівняння — це процес становлення подібності або відмінностей предметів та явищ дійсності, а також знаходження загального, притаманного двом або кільком об'єктам.

Метод порівняння буде результативним за таких вимог:

- порівнюватимуться лише такі явища, між якими можлива деяка об'єктивна спільність;
- порівняння має здійснюватися за найбільш важливими, суттєвими (у плані конкретного завдання) рисами.

Різні об'єкти чи явища можуть порівнюватися безпосередньо або опосередковано через їхні порівняння з будь-яким іншим об'єктом (еталоном). У першому випадку звичайно отримують якісні результати (більше — менше, вище — нижче). Порівняння ж об'єктів з еталоном надає можливість отримати кількісні характеристики. Такі порівняння називають вимірюванням.

За допомогою порівняння інформація щодо об'єкта здобувається двома шляхами:

- безпосередній результат порівняння (первинна інформація);
- результат обробки первинних даних (вторинна або похідна інформація).

Вимірювання — це визначення числового значення певної величини за допомогою одиниці виміру. Вимірювання передбачає наявність таких основних елементів: об'єкта вимірювання, еталона, вимірювальних приладів, методу вимірювання. Вимірювання розвинулося з операції порівняння, проте воно — більш потужний і універсальний пізнавальний засіб.

Експеримент — це такий метод вивчення об'єкта, за яким дослідник активно й цілеспрямовано впливає на нього завдяки створенню штучних умов або використанню природних умов, необхідних для виявлення відповідної властивості.

Переваги експериментального вивчення об'єкта порівняно зі спостереженням такі:

- у процесі експерименту можна вивчати явище “у чистому вигляді”, звільнившись від побічних факторів, які затінують основний процес;
- в експериментальних умовах можна дослідити властивості об'єктів;
- повторюваність експерименту: можна проводити досліди стільки разів, скільки це необхідно.

Експеримент проводять у таких випадках:

- при виявленні раніше не відомих властивостей об'єкта;
- при перевірці правильності теоретичних розрахунків;
- при демонструванні явища.

У науковому дослідженні експеримент і теорія найтісніше взаємопов'язані. Ігнорування експерименту неодмінно призводить до помилок, тому всебічне розгортання експериментальних досліджень є одним із найважливіших шляхів розвитку сучасної науки.

Методи, що застосовуються на емпіричному та теоретичному рівнях досліджень

Абстрагування — це відхід у думці від несуттєвих властивостей, зв'язків, відношень предметів і виділення кількох рис, які цікавлять дослідника.

Процес абстрагування має *два ступені*.

Перший: виділення найважливішого — встановлення факту незалежності чи дуже незначної залежності досліджуваних явищ, на яку можна не зважати, від певних факторів (якщо об'єкт А не залежить безпосередньо від фактора Б, то можна лишити його осторонь як несуттєвий).

Другий: реалізація можливостей абстрагування. Сутність його полягає в тому, що один об'єкт замінюється іншим, простішим, який виступає як “модель” першого.

Абстрагування може застосовуватися до реальних і абстрактних об'єктів (таких, що пройшли абстрагування раніше). Багатоступінчасте абстрагування призводить до абстракцій зростаючого ступеня загальності. Абстрагування дає змогу замінити у пізнанні складне простим, але таким, яке відбиває основне в цьому складному.

Існують такі основні *види абстракції*:

- **отождоження** — утворення поняття через об'єднання предметів, пов'язаних відношеннями типу рівності в особливий клас (залишаючи осторонь деякі індивідуальні якості предметів);

- **ізолювання** — виділення властивостей і відношень, пов'язаних з предметами, та позначення їх певними “іменами”, що надає абстракціям статусу самостійних предметів (наприклад, надійність, універсальність).

Різниця між цими двома абстракціями полягає в тому, що в першому випадку ізолюється комплекс властивостей об'єкта, а в другому — єдина його властивість;

- **конструктивізація** — відхилення від невизначеності меж реальних об'єктів (безперервний рух зупиняється та ін.);
- **актуальна нескінченність** — відхилення від незавершеності (і неможливості завершення) процесу утворення нескінченної множини, від неможливості задати його повним переліком усіх елементів. Така множина розглядається як наявна;
- **потенціальна здійсненність** — відхилення від реальних меж людських можливостей, зумовлених обмеженістю життя в часі та просторі (нескінченність розглядається як потенційно здійсненна).

Результат абстрагування часто виступає як специфічний метод дослідження, а також як елемент складніших за своєю структурою методів експерименту — аналізу та моделювання.

Аналіз і синтез. **Аналіз** — метод пізнання, який дає змогу поділяти предмети дослідження на складові частини (природні елементи об'єкта або його властивості та відношення). **Синтез**, навпаки, припускає з'єднання окремих частин чи рис предмета в єдине ціле. Аналіз і синтез взаємопов'язані, вони являють собою єдність протилежностей.

Аналіз і синтез буває:

- **прямим, або емпіричним** (використовується для виділення окремих частин об'єкта, виявлення його властивостей, найпростіших вимірювань тощо);
- **зворотним, або елементарно-теоретичним** (базується на деяких теоретичних міркуваннях стосовно причинно-наслідкового зв'язку різних явищ або дії будь-якої закономірності. При цьому виділяються та з'єднуються явища, які здаються суттєвими, а другорядні ігноруються);
- **структурно-генетичним** (вимагає виокремлення у складному явищі таких елементів, які мають вирішальний вплив на всі інші сторони об'єкта).

Індукція та дедукція. Дедуктивною визначають таку розумову конструкцію, в якій висновок щодо якогось елементу множини робиться на основі знання загальних властивостей всієї множини. Змістом дедукції як методу пізнання є використання загальних наукових положень при дослідженні конкретних явищ.

Під індукцією розуміють перехід від часткового до загального, коли на підставі знання про частину предметів класу робиться висновок стосовно класу в цілому. Дедукція та індукція — взаємопротилежні методи пізнання.

Існує кілька варіантів установлення наслідкового зв'язку методами наукової індукції:

- метод єдиної подібності. Якщо два чи більше випадків досліджуваного явища мають лише одну загальну обставину, а всі інші обставини різні, то саме ця обставина є причиною явища, яке розглядається;
- метод єдиної розбіжності. Якщо випадок, у якому досліджуване явище настає, і випадок, в якому воно не настає, у всьому подібні й відрізняються тільки однією обставиною, то саме ця обставина, наявна в одному випадку і відсутня в іншому, є причиною явища, що досліджується;
- об'єднаний метод подібності та розбіжності — комбінація двох перших методів;
- метод супутніх змін. Коли виникнення або зміна одного явища викликає певну зміну іншого явища, то обидва вони перебувають у причинному зв'язку одного з іншим;
- метод решти. Якщо складне явище викликане складною причиною, яка являє собою сукупність певних обставин, і відомо, що деякі з них є причиною частини явища, то решта цього явища викликається обставинами, котрі залишилися.

Моделювання — метод, який ґрунтується на використанні моделі як засобу дослідження явищ і процесів природи. Під моделями розуміють системи, що замінюють об'єкт пізнання і служать джерелом інформації стосовно нього. Моделі — це такі аналоги, подібність яких до оригіналу суттєва, а розбіжність — несуттєва. Моделі поділяють на два види: матеріальні та ідеальні. Матеріальні моделі втілюються у дереві, металі, склі тощо. Ідеальні моделі фіксуються в таких наочних елементах, як креслення, рисунок, схема, комп'ютерна програма та ін.

Метод моделювання має таку *структуру*:

- постановка завдання;
- створення або вибір моделі;
- дослідження моделі;
- перенесення знань з моделі на оригінал.

Методи теоретичних досліджень

Ідеалізація — це конструювання подумки об'єктів, які не існують у дійсності або практично нездійсненні (наприклад, абсолютно тверде тіло, абсолютно чорне тіло, лінія, площина).

Мета ідеалізації: позбавити реальні об'єкти деяких притаманних їм властивостей і наділити (подумки) ці об'єкти певними нереальними і гіпотетичними властивостями. При цьому мета досягається завдяки:

- багатоступінчастому абстрагуванню (наприклад, абстрагування від товщини приводить до поняття "площина");
- переходу подумки до кінцевого випадку в розвитку якоїсь властивості (абсолютно тверде тіло);
- простому абстрагуванню (рідина, що не стискується).

Будь-яка ідеалізація правомірна лише в певних межах.

Формалізація — метод вивчення різноманітних об'єктів шляхом відображення їхньої структури у знаковій формі за допомогою штучних мов, наприклад мовою математики.

Переваги формалізації:

- вона забезпечує узагальненість підходу до розв'язання проблем;
- символіка надає стислості та чіткості фіксації значень;
- однозначність символіки (немає багатозначності звичайної мови);
- дає змогу формувати знакові моделі об'єктів і замінювати вивчення реальних речей та процесів вивченням цих моделей.

Аксиоматичний метод — метод побудови наукової теорії, за якої деякі твердження приймаються без доведень, а всі інші знання виводяться з них відповідно до певних логічних правил.

Гіпотеза та припущення. У становленні теорій як системи наукового знання найважливішу роль відіграє гіпотеза. Гіпотеза є формою осмислення фактичного матеріалу, формою переходу від фактів до законів.

Розвиток гіпотези відбувається за трьома стадіями:

- накопичення фактичного матеріалу та висловлювання на його основі припущень;

- формування гіпотези, тобто виведення наслідків зі зробленого припущення, розгортання на його основі прийнятої теорії;
- перевірка отриманих результатів на практиці та на їхній основі уточнення гіпотези. Якщо при перевірці наслідок відповідає дійсності, то гіпотеза перетворюється на наукову теорію.

Гіпотези (як і ідеї) носять імовірнісний характер. На їх основі відбувається систематизація раніше накопичених знань і здійснюється пошук нових наукових результатів — у цьому сутність і призначення гіпотези як форми розвитку науки. Гіпотеза може узгоджуватися з іншими науковими системами або суперечити їм. Ні те ні інше не дає підстав відкинути гіпотезу або прийняти її. Гіпотеза може суперечити навіть достовірній теорії. До такої суперечності треба ставитися досить серйозно, але не варто думати, що вона обов'язково призводить до спростування гіпотези. Гіпотеза висувається з надією на те, що вона коли не цілком, то хоча б частково стане достовірним знанням.

Історичний метод дає змогу дослідити виникнення, формування та розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей. Один з основних методів наукового пізнання в суспільних науках.

Системний підхід полягає в комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. Виходячи з цього принципу, треба вивчити кожен елемент системи в його зв'язку та взаємодії з іншими елементами, виявити вплив властивостей окремих частин системи на її поведінку в цілому, встановити емерджентні властивості системи і визначити оптимальний режим її функціонування.

Ускладнення задач та об'єктів дослідження викликає необхідність розподілення (декомпозиції) системи на системи нижчого рівня (підсистеми), які досліджуються автономно, причому з обов'язковим урахуванням подальшого узгодження цілей кожної підсистеми із загальною ціллю системи. Таким чином, декомпозиція наперед визначає створення ієрархії системи. Застосування декомпозиції обумовлене не тільки неможливістю охопити неосяжне, але й різномірністю елементів складної системи і, як наслідок, необхідністю залучення фахівців різного профілю.

По суті, декомпозиція — це операція аналізу системи. Природно, що дослідження менш складних систем нижчого рівня простіше та зручніше. Проте наступне узгодження функціонування підсистем (операція синтезу) являє собою суттєво складніше завдання, ніж дослідження окремих підсистем.

Теорія — система знань, яка описує і пояснює сукупність явищ певної частки дійсності та зводить відкриті в цій галузі закони до єдиного об'єднувального початку (витоку). Теорія будується на результатах, отриманих на емпіричному рівні досліджень. У теорії ці результати впорядковуються, вписуються у струнку систему, об'єднану загальною ідеєю, уточнюються на основі введених до теорії абстракції, ідеалізації та принципів.

До нової теорії ставляться такі **вимоги**:

- адекватність наукової теорії описуваному об'єкту, що дає змогу у визначених межах замінювати експериментальні дослідження теоретичними;
- повнота опису певної галузі дійсності;
- необхідність пояснення взаємозв'язків між різними компонентами в межах самої теорії. Наявність зв'язків між різними положеннями теорії забезпечить перехід від одних тверджень до інших;
- відсутність внутрішньої несуперечливості теорії та відповідність її дослідним даним.

Теорія має бути евристичною, конструктивною і простою.

Евристичність теорії віддзеркалює її можливості передбачення та пояснювання. Математичний апарат теорії повинен не тільки забезпечувати точні кількісні передбачення, але й допомагати відкривати нові явища. Конструктивність теорії полягає у можливості простої, здійснюваної за певними правилами перевірки основних її положень, принципів і законів. Простота теорії досягається введенням узагальнених законів скорочення та стиснення інформації за допомогою спеціальних символів.

Вирішальною основою наукового пізнання є практика. Роль практики полягає у створенні матеріально-технічних засобів наукового дослідження. При цьому матеріально-технічні засоби не залишаються незмінними, а безперервно удосконалюються у процесі розвитку матеріального виробництва, промисловості, техніки.

Наукове пізнання покликане освітлювати шлях практиці, надавати теоретичні основи для розв'язання практичних проблем. Тому воно

має випереджати практику завдяки елементів наукового передбачення. Проте практика — це не тільки вихідний пункт і мета пізнання, а й основне підґрунтя цього складного процесу.

Таким чином, виростаючи з практики і розвиваючись на її основі, наукове пізнання набуває великого значення для неї самої. Воно сягає сутності явищ, розкриває закони їхнього існування та розвитку, тим самим вказуючи практиці можливості, шляхи і способи впливу на ці явища та зміни згідно з їхньою об'єктивною природою.

1.2. Загальна схема наукового дослідження

Увесь хід наукового дослідження можна приблизно зобразити у вигляді такої логічної схеми:

- Обґрунтування актуальності обраної теми.
- Постановка мети і конкретних завдань дослідження.
- Визначення об'єкта і предмета дослідження.
- Вибір методів (методики) проведення дослідження.
- Опис процесу дослідження.
- Обговорення результатів дослідження.
- Формулювання висновків і оцінка одержаних результатів.

Обґрунтування актуальності обраної теми — початковий етап будь-якого дослідження. Стосовно дисертації поняття “актуальність” має одну особливість. Дисертація, як уже зазначалося, є кваліфікаційною працею, і те, як її автор уміє обрати тему і наскільки правильно він цю тему розуміє й оцінює з точки зору своєчасності та соціальної значущості, характеризує його наукову зрілість і професійну підготовленість.

Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним. Досить кількома реченнями висловити головне — сутність проблеми, з чого й випливає актуальність теми. Проблема завжди виникає тоді, коли старе знання вже виявило свою неспроможність, а нове ще не набуло розвинутої форми. Таким чином, проблема в науці — це суперечлива ситуація, яка вимагає свого розв'язання. Така ситуація найчастіше виникає в результаті відкриття нових фактів, які явно не вкладаються в рамки колишніх теоретичних уявлень, тобто коли жодна з теорій не може пояснити щойно виявлені факти.

Правильна постановка та ясне формулювання нових проблем часом має не менше значення, ніж їх розв'язання. По суті, саме вибір

проблеми якщо не цілком, то дуже великою мірою визначає як стратегію дослідження взагалі, так і напрям наукового пошуку зокрема. Не випадково вважається, що сформулювати наукову проблему — означає показати вміння відокремити головне від другорядного, виявити те, що вже відомо і що поки не відомо науці з предмета дослідження.

Від доведення актуальності обраної теми логічно перейти до формулювання мети дослідження, а також вказати конкретні завдання, які мають бути розв'язані відповідно до цієї мети. Це зазвичай робиться у формі перерахування (*вивчити... описати... встановити... вияснити... вивести формулу...* тощо).

Формулювання цих завдань необхідно робити якомога ретельніше, оскільки опис їх розв'язання складатиме зміст розділів дисертаційної роботи. Це важливо також і тому, що назви таких розділів з'являються саме з формулювання завдань дослідження.

Потім формулюються **об'єкт** і **предмет** дослідження.

Об'єкт — це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обраний для вивчення.

Предмет — це те, що міститься в межах об'єкта.

Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження. Саме на нього і спрямована основна увага дисертанта, саме предмет дослідження визначає тему дисертаційної роботи, яка виноситься на титул як заголовок.

Одним з головних етапів наукової праці є **вибір методів дослідження** — інструменту отримання фактичного матеріалу і необхідної умови досягнення поставленої в роботі мети.

Опис процесу дослідження — основна частина дисертації, де висвітлюються методика й техніка дослідження з використанням логічних законів і правил.

Дуже важливий етап ходу наукового дослідження — **обговорення його результатів** на засіданнях профілюючих кафедр, наукових семінарів, вчених (наукових) рад з попередньою оцінкою теоретичної та практичної цінності дисертації, що є першим колективним відгуком.

Заключним етапом наукового дослідження є **висновки**, що містять те нове і суттєве, що складає наукові й практичні результати проведеної дисертаційної праці.

Як впливає з викладеного, поняття “дисертація” невід’ємне від поняття “науковий результат”. Науковий результат — це знання, відповідне вимогам новизни, достовірності та практичної цінності. Ці вимоги далі пояснюватимуться докладно. Науковий результат, як правило, — творчий продукт одного розділу дисертації. Сутність наукового результату формулюється у висновках до розділу. Формулювання сутності повинне бути коротким, зрозумілим, конкретним, без загальних слів і термінів, які потребують додаткового пояснення. Найкращою формою наукового результату є закон або закономірність.

Приклади наукових результатів:

- для однорідного електричного ланцюга сила струму дорівнює напрузі, поділеній на опір, тобто $I = U/R$ (закон Ома);
- сума окремих струмів розгалуженого електричного ланцюга дорівнює повному струму в цьому ланцюзі, тобто $I = I_1 + I_2 + I_3 + \dots$ (перший закон Кірхгофа);
- обсяг інформації, необхідний для управління виробничою системою, квадратно залежить від суми одиниць обладнання та кількості обслуговуючого персоналу цієї системи, тобто $W = c \times (m + n)^2$ (постулат В. М. Глушкова);
- половина товарів, які обертаються нині на ринку України, десять років тому покупцям була невідома;
- 20 % людей випивають 80 % усього пива (принцип 20/80);
- продуктивність праці будь-якого працівника залежить від її мотивації.

Проаналізуємо наведені твердження, випсані у порядку зменшення їхньої “якості”. Перші два (закони Ома та Кірхгофа) відповідають усім вимогам наукового результату: колись вони були новим знанням, їхня актуальність була незаперечною, вони багаторазово перевірені експериментами, мають загальний характер, теоретичну та практичну цінність. Третє твердження, взяте з відомої монографії В. М. Глушкова “Вступ до кібернетики”, за формою має вигляд наукового результату, проте не відповідає вимозі достовірності, бо виведене інтуїтивно, без багаторазової перевірки. Четверте твердження (щодо товарів) є науковим результатом, отриманим експериментально (шляхом статистичної обробки даних). П’яте твердження (принцип 20/80) здається скоріше жартом, ніж науковим результатом з огляду на його формулювання. Насправді цей принцип не раз підтверджувався в різноманітних експериментах і має практичне зна-

чення. Його більш точне формулювання: у будь-якій організації в середньому 20 % факторів зумовлюють 80 % ефекту. Наприклад, у будь-якій організації приблизно 20 % людей виконують 80 % всієї роботи; 80 % браку припадає на 20 % деталей; у житті 80 % усіх неприємностей викликаються приблизно 20 % факторів та ін. Останнє твердження не може претендувати на науковий результат: у ньому йдеться про загальновідому тенденцію, немає конкретності, а тому й практичної цінності, термін “мотивація” сам потребує роз’яснення.

Наукові результати можна поділити на *два види*:

- теоретико-методологічні (для теоретичних досліджень), у тому числі: концепція, гіпотеза, класифікація, закон, метод;
- інструментальні (для прикладних та емпіричних досліджень), зокрема: спосіб, технологія, методика, алгоритм, речовина.

1.3. Організація творчої діяльності

*Натхнення народжується тільки з праці і під час праці...
Навіть людина з карбом генія нічого не дасть не тільки
великого, але й середнього, якщо не буде пекельно пра-
цювати.*

П. І. Чайковський

Помилковою є думка, що творчий процес можли-
вий лише в періоди натхнення. Це не так. Звісно добре, коли дослід-
ження настільки захоплюють, що з’являється творчий порив, але для
досягнення кінцевої мети важливий не так порив, як копітка й добре
організована праця.

Деякі принципи наукової праці:

1. *Постійно думати про предмет дослідження.* По-перше, не
можна займатися науковою працею тільки в робочий час, обмежую-
чи себе годинами обов’язкової присутності. Досвід свідчить, що та-
кий режим унеможлиблює виконання дисертації вчасно і з потрібною
якістю. По-друге, слід позбутися некритичного сприймання чужих ду-
мок та ідей. Хоча вивчення літератури за темою дисертації і є важ-
ливим, набагато більше значення має власна творчість. Варто насам-
перед шукати свої шляхи розв’язання проблеми, свій напрям науко-
вого пошуку, тоді вивчення літератури буде корисним, бо дасть змогу
уникнути помилок.

2. *Не працювати без плану.* За весь період роботи над дисертацією може існувати кілька планів.

3. *Контролювати хід роботи, обмежувати глибину розробки.* За результатами контролю треба коригувати як загальний план, так і окремі його частини.

У будь-якому дослідженні треба обмежувати себе як за шириною охоплення теми, так і за глибиною її розробки: з цього випливає, що необхідно сформулювати не тільки завдання даного етапу дослідження, а й обмеження у вирішенні загального завдання. Обмеження особливо важливі на етапі написання дисертації за готовим чорновим матеріалом.

Поради щодо *техніки роботи*:

1. При виконанні великої роботи необхідно звільнитися від дрібних сторонніх справ.

2. Не можна робити дві справи одночасно: це не означає, що не варто чергувати складну і просту, особливо механічну роботу.

3. Треба знайти індивідуальні засоби “втягування” в роботу. Як правило, у всіх науковців найбільші труднощі викликає початок роботи. Універсальних засобів “втягування” немає, вони для кожного індивідуальні. На наш погляд, добре було б розпочинати роботу з перечитування раніше написаного матеріалу та його коригування. Після 30–40 хв. такої праці з’являється бажання йти далі. Також індивідуально має бути обраний час роботи з граничною творчою продуктивністю.

4. Особливу увагу слід звернути на допустиму тривалість праці та необхідний час відпочинку. Кожна праця вимагає дотримання режиму, інакше вона стає малопродуктивною і може призвести до втрати віри у свої сили.

1.4. Робота над статтями та доповідями

Для майбутнього вченого важливо оволодіти технікою написання статей і підготовки доповідей на конференціях не тільки з точки зору задоволення вимог щодо кількості та рівня публікацій, а й з позицій сприйняття їх слухачами та читачами. Це зобов’язує до певної логіки побудови доповіді чи статті, високої вимогливості до їхніх форми, стилю й мови.

Опублікувати статтю — це означає зробити матеріал надбанням фахівців для використання в їхній роботі. Отже, треба писати просто і зрозуміло. Слід уникати як передчасних публікацій, так і зволікання з публікаціями.

Висвітливо методику написання статті за результатами якогось часткового дослідження. Передусім треба розробити план.

Для статті обсягом сім-вісім машинописних сторінок план, як правило, має бути таким:

- *Вступ* — постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями (5–10 рядків);
- *останні дослідження і публікації*, на які спирається автор, виділення нерозв'язаних питань загальної проблеми, якій присвячується дана стаття (зазвичай ця частина статті складає близько 1/3 сторінки). Її можна назвати “вихідні передумови”;
- *формулювання цілей статті* (постановка завдання). Цей розділ особливо важливий, бо з нього читач визначає корисність для себе даної статті. Мета статті випливає з постановки загальної проблеми і огляду раніше виконаних досліджень, тобто має на меті ліквідувати якісь “білі плями” у загальній проблемі (обсяг цієї частини 5–10 рядків);
- виклад *власне матеріалу дослідження* (5–6 сторінок машинописного тексту через 2 інтервали). Невеликий обсяг вимагає виділення головного у матеріалах дослідження. Іноді можна обмежитися тільки формулюванням мети досліджень, коротким згадуванням про метод розв'язання завдання і викладом отриманих результатів. Якщо на обсяг статті немає суворих обмежень, то доцільно описати методику дослідження повніше;
- на закінчення наводяться *висновки* з даного дослідження і коротко подаються перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Методика підготовки доповіді на науковій конференції

План доповіді — аналогічний плану статті. Проте специфіка усного мовлення викликає суттєві зміни у формі та змісті. При написанні доповіді треба врахувати, що значна частина матеріалу викладена на плакатах (слайдах). На плакатах зазвичай подають: математичні постановки, метод розв'язання, алгоритми, структуру системи, схему експерименту, виявлені залежності в табличній або графічній формі тощо.

Тому в доповіді викладають коментарі (але не повторення!) до ілюстративного матеріалу. Це дає змогу на 20–30 % скоротити її.

Слід також мати на увазі, що за 10 хвилин людина може прочитати матеріал, розміщений на 4 сторінках машинописного тексту (через два інтервали), тому обсяг доповіді зазвичай є меншим від обсягу статті. Крім того, доповідач повинен реагувати на попередні виступи за темою його доповіді. Полемічний характер доповіді викликає інтерес слухачів і підвищує їхню активність.

Розділ 2

ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ НАД ДИСЕРТАЦІЄЮ

2.1. Вибір теми

Вибір теми є найвідповідальнішим етапом у діяльності здобувача, бо від нього залежить майбутня діяльність, яка вирішально обумовлює результат дисертаційного дослідження. Практика показує, що правильно обрати тему — значить наполовину забезпечити успішне її виконання.

При обранні теми **основними критеріями** мають бути:

- актуальність, новизна і перспективність;
- наявність теоретичної бази;
- можливість виконання теми в даній установі;
- зв'язок її з конкретними господарськими планами і довгостроковими програмами;
- можливість отримання від упровадження результатів дослідження економічного та соціального ефекту.

Обравши тему, здобувач має усвідомити сутність пропонованої ідеї, її новизну й актуальність, теоретичну важливість і практичну доцільність. Це значно полегшує оцінку й остаточне закріплення обраної теми.

Говорячи про новизну ідеї (а отже, і теми), не треба забувати відоме положення, що не все нове є обов'язково прогресивним, так само, як і старе — консервативним. Наукова новизна самої дисертації — це ознака, наявність якої дає авторові підстави використовувати поняття “вперше” при характеристиці отриманих ним результатів і проведення дослідження в цілому. Поняття “вперше” означає в науці факт відсутності подібних результатів до їх публікації. Уперше може

проводитися дослідження на оригінальні теми, раніше не досліджувані в тій чи іншій галузі наукового знання.

Для багатьох галузей наукова новизна виявляється в наявності вперше сформульованих і змістовно обґрунтованих теоретичних положень, методичних рекомендацій, які впроваджені в практику і суттєво впливають на досягнення нових соціально-економічних результатів. Новими можуть бути тільки ті положення дисертаційного дослідження, що сприяють подальшому розвитку науки або окремих її напрямів. Новизна історичних досліджень полягає у введенні до наукового обігу досі не використовуваних джерел, з'ясуванні генезису розвитку тієї чи іншої галузі знань, у розкритті закономірностей і основних шляхів розвитку певної наукової галузі.

Часом здобувачі висловлюють побоювання, чи не робить хтось іще дисертацію на таку ж тему. Ці побоювання є марними, хоча природно, що актуальною темою можуть займатися в кількох установах одночасно. Досвід підказує, що не можуть двоє людей, не пов'язаних один з одним, однаково розв'язати якусь проблему. Обов'язково принцип розв'язання проблеми, зміст теоретичної частини, методика експерименту будуть різними.

Питання новизни є одним з найбільш суперечливих і складних як при захисті дисертації, так і опублікуванні статті. Деякі експерти (члени спеціалізованої вченої ради, члени редколегії) вважають отриманий результат новим, інші — давно відомим. Тут вони спираються на свій особистий досвід, який при зростаючій кількості робіт, розширенні тематики досліджень і одночасному зменшенні доступних джерел інформації стає все менш надійним. Тому кожен здобувач повинен уміти визначити новизну свого наукового результату.

Найтиповіші помилки, яких припускаються у цьому, такі:

- новизна підміняється актуальністю теми, її практичною і теоретичною значущістю;
- висновки до розділів мають характер констатації і є самоочевидними твердженнями, з якими дійсно не можна сперечатися;
- немає зв'язку між отриманими раніше й новими результатами, тобто наступності.

За місцем отриманих знань серед відомих наукових даних можна виділити три рівні новизни:

- перетворення відомих даних, докорінна їх зміна;
- розширення, доповнення відомих даних;

- уточнення, конкретизація відомих даних, поширення відомих результатів на новий клас об'єктів, систем.

Рівень перетворення характеризується принципово новими в даній галузі знаннями, які не просто доповнюють відомі положення, а являють собою щось самостійне. Самоперевірку цього рівня можна здійснити, поставивши собі запитання: "А що, ніхто ніколи цього завдання не виконував?" На цьому рівні суттєво важливо розрізнити два варіанти новизни: дискусійно-гіпотетичну і загальноновизнану. У першому випадку нові результати ще не досить доказові, не мають достатніх всебічних конкретизацій і нерідко натрапляють на протидію, оскільки самі факти не піддаються новаторському науковому поясненню. Тому залишається сумнів щодо справедливості таких наукових ідей.

На рівні доповнення новий результат розширює відомі теоретичні або практичні положення, додає до них нові елементи, доповнює знання в даній галузі без зміни їхньої сутності.

На рівні конкретизації новий результат уточнює відоме, конкретизує окремі положення, що стосуються поодиноких випадків. На цьому рівні відомий метод, спосіб можуть бути розвиненими і поширеними на новий клас об'єктів, систем, явищ.

Таким чином, практично будь-яка актуальна науково-дослідна тема може забезпечити виконання дисертації. Все залежить від глибини і широти її розроблення, а отже, від самого здобувача.

У минулому однією з прикмет актуальності теми була належність її до плану науково-дослідних робіт організації, де працює дисертант, або до державного плану науково-дослідних робіт. Нині ця ознака втратила свою інформативність. Оцінюючи актуальність обраної теми, не можна ставити її в залежність від політичної ситуації в країні або світі. Справжня наука не терпить кон'юнктурних підходів. Політизація тут у недалекому минулому призводила часом до звуження спектра напрямів наукового пошуку, вилученню з нього напрямів, які не користувалися з якихось міркувань підтримкою правлячої партії, що було причиною необ'єктивності наукових розроблень.

Даючи оцінку **практичній значущості** обраної теми, слід знати, що ця значущість залежить від характеру конкретного наукового дослідження.

Якщо дисертація має методологічний характер, то її практична значущість може полягати:

- у публікації основних результатів дослідження на сторінках монографій, підручників, наукових статей;

- у наявності авторських свідоцтв, актів про впровадження результатів дослідження на практиці;
- в апробації результатів дослідження на науково-практичних конференціях і симпозиумах;
- у використанні наукових розроблень у навчальному процесі закладів освіти;
- в участі у розробці державних і регіональних програм розвитку тієї чи іншої галузі народного господарства;
- у використанні результатів дослідження для підготовки нових нормативних і методичних документів.

Практична значущість дисертації методичного характеру може виявити себе: у наявності науково обґрунтованих і апробованих результатами експериментів методів і засобів удосконалення економічного або соціального розвитку країни. Сюди ж відносять дослідження з наукового обґрунтування нових і розвитку діючих систем, методів і засобів того чи іншого виду діяльності.

Форми впровадження наукових результатів методичного характеру:

- пропозиції щодо вдосконалення систем соціально-економічного, політичного, юридичного та ін. регулювання;
- рекомендації стосовно удосконалення економічного механізму, управління соціальними процесами тощо;
- нормативні та методичні документи, затверджені або рекомендовані для використання міністерствами, державними комітетами, відомствами, об'єднаннями або іншими зацікавленими організаціями.

Коли передбачається, що майбутнє дослідження забезпечуватиме наукове обґрунтування шляхів оптимізації трудових і матеріальних ресурсів або виробничих процесів, тобто носить тільки прикладний характер, то його практична значущість може виявлятися у таких формах:

- наукового обґрунтування напрямів, способів удосконалення умов і ефективності праці, основних виробничих і невиробничих фондів, матеріальних, паливно-енергетичних ресурсів та інших факторів соціальної й економічної діяльності об'єднань, відомств, організацій;
- економічного обґрунтування заходів щодо використання науково-технічних досягнень у різних галузях науки та практики;
- обґрунтування пропозицій з використання досягнень наукових розроблень у практичній діяльності підприємств і організацій;

- розв'язання окремих проблемних питань у розробленні науково-дослідних тем, держбюджетних і договірних наукових робіт;
- використання результатів дослідження в реальних розробках проектних інститутів, проектно-конструкторських та інших організацій.

2.2. Складання плану дисертації

Від самого початку роботи здобувачеві необхідно мати план дисертації, хоча б попередній, такий, що буде багато разів коригуватися. Робочий план дисертації допомагає авторові скласти його науковий керівник. До обов'язків наукового керівника належить також робота зі складання календарного графіка роботи здобувача. Крім того, науковий керівник рекомендує необхідну літературу, довідкові, архівні та статистичні матеріали й інші джерела за темою; проводить систематичні, передбачені розкладом бесіди і консультації; оцінює зміст виконаної дисертації як частинами, так і в цілому; дає згоду на подання дисертації на захист. Таким чином, керівник надає наукову і методичну допомогу, систематично контролює виконання роботи, вносить необхідні корективи, дає рекомендації щодо доцільності прийняття того чи іншого рішення, а також робить висновок про готовність роботи.

Досвід вказує на те, що за весь період роботи над дисертацією можуть бути складені плани кількох видів. Робочий план починається з розробки теми, тобто задуму наукового дослідження. Можливо, що підґрунтям такого задуму буде лише гіпотеза, тобто припущення, викладене як на основі інтуїції (передчуття), так і на попередньо розробленій версії (тобто на повідомленні чогось з метою попереднього пояснення). Навіть така постановка справи дасть змогу систематизувати й упорядкувати всю наступну роботу.

Попередній робочий план тільки в основних рисах дає характеристику предмета дослідження, надалі такий план може і повинен уточнюватися, проте основне завдання, що стоїть перед роботою в цілому, має змінюватися якомога менше.

Робочий план має довільну форму. Як правило, це план-рубрика, що складається з переліку розташованих у колонку рубрик, об'єднаних внутрішньою логікою дослідження даної теми. Такий план використовується на перших стадіях роботи, даючи змогу ескізно представити проблему, що досліджується, в різних варіантах.

На пізніших стадіях роботи складають план-проспект, тобто реферативне викладення розміщених у логічному порядку питань, за якими надалі буде систематизуватися увесь зібраний фактичний матеріал. Доцільність складання плану-проспекту визначається тим, що шляхом систематичного включення все нових і нових даних його можна довести до заключної структурно-фактологічної схеми дисертації.

Здобувачеві необхідно усвідомити *черговість* і *логічну послідовність* запланованих робіт. При організаційній черговості завдання виконуються залежно від наявних можливостей, порядок їх виконання може змінитися за тієї умови, щоб за певний період вони всі були виконані.

Логічна послідовність диктує розкриття сутності завдання. Доки не завершений перший розділ, не можна переходити до другого. Важливо навчитися знаходити в будь-якій роботі головне, вирішальне, те, на чому треба зосередити в даний час всю увагу. Це дасть можливість знайти оптимальні розв'язки поставлених завдань.

Такий методичний підхід приводить до необхідності врахування стратегії і тактики наукового дослідження. Це означає, що дослідник визначає генеральну мету роботи, формулює центральне завдання, виявляє всі доступні резерви для виконання задуму та ідеї, обирає необхідні методи і прийоми дій, знаходить найзручніший час для виконання кожної операції.

У творчому дослідженні план завжди має динамічний, рухливий характер і не може, не повинен сковувати розвиток ідеї та задуму дослідника, зберігаючи певний чіткий і визначений науковий напрям у роботі.

Зазначимо, що переважна більшість наукових працівників має кілька планів, розрахованих на різні терміни, наприклад, на рік, місяць, день. Кожен знаходить для себе способи фіксації виконання окремих пунктів плану з тим, щоб нереалізовані пункти можна було перенести до наступного. Складаючи будь-який з планів, треба враховувати реальні можливості виконавця, бажане не повинне підміняти дійсність.

З урахуванням специфіки творчого процесу до плану дослідження вносять усе, що можна заздалегідь передбачити. Звісно, в науці можливі й випадкові відкриття, але не можна будувати наукове дослідження, орієнтуючись на випадковості. Наукове дослідження не може проводитися без плану. Тільки планове дослідження дає змогу

глибоко пізнавати нові об'єктивні закономірності навколишньої дійсності.

За кожним науковим результатом можна простежити повний цикл дослідження, тобто сукупність етапів, що починається в точці “повного незнання” і закінчується впровадженням “добутого” знання. При плануванні етапів досліджень доцільно одночасно продумати підготовку до друку необхідних публікацій.

Можна виділити такі **етапи процесу отримання наукового результату** із зазначенням характеру можливої публікації:

1. *Огляд стану проблеми, виділення завдань дослідження.* Після виконання цього етапу можна підготувати й опублікувати оглядову статтю в науковому фаховому журналі.

2. *Постановка завдання дослідження, вибір методу його розв'язання.* Після виконання цього етапу можна подати до фахового журналу статтю, де розкрити актуальність завдання, його фізичну й математичну постановку, а також визначити математичний клас задачі й обґрунтувати запропонований метод розв'язання.

3. *Розробка та інтерпретація методу й алгоритму розв'язання задачі, приклад вирішення задачі.* Успішно подолавши цей етап, здобувач може опублікувати статтю з описанням нового методу й алгоритму розв'язання задачі або викладом відомого методу в термінах розв'язаної задачі, а також аналізом практичного прикладу її розв'язання.

4. *Розробка програмного забезпечення.* Якщо розроблене програмне забезпечення має необхідні якості, притаманні програмному продукту, доцільно оприлюднити опис відповідного пакета прикладних програм або автоматизованої системи у фаховому виданні, підготувати комплект програмної документації, провести маркетингові дослідження (в межах своїх можливостей) для тиражування розробки.

5. *Експеримент.* Після його успішного проведення публікують статтю з висвітленням опису й обговоренням результатів експерименту.

6. *Упровадження.* За його результатами готується оглядова стаття з усього циклу досліджень.

Крім того, результати кожного з етапів дослідження можуть бути проголошені на конференціях і семінарах з публікацією тез доповідей або більш повних матеріалів, що є свідченням апробації результатів та пріоритету розробки.

Таким чином, за кожним завданням дослідження (результатом, що виноситься на захист) може бути підготовлено 5–6 публікацій,

4—5 тез і матеріалів доповідей конференцій. Публікації на етапах 2, 3, 6 є обов'язковими.

Може виникнути запитання: навіщо так багато публікацій? Адже при 3—4 результатах, звичайних для кандидатської дисертації, згідно з нашою схемою виходить близько 20 статей і стільки ж доповідей на конференціях. Ця схема є ідеальною моделлю процесу дослідження, і вимагати її дотримання від здобувача важко, але вона може бути критерієм якості його роботи: тільки тоді етап дослідження виконаний глибоко, якісно, коли за його результатами можна підготувати статтю до авторитетного фахового видання.

Ураховуючи те, що дисертація до захисту приймається тільки після виходу друком відповідних публікацій, готувати їх треба не в останній момент, а заздалегідь, у міру готовності наукових результатів, отриманих при розв'язанні завдань дисертаційного дослідження. Підготовка статей і доповідей на конференціях — обов'язкова складова плану роботи над дисертацією.

2.3. Вивчення літературних джерел. Методи добору фактичних матеріалів і огляду літератури

Ознайомлення з опублікованими за темою дисертації науковими працями починається відразу після розробки ідеї, тобто задуму наукового дослідження, який, як уже зазначалося раніше, знаходить своє відображення в темі й робочому плані дисертації.

Така постановка справи допомагає цілеспрямованіше шукати літературні джерела за обраною темою і краще опрацювати матеріал, опублікований у працях інших учених, бо витoki основних питань проблеми майже завжди закладені в більш ранніх дослідженнях.

Як знайти потрібну літературу? Є два шляхи отримання бібліографічної довідки: замовлення у спеціалізованій інформаційній установі (інформаційному підрозділі установи) або самостійний пошук. Треба зазначити, що, незважаючи на високу кваліфікацію працівників інформаційних служб, вони ніколи не доберуть літературу так, як треба здобувачу, хоч і збережуть йому багато цінного часу. Науковий працівник у пошуку літератури має спочатку з'ясувати перелік періодичних видань, від яких можна сподіватися необхідної інформації. Добре складений перелік навіть при побіжному знайомстві із заголовками джерел допомагає усвідомити обсяг потрібної інформації.

Необхідно переглянути всі види джерел, зміст яких пов'язаний з темою дисертаційного дослідження. До них належать матеріали, надруковані в різних вітчизняних і зарубіжних виданнях, недруковані документи (звіти про науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, дисертації, депоновані рукописи, матеріали зарубіжних фірм), офіційні матеріали. Якщо такий перелік виявиться дуже великим, слід обмежити параметри бібліографічного пошуку: мова, країна, рік видання тощо. Коли з даного питання існує бібліографічний довідник, треба його використати, одночасно пересвідчившись у його повноті. Починати пошук варто з нової літератури, а потім поступово “розмотувати клубок”, користуючись посиланнями на інші джерела.

Стан вивченості теми доцільно аналізувати з інформаційних видань, метою випуску яких є оперативна інформація як про самі публікації, так і найсуттєвіші моменти їхнього змісту. Нині випуском інформаційних видань займаються Український інститут науково-технічної та економічної інформації (УкрІНТЕІ), Книжкова палата України, центральні наукові бібліотеки, Інститут реєстрації інформації НАН України (електронна газета “Все всім”, реферативний журнал “Джерело”), служби науково-технічної інформації міністерств і відомств, деяких наукових установ.

Найважливіші книги та статті необхідно обов'язково прочитати в оригіналі. Вивчивши літературне джерело, відразу зробіть його повний бібліографічний опис. Ніколи не покладайтеся на свою пам'ять, занотуйте на картках необхідне та зауваження до кожного джерела.

Вивчаючи літературу, не намагайтеся тільки запозичити матеріал. Паралельно обдумайте знайдену інформацію. Цей процес має тривати протягом усієї роботи над темою, тоді власні думки, які виникли в ході знайомства з чужими працями, стануть основою для отримання нового знання. Зазвичай використовується не вся інформація, що міститься в певному джерелі, а тільки та, яка безпосередньо стосується теми дисертації і тому найбільш цінна і корисна. Таким чином, критерієм оцінювання вивченого є можливість його практичного використання в дисертації.

Вивчаючи літературні джерела, треба стежити за оформленням випуску, щоб надалі ними було легко користуватися. Працюючи над якимось питанням або розділом, треба постійно бачити його зв'язок із проблемою в цілому, а розроблюючи широку проблему — вміти розділяти її на частини, кожна з яких продумувати в деталях. Можливо, частина отриманих даних виявиться непотрібною; дуже рідко

вони використовуються повністю. Тому необхідні ретельний відбір і оцінювання їх. Відбір наукових фактів — не проста справа. Це не механічний, а творчий процес, який потребує цілеспрямованої праці.

Треба добирати не будь-які, а тільки наукові факти. Поняття “науковий факт” є значно ширшим і багатограннішим, ніж поняття “факт”, що застосовується у повсякденному житті. Коли говорять про наукові факти, то розуміють їх як складові елементи основи наукового знання, віддзеркалення об’єктивних властивостей речей і процесів. На підставі наукових фактів визначаються закономірності явищ, будуються теорії та виводяться закони.

Наукові факти характеризуються такими **властивостями**, як новизна, точність, об’єктивність і достовірність.

Новизна наукового факту свідчить про принципово новий, не відомий до цього часу предмет, явище або процес. Це не обов’язково наукове відкриття, але нове знання про те, чого ми досі не знали.

Точність наукового факту визначається об’єктивними методами і характеризує сукупність найсуттєвіших прикмет предметів, явищ, подій, їхніх кількісних та якісних визначень.

При доборі фактів необхідно бути науково *об’єктивним*. Не можна відкидати факти тільки тому, що їх важко пояснити або знайти їм практичне застосування. Справді, сутність нового в науці не завжди чітко видно самому досліднику. Нові наукові факти, часом досить значні, саме через те, що їхнє значення недостатньо розкрито, можуть надовго залишатися в резерві науки і не використовуватися на практиці.

Достовірність наукового факту базується на його безумовному реальному існуванні, яке підтверджується при побудові аналогічних ситуацій. Якщо такого підтвердження немає, то немає і достовірності наукового факту. Достовірність наукових фактів значною мірою залежить від достовірності першоджерел, від їхнього цільового призначення і характеру їхньої інформації. Очевидно, що офіційне видання, опубліковане від імені державних або громадських організацій, установ і відомств, містить матеріали, точність яких викликає найменше сумнівів.

Монографія — наукове видання, яке містить повне і всебічне дослідження якоїсь проблеми або теми; науковий збірник матеріалів авторитетної наукової конференції; науковий збірник дослідницьких матеріалів установ, навчальних закладів або наукових товариств із найважливіших наукових і науково-практичних проблем — всі ці видання

мають принципове наукове значення і практичну цінність. У своїй основі вони безумовно належать до числа достовірних джерел. Практично абсолютну достовірність мають описи винаходів.

Серед джерел інформації чільне місце посідають **наукові статті**. Теоретичні статті в галузі гуманітарних наук значно більше, ніж стаття технічна, насичені роздумами, порівняннями, словесними доведеннями. Достовірність її змісту перебуває в залежності від достовірності вихідної інформації, використаної авторами. Проте тут важливого значення набуває позиція автора, його світогляд, з огляду на які стаття поряд з об'єктивними науковими даними може містити неправильні трактування, помилкові положення, різного роду неточності. Тому слід розібратися в цьому і точно оцінити зміст статті, встановити істинність тверджень її автора і дати їм відповідну оцінку.

Самостійне значення має інформаційна стаття в будь-якій науковій галузі. Така стаття звичайно оперативна й актуальна, вона містить стислий, конкретний виклад певних фактів, повідомлення про якусь подію, явище. Подібно статтям, різний ступінь достовірності мають також доповіді, оголошені на наукових конференціях, симпозіумах. Деякі з них можуть містити обґрунтовані, доведені, апробовані відомості, інші — питання постановочного характеру, пропозиції тощо.

Про достовірність вихідної інформації свідчить не тільки характер першоджерела, а й науковий, професійний авторитет його автора, належність автора до тієї чи іншої наукової школи. У всіх випадках слід добирати тільки останні дані, найавторитетніші джерела, точно зазначати, звідки взяті матеріали.

До фактів з літературних джерел треба підходити критично. Не можна забувати, що життя постійно йде вперед, розвиваються наука, техніка й культура. Те, що вважалося абсолютно точним вчора, сьогодні може виявитися неточним, а часом і неправильним.

Особливою формою фактичного матеріалу є цитати. Органічно вплетені у текст дисертації, вони складають невід'ємну його частину. Цитати використовуються для того, щоб без перекозів передати думку автора першоджерела, для ідентифікації поглядів при зіставленні різних точок зору та ін. Вони слугують необхідною опорою авторів дисертації в процесі аналізу й синтезу інформації. Відштовхуючись від їхнього змісту, можна створити систему переконливих доказів, необхідних для об'єктивної характеристики явища, яке вивчається. Цитати можуть використовуватися і для підкріплення окремих тверджень самого здобувача.

У всіх випадках кількість використаних цитат повинна бути оптимальною, тобто визначатися потребами розроблення теми дисертації. Від її автора вимагається встановити, чи доцільним є застосування цитат у контексті, чи нема в них перекручень сенсу аналізованих джерел. Причини перекручень можуть бути різними. В одних випадках із першоджерела можуть бути взяті слова, які не визначають основної суті поглядів його автора. В інших — цитати обмежуються словами, які містять лише частину думки, наприклад, ту, що більше відповідає інтересам автора дисертації. Іноді в цитаті викладається точка зору не на той предмет, що розглядається в даному контексті. Можливі й інші неточності при цитуванні.

Найчастіше цитати та інші запозичені матеріали застосовують при написанні огляду літератури — одного з важливих етапів підготовки дисертації.

Основними завданнями огляду літератури є:

- *ознайомлення з матеріалами* за темою дисертації, їхня класифікація, відбір найцікавіших досліджень, основних фундаментальних праць, найсуттєвіших результатів; при цьому треба вивчати літературу не тільки з “вузької” теми дисертації, а й за близькими до неї темами;
- *виявлення напрямів досліджень*, які викликають найбільшу цікавість, ще недостатньо досліджені і могли б стати темою дисертації;
- *формулювання напрямів дисертаційної роботи*, характеристика методу й основних розділів теоретичної та експериментальної частин дисертації; і на завершення огляду — перша редакція орієнтовного плану дисертаційної роботи;
- *отримання вихідного матеріалу* для написання частини дисертації, складання анотованого покажчика статей і книг за темою дисертації і підготовка на цій основі до складання кандидатського іспиту зі спеціальної дисципліни.

Можна рекомендувати такий **типовий план** огляду літератури в тексті дисертації:

- загальна *характеристика* галузі досліджень, значення останньої в науці і промисловості, актуальність завдань, які стоять перед даною галуззю;
- *класифікація* основних напрямів досліджень у даній галузі; визначення напрямів, практично використовуваних, і таких, які

перебувають у стадії розробки, відображення різних точок зору на розв'язання проблеми;

- *детальний виклад* результатів досліджень за кожним розділом класифікації; для теоретичного дослідження — опис використаної методики, застосованого математичного апарату; для експериментальної роботи — найважливіші схеми, їхнє дослідження й основні результати; критичний аналіз цих матеріалів із пропозиціями та зауваженнями;
- у кінці кожного розділу — *висновки*: підсумки досліджень і перелік основних нерозв'язаних проблем;
- на завершення огляду — *формулювання основних напрямів досліджень*, їхня актуальність і кінцева мета; орієнтовний план дисертації із зазначенням запропонованої методики теоретичних та експериментальних робіт. Існує два критерії самоперевірки правильності написання огляду: огляд пишеться не за авторами, а за завданнями досліджень; огляд тоді написаний правильно, коли його можна публікувати як самостійну статтю.

2.4. Перевірка відповідності матеріалів дисертації встановленим вимогам

Перевірка роботи на “дисертабельність” складається з таких етапів:

- аналіз назви дисертації;
- виявлення і визначення об'єкта, предмета й мети дослідження; аналіз кожного наукового результату на новизну, достовірність, практичну значущість, пріоритет;
- аналіз кожного висновку до розділів на конструктивність та новизну; аналіз математичних моделей на коректність; оцінювання якості програмного забезпечення та виконаних розрахунків; аналіз відповідності публікацій та апробацій вимогам ВАК; аналіз правильності оформлення актів упровадження; перевірка коректності посилань.

Аналіз назви дисертації слід проводити за двома аспектами:

- на відповідність результатам, поданим на захист;
- на відповідність паспорту спеціальності.

Назва дисертації повинна містити об'єкт і предмет дослідження, завдання, що розв'язується, а іноді й галузь використання. Серед

найбільш розповсюджених помилок при формулюванні назви дисертації можна вказати на те, що назви дисертаційних тем нерідко перенасичені штучно ускладненою термінологією, носять наукоподібний характер, сформульовані стилістично недбало, а часом не досить грамотно.

Занадто часто назви дисертацій починаються словами “Вивчення процесу...”, “Дослідження деяких шляхів...”, “Матеріали до вивчення...”, “Деякі питання...”, “До питання...” та ін. У них не віддзеркалюються достатньою мірою суть розглянутої проблеми, завершеність роботи, немає ясного визначення її мети і результатів.

Слід уникати занадто довгих назв. Часом доцільно сформулювати назву двома реченнями: у першому подати сутність роботи, у другому — об’єкт використання результатів досліджень.

Для кожної спеціальності існує так званий паспорт спеціальності, який затверджується постановою президії ВАК України і повинен надаватися кожному здобувачеві відповідною спеціалізованою ученою радою. Найновіший перелік спеціальностей наукових працівників затверджено наказом ВАК України від 10.06.99 № 288 (опублікований у “Бюлетені ВАК України”. — 1999. — № 4).

Кожна спеціальність має шифр. У паспорті спеціальності зазначаються: формула спеціальності, напрями досліджень і галузі наук, за якими присуджується науковий ступінь. Аналіз полягає в тому, щоб назва дисертації обов’язково відповідала за змістом одному з напрямів досліджень.

Об’єкт дослідження — це та частина матеріального світу, яка привернула увагу дослідника, наприклад, певні економічні чи політичні інституції, процеси, різновид діяльності тощо. Стосовно об’єкта дослідження здобувачеві необхідно усвідомити: об’єкт дослідження новий (Н) чи традиційний (Т). Наприклад, діяльність державного службовця, трансформаційні процеси — це нові об’єкти дослідження, а обороноздатність країни, економіка — традиційні об’єкти дослідження.

Предмет дослідження — це розглянута у дисертації сторона об’єкта дослідження та його досліджувані якості і галузь використання, наприклад, певна галузь економіки, складова національної безпеки тощо. Щодо предмета дослідження, то тут також треба вирішити те саме питання: предмет дослідження є новим чи традиційним. Можливі такі комбінації новизни предмета (П) і об’єкта (О) дослідження: а) НП — НО; б) НП — ТО; в) ТП — НО; г) ТП — ТО.

Для дисертацій випадок ТП — ТО є практично неприпустимим: або предмет, або об'єкт дослідження обов'язково має бути новим. Об'єкт дослідження, зазначений у дисертації, повинен мати модель (моделі) у тексті й на плакатах.

Мета дослідження — це запланований результат. Результат має бути конструктивним, тобто спрямованим на вироблення суспільно корисного продукту з вищими, ніж було раніше, показниками якості або процесу її досягнення. Поставленої мети досягти треба обов'язково. І неодмінно перевірити, чи визначене чітко досягнення мети у висновках.

Аналіз наукових результатів. Кожен науковий результат здобувачеві необхідно оцінити так, ніби він сам є опонентом своєї дисертації. За кожним результатом необхідно відзначити:

- коротку суть наукового результату;
- новизну результату;
- достовірність результату;
- практичну значущість;
- джерело, в якому опублікований результат, і обґрунтування пріоритету.

При обґрунтуванні новизни обов'язковим є порівняння з близькими результатами інших дослідників. Описуючи практичну значущість, треба вказати форму і масштаби впровадження наукового результату. У визначенні пріоритету простежується спадкоємність публікацій з цього питання за роками.

Аналіз висновків до розділів. Усі розділи завершуються короткими висновками. Розповсюджена помилка, якої припускаються здобувачі, — реферативний характер висновків: перелічується, що зроблено у розділі. Наприклад, зустрічаються такі звороти: “Проведено огляд літератури, визначено завдання дослідження”.

Аналіз відповідності публікацій і апробацій вимогам ВАК слід проводити в таких аспектах:

- чи всі результати, винесені на захист, опубліковані або захищені авторськими свідоцтвами (патентами); зручною формою самоперевірки є зазначення в коротких висновках до розділів номерів публікацій згідно з переліком використаних праць;
- чи підтверджується роком видання (датою надходження статті, датою проведення конференції) пріоритет наукового положення;
- чи входять до переліку фахових видань, затвердженого ВАК України, ті видання, в яких опубліковано результати дисертації;

- чи відповідають назви цих видань та назви з'їздів, конференцій, симпозіумів, семінарів темі дисертації або суті конкретного наукового результату;
- чи відповідає назва кафедри, профіль відділу, де доповідалася дисертація, її темі.

Аналіз правильності оформлення актів упровадження. Необхідно перевірити підписи на актах упровадження. Акт упровадження, підписаний не тими особами, може бути підданий сумніву. Документ вважається дійсним, якщо його підписали завідувач кафедри, начальник відділу, затвердили директор, ректор. Дуже важливою є також повна тотожність суті впроваджених результатів і результатів дисертаційних досліджень.

Перевірка коректності посилань. У процесі тривалої роботи над дисертацією здобувач проглядає, читає, вивчає багато літературних джерел. З них він часто випишує формули, графіки, таблиці, окремі факти, фрази, думки, концепції. Ці виписки часом слугують відправною точкою у викладенні власних результатів, аргументом в обґрунтуванні наукової позиції тощо. Тому необхідно перевірити, чи всюди стоять посилання на першоджерела, чи може сторонній читач відрізнити особисті результати здобувача від запозичених.

Наукова робота давно вже має не індивідуальний, а колективний характер. З огляду на це треба продумати заздалегідь внесок кожного учасника у проведене дослідження, зокрема автора дисертації. Слід перевірити, чи відповідає особистий внесок дисертанта в опублікованих працях, написаних у співавторстві, результатам, винесеним на захист. Недбалість у цих питаннях розглядається спеціалізованою ученою радою та ВАК як наукова непорядність.

У дисертації здобувач зобов'язаний робити посилання на автора і джерело, звідки він запозичує матеріал або окремі результати. Використовуючи в дисертації ідеї або розробки, що належать співавторам, спільно з якими були написані наукові праці, здобувач мусить зазначити це в дисертації. У разі використання без посилання на автора і джерело запозиченого матеріалу (цитат, таблиць, формул, графіків тощо) дисертація знімається з розгляду без права на її повторний захист.

Розділ 3

ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ РУКОПISУ ДИСЕРТАЦІЇ

3.1. Композиція дисертації

Оскільки дисертація є кваліфікаційною працею, її оцінюють не тільки за теоретичною науковою цінністю, актуальністю теми і прикладною значущістю отриманих результатів, а й за рівнем загальнометодичної підготовки, що передусім знаходить відображення в її композиції.

Традиційно склалася певна композиція дисертаційної праці з такими основними елементами:

1. Зміст подають на початку дисертації.

2. Перелік умовних позначень (за необхідності). Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів подають у дисертації окремим списком перед вступом.

3. Вступ. У вступі до дисертації зазвичай обґрунтовують актуальність обраної теми, мету і зміст поставлених завдань, формулюють об'єкт і предмет дослідження, зазначають обраний метод (або методи) дослідження, теоретичну цінність і прикладну значущість отриманих результатів, окреслюють положення, винесені на захист.

Актуальність — обов'язкова вимога до будь-якої дисертації. Тому цілком зрозуміло, що вступ до неї починають з обґрунтування актуальності обраної теми. Вміння обрати тему, правильно її зрозуміти й оцінити з точки зору своєчасності й соціальної значущості характеризує наукову зрілість і професійну підготовку автора дисертації. Для висвітлення актуальності достатньо однієї-двох сторінок, де висвітлюють головне — сутність проблемної ситуації. Чітко й однозначно визначити наукову проблему і таким чином сформулювати її суть буде неважко, якщо дисертанту вдасться показати, де пролягла межа між знанням і незнанням з предмета дослідження.

Проблему часто ототожнюють з питанням (тобто з положенням, яке також треба вирішити). Вважається, що проблема — це те ж питання, тільки важливіше і складніше. Це так і не так, оскільки специфічною рисою проблеми є те, що для її розв'язання необхідно вийти за рамки старого, вже досягнутого знання. Стосовно ж питання взагалі, то для відповіді на нього цілком вистачить старого знання, тобто для науки питання не є проблемою.

Для з'ясування стану розробки обраної теми складається короткий огляд літератури, з якого можна зробити висновок, що дана тема ще не розкрита (розкрита лише частково, або не в тому аспекті) і тому вимагає подальшого розроблення. Якщо такий висновок не випливає логічно з огляду, то дисертанту немає сенсу розробляти обрану тему.

Огляд літератури за темою демонструє ґрунтовне ознайомлення дисертанта зі спеціальною літературою, його вміння систематизувати джерела, критично їх розглядати, виділяти суттєве, оцінювати зроблене раніше іншими дослідниками, визначати головне в сучасному стані вивчення теми. Матеріали такого огляду треба систематизувати в певному логічному зв'язку і послідовності. Тому перелік праць та їхній критичний розгляд не обов'язково подавати у хронологічному порядку. Якщо до обраної теми є дуже багато інформаційних джерел, то оглядові літератури може бути присвячений окремий розділ (зазвичай перший) основної частини дисертації. При цьому слід пам'ятати, що оскільки кандидатська дисертація розкриває відносно вузьку тему, то огляд праць попередників роблять тільки з питань обраної теми, а не за проблемою в цілому. В огляді називають і критично оцінюють публікації, що мають пряме і безпосереднє відношення до теми дисертації. Зайвим є виклад усього, що стало відомим дисертанту з прочитаного, і того, що має побічний стосунок до його праці.

Буває, здобувач, не знайшовши в доступній йому літературі необхідних відомостей, безпідставно береться стверджувати, що саме йому належить перше слово в описі досліджуваного явища, проте згодом це легко спростовується. Ясно, що такі відповідальні заяви можна робити тільки після ретельного і всебічного вивчення літературних джерел і консультацій з науковим керівником.

Від формулювання наукової проблеми і доведення, що та частина проблеми, яка є темою даної дисертаційної праці, ще не розроблена і

не висвітлена у спеціальній літературі, логічно перейти до формулювання *мети дослідження*, а також зазначення *конкретних завдань*, які будуть вирішуватися відповідно до визначеної мети. Це зазвичай роблять у формі перерахунку (вивчити... описати... встановити... вивчити... вивести залежність... та ін.). Формулювати завдання необхідно якомога ретельніше, оскільки описання їхнього розв'язання становить зміст розділів дисертаційної праці. Це важливо також і тому, що заголовки таких розділів народжуються саме з формулювання завдань дисертаційного дослідження.

Обов'язковим елементом вступу є визначення об'єкта і предмета дослідження. *Об'єкт* — це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обране для вивчення. *Предмет* міститься в межах об'єкта. Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження. Саме на нього спрямована основна увага дисертанта, оскільки предмет дослідження визначає тему дисертаційної праці, яка позначається на титульному аркуші як її назва.

Методи дослідження, як інструмент добування фактичного матеріалу, також обов'язкові елементи вступу до дисертації і необхідна умова досягнення поставленої мети.

У вступі описуються й інші елементи наукового процесу. До них, зокрема, відносять посилання, на якому саме фактичному матеріалі виконана дана праця. Тут дається характеристика основних джерел отримання інформації (офіційних, наукових, літературних, бібліографічних) і вказуються методологічні засади проведеного дослідження.

На завершення вступу доцільно подати структуру дисертаційної праці, тобто навести перелік її структурних елементів і обґрунтувати послідовність їхнього розміщення.

4. Розділи основної частини. У розділах основної частини дисертації детально розглядаються методика та техніка дослідження і узагальнюються результати. Всі несуттєві для вирішення наукового завдання матеріали виносяться в додатки.

Зміст розділів основної частини має точно відповідати темі дисертації та повністю її розкривати. У цих розділах дисертант стисло, логічно й аргументовано викладає матеріал згідно з вимогами до наукових праць, які подаються до друку.

Подекуди виникає необхідність освоєння спеціального математичного апарату, як правило такого, що не входить до програми вищого закладу освіти. Очевидно, немає необхідності викладати в дисертації в повному обсязі суть даного математичного апарату. Проте, звертаючись до нього, треба щоразу посилатися на загальнодоступну літературу, в якій викладено його основи. Це дасть змогу опонентові перевірити правильність використання даного математичного апарату.

У результаті виконання теоретичної частини дисертації формулюються завдання експериментальних досліджень. Кінцевою метою є зіставлення даних теоретичних та експериментальних досліджень. Крім того, після завершення теоретичної частини визначають необхідний обсяг експериментів і очікуваний характер результатів.

Підсумкові дані розрахунків доцільно оформлювати у вигляді таблиць і графіків. Найважливіші з них слід винести як плакат на захист дисертації.

Не варто включати до теоретичної частини дисертації тривіальні проміжні обчислення. Навіть у викладенні основних результатів дослідження треба бути гранично економним, уникати повторів і пояснень очевидних положень.

Експериментальні частини всіх дисертацій — чисто специфічні за характером, обсягом і методикою виконання. До початку експерименту чітко формулюється завдання і обґрунтовується методика. При виборі методики визначають обсяг кожного експерименту, обґрунтовують вимоги до інструментального забезпечення і усвідомлюють, які параметри змінюються в ході експериментів, у яких межах і з яким кроком повинні проводитися ці виміри.

Результати експериментів також оформлюють у таблиці та графіки. Зіставлення результатів розрахунків та експериментів виносять в окремий підрозділ, бо вони є завершальними для обох частин дисертації. Тільки після такого зіставлення експериментальна частина дисертації буде повноцінною. Матеріали про впровадження результатів досліджень також обов'язково виділяють в окремий підрозділ.

У тексті експериментальної частини праці необхідно відзначити ступінь участі всіх осіб, які допомагали проводити експерименти.

Для підтвердження своїх теоретичних результатів здобувачі можуть використовувати дані з “чужих” експериментів. Це тільки доводитиме актуальність роботи й об'єктивність експериментальних даних. Проте на кожне згадування про результати чужої праці треба отри-

мати дозвіл зацікавленої організації, вказати автора і джерело інформації.

Самі по собі експериментальні дослідження, як правило, не можуть бути єдиною метою праці. Посилання на актуальність досліджень, суттєві практичні результати не замінюють доведення достовірності, теоретичне обґрунтування результатів експериментів. Навіть коли рекомендації, запропоновані дисертантом, виявляються корисними, то емпіризм — це ще не наука. Тому особливу увагу треба звернути на те, щоб при виконанні теоретичної частини були сформульовані вигоди до проведення експериментів.

Кожен розділ дисертації закінчують короткими висновками обсягом до однієї сторінки.

Висновки до розділів теоретичної частини повинні містити:

- коротку суть результату з цифрами і фактами;
- формулювання новизни результату;
- обґрунтування достовірності результату;
- пояснення практичної цінності результату.

Висновки до розділів експериментальної частини складають:

- коротку суть експерименту (мета, умови тощо);
- коротку суть отриманого результату з цифрами та фактами;
- характеристику новизни отриманого результату;
- аналіз відповідності даних, передбачених теорією, з даними експерименту; практичну цінність отриманого результату.

У кінці висновків рекомендується написати: Основні наукові результати розділу опубліковані в працях [... ..].

5. Загальні висновки. Загальні висновки дисертації виконують роль закінчення, обумовленого логікою проведення дослідження у формі синтезу накопиченої в основній частині наукової інформації. Цей синтез — послідовне, логічно струнке викладення отриманих підсумкових результатів та їхнє співвідношення із загальною метою і конкретними завданнями, поставленими і сформульованими у вступі. Тут міститься так зване вивідне знання, яке є новим стосовно вихідного знання. Саме воно виноситься на обговорення й оцінку наукової громадськості при публічному захисті дисертації.

Це вивідне знання не можна підмінювати механічним складанням до купи висновків у кінці розділів, адже це те нове, суттєве, що складає кінцеві результати дослідження, сформульовані у вигляді певної кількості пронумерованих абзаців, їхня послідовність визначається логікою побудови дисертаційного дослідження. При цьому визначається

не тільки його наукова новизна і теоретична значущість, які впливають з кінцевих результатів, а й практична цінність.

Проте до оцінки практичної цінності наукових результатів недоцільно повною мірою застосовувати критерії, що використовуються в організації і плануванні виробничих завдань. Насправді ефективність виконання наукового завдання, так само, як і виробничого, вимірюється витратами матеріальних і людських ресурсів, часом на виконання й отриманим прибутком від впровадження наукових результатів у практику. Оцінка наукових результатів є складнішою і не завжди вкладається у загальноприйняті економічні критерії. При оцінюванні загальних і фундаментальних досліджень досить важко, а подекуди неможливо передбачити той практичний ефект, якого можна досягти завдяки практичній реалізації нових знань про світ, розумінню нових закономірностей явищ. Це може з'ясуватися через якийсь невизначений час.

Інший характер має оцінка наукових праць прикладного значення, бо в самому плані дослідження вже визначено конкретні завдання.

Прикінцева частина передбачає також узагальнену підсумкову оцінку виконаної роботи. Тут важливо звернути увагу на її головний сенс, отримані важливі сторонні наукові результати, нові наукові завдання, які постають у зв'язку з проведенням дисертаційного дослідження. Заключна частина, складена за таким планом, доповнює характеристику теоретичного рівня дисертації, а також демонструє рівень професійної зрілості та наукової кваліфікації її автора.

У висновках необхідно внести і практичні пропозиції, які мають обов'язково впливати з кола робіт, проведених особисто дисертантом і впроваджених на виробництві. Це підвищує цінність теоретичних матеріалів.

6. Бібліографічний список. Після загальних висновків прийнято вмещувати бібліографічний список використаної літератури — одну із суттєвих частин дисертації, що відтворює самостійну творчу роботу дисертанта.

Здобувач зобов'язаний посилатися на джерела, з яких у дисертації використано матеріали, окремі результати, ідеї чи висновки для розробки власних проблем, завдань, питань. Такі посилання дають змогу відшукати документи і перевірити достовірність цитування певних наукових робіт, повідомляють необхідну інформацію про них, допомагають з'ясувати їх зміст, мову тексту та обсяг. Посилатися слід

на останні видання творів. Більш ранні видання можна зазначати лише в тих випадках, коли в них наявний матеріал, не включений до останнього видання.

Список використаних джерел рекомендується розміщувати в порядку згадування джерел у тексті за їхньою наскрізною нумерацією. Не варто включати до бібліографічного списку праці, на які немає посилання в тексті дисертації і вони фактично не були використані, а також енциклопедії, довідники, науково-популярні книжки, газети.

7. Додатки (за необхідності). Допоміжні або додаткові матеріали, які переобтяжують текст основної частини дисертації, але необхідні для повноти її сприйняття, доцільно вносити в додатки. За змістом додатки можуть бути вельми різноманітними. Для них характерні, наприклад, проміжні математичні доведення, формули та розрахунки, таблиці допоміжних цифрових даних, копії справжніх документів, витяги зі звітних матеріалів, виробничі плани і програми, акти впровадження, розрахунки економічного ефекту, інструкції та методики, ілюстрації допоміжного характеру тощо.

Бібліографічний список використаної літератури, допоміжні покажчики всіх видів, довідкові коментарі та зауваження, що є елементами довідкового апарату дисертації, який допомагає користуватися її основним текстом, не можна включати як додатки.

8. Допоміжні покажчики. Дисертацію часом супроводжують допоміжні покажчики, які розміщують після додатків, або на їхньому місці, коли немає останніх. Найрозповсюдженішим є алфавітно-предметні покажчики, тобто перелік основних понять, які трапляються в тексті, із зазначенням сторінок, де вони згадуються. Алфавітно-предметний покажчик істотно полегшує орієнтування в дисертації. Він є немовби путівником по ній, вказуючи, де і що можна знайти.

3.2. Рубрикація тексту

Рубрикація тексту дисертаційної роботи — це поділ його на складові частини. Вона віддзеркалює схему наукового дослідження і передбачає чіткий поділ рукопису на окремі логічно співвідпорядковані частини.

Найпростішою рубрикою є *абзац* — відступ праворуч на початковому рядку кожної частини тексту. Абзац, як відомо, не має визначених меж. Його найчастіше розглядають як композиційний прийом

для об'єднання кількох речень, які викладають нову спільну думку в тексті. Абзаци роблять для увиразнення думки й надання їй довшого характеру. Логічна цілісність виразу, притаманна абзацу, полегшує сприйняття тексту. Саме поняття єдиної теми, що поєднує абзац з усім текстом, є тим якісно новим, що несе в собі абзац порівняно з чисто синтаксичною одиницею виразу — реченням. Тому правильне розбиття тексту дисертаційної праці на абзаци суттєво полегшує її читання та сприйняття.

Абзаци одного підрозділу або розділу за змістом послідовно пов'язують один з одним. Кількість самостійних речень в абзаці може бути різною і змінюватися залежно від складності думки, яка передається.

Особливу увагу слід приділяти початкові абзацу. Перше речення абзацу ніби передає його тему, несе навантаження заголовка до решти речень, не втрачаючи при цьому зв'язку з попереднім текстом.

У кожному абзаці треба дотримуватися систематичності та послідовності викладу фактів, внутрішньої логіки їхнього висвітлення, яка значною мірою визначається характером тексту.

Такими є загальні правила розбиття тексту дисертації на абзаци. Що стосується поділу на більші частини, то цього не можна робити шляхом механічного розчленування тексту. Структурні його частини будуються за логічними правилами розподілу поняття.

Приклади *розбиття розділів основного тексту на підрозділи.*

Сутність першого правила полягає в тому, *щоби перелічити всі види поняття, яке ділиться.* Тому обсяг частин поділу у сумі має дорівнювати обсягові поняття, що ділиться. Це означає: розділ за своїм змістом точно відповідає сумарному смислового змісту наявних у ньому підрозділів. Недотримання цього правила може призвести до структурних помилок подвійного роду. Помилка першого роду виявляється в тому, що розділ за своїм змістом вужчий від загального обсягу відповідних підрозділів, тобто містить у собі зайві підрозділи. Інша помилка виникає тоді, коли кількість підрозділів, які складають розділ, є за сутністю недостатньою. Протягом усього процесу ділення обраний нами *критерій поділу має залишатися одним і тим самим* і не підмінюватися іншим.

Заголовки розділів і підрозділів дисертації повинні точно відбивати зміст викладеного в них тексту. Вони не можуть скорочувати або розширювати обсяг закладеної смислової інформації. Не рекоменду-

ється до заголовків включати слова на позначення загальних понять, вузькоспеціальних або місцевих термінів, скорочені слова й аббревіатури, хімічні й математичні формули.

Кожен заголовок у науковому тексті має бути по можливості коротким. Чим коротший заголовок, тим він ширший за своїм змістом. Але й надмірна його лапідарність небажана. Особливо небезпечні заголовки з одного слова. Такий заголовок не дає змоги визначити тему розміщеного під ним тексту. Трапляється й інша крайність, коли автор дисертації хоче гранично точно передати в заголовку зміст розділу. Тоді заголовок розтягується на кілька рядків, що суттєво ускладнює його смислове сприйняття.

3.3. Прийоми викладення наукових матеріалів

Кожний дослідник намагається донести до читача свої думки в ясному і зрозумілому вигляді. Один вважає, що для цього досить лише коротко описати хід дослідження й детально викласти кінцеві результати. Інший ніби вводить читача до своєї творчої лабораторії, не поспішаючи веде його від етапу до етапу, детально і послідовно розкриваючи методи своєї роботи, її успіхи і невдачі, весь хід процесу дослідження. Так перед читачем проходить весь важкий шлях пошуку вченого від творчого задуму до кінцевого етапу роботи — підбиття підсумків, формулювання висновків і пропозицій.

Перший варіант викладу часто використовується авторами наукових монографій, розрахованих на порівняно вузьке коло фахівців. Для будь-якої дисертації прийнятнішим є другий варіант викладення, який дає змогу краще виявити спроможність здобувача до самостійної науково-дослідної роботи. Це сприяє повнішому виявленню глибини його наукової ерудиції в даній галузі науки і спеціальних знань з питань дисертації, тобто відповідності її автора офіційним вимогам до здобувачів наукових ступенів.

В арсеналі авторів дисертаційних робіт є кілька методичних прийомів викладу наукових матеріалів. Найчастіше використовуються такі прийоми:

- послідовний;
- цілісний (з подальшою обробкою кожного розділу);
- вибірковий (розділи пишуться окремо в будь-якій послідовності).

Послідовний виклад матеріалу дисертації потребує більших витрат часу, бо автор не може переходити до наступного розділу, не закінчивши роботу над попереднім. А для обробки одного розділу необхідно інколи перевірити кілька варіантів, аби знайти кращий з них. Водночас матеріал, який майже не потребує чорнової обробки, чекає черги.

Цілісний прийом. Тут знадобиться майже вдвічі менше часу на підготовку кінцевого варіанта рукопису, бо спершу пишеться чернетка всього твору, потім проводиться його обробка в частинах і деталях.

Вибірковий виклад матеріалів також часто застосовується здобувачами. У міру готовності фактичних даних автор обробляє матеріали в будь-якому зручному для нього порядку, подібно до того, як художник пише картину не обов'язково з верхньої або нижньої частини. Тому обрати можна саме той прийом викладення, який видається найприйнятнішим для перетворення так званого чорнового рукопису на проміжний або остаточний.

На цьому етапі роботи над рукописом із уже накопиченого текстового матеріалу, окрім основних розділів, доцільно виділити такі композиційні елементи дисертації, як: а) вступ; б) висновки і пропозиції; в) бібліографічний перелік використаних літературних джерел; г) додатки; ґ) покажчики.

Робота над остаточним варіантом рукопису. Коли макет чорнового рукопису готовий, усі необхідні матеріали зібрано, зроблено необхідні узагальнення, є схвалення наукового керівника, починається детальне шліфування тексту рукопису. Перевіряються і критично оцінюються кожен висновок, формула, таблиця, кожне речення, кожне слово. Здобувач ще раз перевіряє, наскільки назва його роботи та назви розділів і підрозділів відповідають їхньому змісту, уточнює композицію дисертаційного твору, розміщення матеріалів та їхню рубрикацію. Доцільно також іще раз перевірити переконливість аргументів на захист своїх наукових положень. Тут треба подивитися на власний твір немовби "чужими очима", критично і вимогливо.

3.4. Мова та стиль дисертації

Оскільки дисертація є насамперед кваліфікаційною працею, її мові та стилю слід приділити серйозну увагу. Адже

сама мовностилістична культура дисертації найкраще виявляє загальну культуру її автора.

Мова і стиль дисертаційної роботи як частина писемної наукової мови склалися під впливом так званого академічного етикету, сутністю якого є інтерпретація власної і запозичених точок зору з метою обґрунтування наукової істини. Вже встановилися певні традиції у спілкуванні учених між собою як в усній, так і в писемній мові.

Найхарактернішою ознакою писемної наукової мови є формально-логічний спосіб викладу матеріалу. Це знаходить своє відображення в усій системі мовних засобів. Науковий виклад складається головним чином з роздумів, метою яких є доведення істин, виявлених у результаті дослідження фактів дійсності.

Для наукового тексту характерними є смислова завершеність, цілісність і зв'язність. Найважливішим засобом вираження логічних зв'язків тут є спеціальні функціонально-синтаксичні засоби зв'язку, що вказують на послідовність розвитку думки (спочатку, насамперед, потім, по-перше, по-друге, отже та ін.), заперечення (проте, тимчасом як, але, у той час як, а втім, аж ніяк), причинно-наслідкові відношення (таким чином, тому, завдяки цьому; відповідно до цього, внаслідок цього, крім того, до того ж), перехід від однієї думки до іншої (раніше ніж перейти до... звернімося до... розглянемо, зупинимся на... розглянувши... перейдемо до... необхідно зупинитися на... необхідно розглянути...), результат, висновок (отже, значить, як висновок, на закінчення зазначимо, все сказане дає змогу зробити висновок, підсумовуючи, слід сказати...).

Засобами логічного зв'язку можуть виступати займенники, прикметники та дієприкметники (даний, той, такий, названий, вказаний та ін.).

Не завжди ці та подібні їм слова прикрашають наукову працю, але вони є своєрідними дороговказами, які попереджають про хід думки автора, інформують про особливості його творчого шляху. Читач дисертації відразу розуміє, що слова “дійсно” або “насправді” вказують, що наступний текст повинен бути доведенням; “з другого боку”, “навпаки”, “але” готують читача до сприйняття протиставлення; “бо” — пояснення. Саме вони завжди використовуються в дисертаціях з хімії та математики для відображення логічних зв'язків, які іншим способом відтворити практично неможливо.

У деяких випадках словосполучення розглянутого вище типу не тільки допомагають окреслити переходи авторської думки, а й сприяють удосконаленню рубрикації тексту. Наприклад, слова “перейдемо до розгляду” можуть замінити заголовок рубрики. Вони, виконуючи роль невиділених рубрик, роз’яснюють внутрішню послідовність викладу, а тому в науковому тексті дуже потрібні.

На рівні цілого тексту для наукової мови, мабуть, основною прикметою є цілеспрямованість і прагматизм. Звідси стає зрозумілим, чому емоційні мовні елементи в дисертаціях не відіграють особливої ролі. Науковий текст характеризується тим, що його складають лише точні, отримані в результаті тривалих спостережень і наукових експериментів відомості та факти. Це зумовлює і точність їхнього словесного вияву, і, таким чином, використання спеціальної термінології.

Завдяки спеціальним термінам стає можливим у короткій та економній формі давати розгорнуті визначення і характеристики наукових фактів, понять, процесів, явищ.

Треба пам’ятати, що науковий термін — це не просто слово, а втілення сутності даного явища. Отже, добирати наукові терміни й визначення необхідно дуже уважно. Не можна довільно змішувати в одному тексті різну термінологію, пам’ятаючи, що кожна галузь науки має свою, притаманну тільки їй термінологічну систему.

Не використовується також замість прийнятих у даній науці термінів професійна лексика, тобто слова та вирази, поширені в певному науковому середовищі. Професіоналізми — це не позначення наукових понять, а умовні, у вищому ступені диференційовані найменування реалій, які використовуються в середовищі вузьких фахівців і зрозумілі тільки їм. Це їхній своєрідний жаргон. В основі такого жаргону лежить побутове уявлення про наукове поняття.

Фразеологія наукової прози також вельми специфічна. Вона покликає, з одного боку, визначати логічні зв’язки між частинами висловлювань (такі, наприклад, стійкі сполучення, як *“навести результати”*, *“як показав аналіз”*, *“на підставі отриманих даних”*, *“підсумовуючи сказане”*, *“звідси випливає, що”* та ін.), з другого — позначати певні поняття, будучи, по суті, термінами (такі, наприклад, як *“струм високої напруги”*, *“державне право”*, *“вільна економічна зона”* тощо).

Деякі особливості наукової мови, що суттєво впливають на мовно-стилістичне оформлення дисертаційного дослідження. Насамперед слід відзначити наявність великої кількості іменників з абстрактним значенням, а також віддієслівних іменників (дослідження, розгляд, вивчення та ін.).

У науковій прозі широко представлені відносні прикметники, оскільки саме вони на відміну від якісних дають змогу з граничною точністю вказувати достатні та необхідні ознаки поняття.

Особливістю мови наукової прози є відсутність експресії. Звідси домінуюча форма оцінки — констатація ознак, притаманних слову, яке визначають. Тому більшість прикметників є тут частинами термінологічних виразів. Так, правильним буде прикметник “наступні” замінити займенником “такі”, що всюди підкреслює послідовність перерахування особливостей і прикмет.

Дієслово й дієслівні форми несуть у тексті особливе інформаційне навантаження. Автори дисертаційних праць зазвичай пишуть “проблема, яка розглядається”, а не “проблема, яка розглянута”. Ці дієслівні форми служать для окреслення постійної ознаки предмета (у наукових законах, закономірностях, установлених раніше або в процесі даного дослідження), вони використовуються також при описі ходу дослідження, доведення, в описі устрою приладів і машин.

Широко вживаються також дієслівні форми недоконаного виду минулого часу дійсного способу, бо вони не фіксують ставлення до дії, яка описується, на момент висловлювання. Рідше — дієслова умовного і майже ніколи — наказового способу. Часто використовуються зворотні дієслова, пасивні конструкції, що обумовлено необхідністю підкреслити об’єкт дії, предмет дослідження (наприклад, “У даній статті розглядаються...”, “Передбачено виділити додаткові кредити...”).

У науковій мові дуже поширені вказівні займенники “цей”, “той”, “такий”. Вони не тільки конкретизують предмет, але й визначають логічні зв’язки між частинами висловлювання (наприклад, “Ці дані служать достатньою підставою для висновку...”). Займенники “щось”, “дещо”, “що-небудь” через неконкретність їхнього значення в тексті дисертацій не використовуються.

Синтаксис наукової мови. Оскільки вона характеризується логічною послідовністю, тут окремі речення і частини складного синтаксичного

цілого, всі компоненти (прості та складні), як правило, дуже тісно пов'язані один з одним — кожен наступний випливає з попереднього або є наступною ланкою в розповіді або міркуваннях. Тому для тексту дисертації, який потребує складної аргументації і виявлення причинно-наслідкових відносин, властиві складні речення різних видів із чіткими синтаксичними зв'язками. Звідси розмаїття складених сполучників підрядності *“завдяки тому що”, “між тим як”, “тому що”, “замість того щоб”, “з огляду на те, що”, “зважаючи на те, що”, “унаслідок того, що”, “після того, що”, “в той час як”* та ін. Особливо часто використовуються похідні прийменники *“протягом”, “Відповідно до...”, “у результаті”, “на відміну від...”, “поряд з...”, “у зв'язку з”* тощо.

Безособові, неозначено-особові речення в тексті дисертаційних робіт вживаються при описі фактів, явищ і процесів. Називні речення використовуються в назвах розділів, підрозділів і пунктів, у підписах під рисунками, діаграмами, ілюстраціями.

Писемна наукова мова має й чисто *стилістичні особливості*. Об'єктивність викладу — основна її стилістична риса. Звідси наявність у тексті наукових праць вставних слів і словосполучень на позначення ступеня достовірності повідомлення. Завдяки таким словам той чи той факт можна подати як достовірний (*дійсно, насправді, зрозуміло*), припустимий (*треба гадати, як видно*), можливий (*можливо, ймовірно*).

Обов'язковою вимогою об'єктивності викладу матеріалу є також *вказівка на джерело повідомлення*, автора висловленої думки чи якогось виразу. У тексті цю умову можна реалізувати за допомогою спеціальних вставних слів і словосполучень (*“за повідомленням”, “за відомостями”, “на думку”, “за даними”, “на нашу думку”* тощо).

Діловий і конкретний характер опису явищ, які вивчаються, фактів і процесів майже *повністю виключає емоційно забарвлені слова та вигуки*. У науковій мові вже досить чітко сформувалися певні стандарти викладення матеріалу. Використання синтаксичних конструкцій дає змогу сконцентрувати увагу читача тільки на самій дії. Суб'єкт дії при цьому залишається невизначеним, оскільки вказівка на нього в такого роду наукових текстах необов'язкова.

Стиль писемної наукової мови — це *безособовий монолог*. Тому виклад зазвичай ведеться від третьої особи, бо увага зосереджена

на змісті та логічній послідовності повідомлення, а не на суб'єкті. Порівняно рідко використовуються форми займенників першої і зо-всім не використовуються другої особи однини. Авторське “я” ніби відступає на другий план. Стало неписаним правилом у дисертації замість “я” використовувати “ми” з огляду на те, що вираз суб'єкта авторства як формального колективу надає більшого об'єктивізму викладенню (*на нашу думку... нами доведено... наше бачення... тощо*). Проте нагромадження в тексті займенника “ми” справляє малоприємне враження. Тому автори дисертаційних праць намагаються використовувати звороти, що виключають наявність цього займенника. На допомогу приходять конструкції з невизначено-особовими реченнями (“Спочатку проводять відбір зразків для аналізу, а потім встановлюють їхню відповідність за розмірами шаблонів...”). Використовується також форма викладу від третьої особи (“Автор вважає...”). Аналогічну функцію виконує речення з пасивними дієприкметниками (“Розроблений комплексний підхід до вивчення...”), в якому відпадає потреба у фіксації суб'єкта дії, що тим самим дає змогу уникати в тексті дисертації особових займенників.

Якостями, які визначають *культуру наукової мови*, є точність, ясність і стислість. Смыслова точність — одна з головних умов забезпечення наукової та практичної значущості інформації, вміщеної в тексті дисертаційної праці. Недоречно вжите слово може суттєво викривити сенс написаного, призвести до подвійного тлумачення тієї чи іншої фрази, надати всьому тексту небажаної тональності. Поганою є звичка пересипати мову канцеляризмами, заплутаною книжковою лексикою, переобтяжувати її чужомовними словами. Трапляються випадки, коли звичайні українські слова вживаються неточно, всупереч їхній семантиці. Знижує точність інформації також проникнення в наукову мову просторічних жаргонних слів цехового вжитку, які використовуються замість відповідних термінів. Точність наукової мови забезпечується ще й дотриманням стилістичних норм і зв'язків слів у реченні. Порушення їх породжує неправильне тлумачення висловленої думки.

Ще одна необхідна якість наукової мови — її *ясність*. Ясність — це вміння писати доступно і дохідливо. Практика показує, що багато неясностей виникає там, де автори замість точних кількісних значень використовують слова і словосполучення з невизначеним або занадто узагальненим значенням.

Дуже часто автори дисертацій пишуть “і т. ін., тощо”, не знаючи, як продовжити перелік, або вводять до тексту словосполучення “цілком очевидно”, коли не можуть викласти інших аргументів. Звороти “відомим чином” або “спеціальним пристроєм” нерідко засвідчують, що автор у першому випадку не знає яким чином, а у другому — який саме пристрій.

Здебільшого порушення ясності викладу викликане намаганням окремих авторів надати своїй праці уявної науковості. Звідси й зовсім непотрібна наукоподібність, коли простим усім добре відомим предметам дають ускладнені назви.

Досить часто доступність і дохідливість називають простотою. Простота викладу сприяє тому, що текст дисертації читається легко, тобто коли думки автора сприймаються без ускладнень. Проте не можна ототожнювати простоту і примітивність. Не слід також плутати простоту із загальнодоступністю наукової мови. Популяризація тут виправдана лише в тих випадках, коли наукова праця призначена для масового читача. Головне в мовностилістичному оформленні тексту дисертації полягає в тому, щоб її зміст за формою свого викладу був доступний для того кола учених, на яких ця праця розрахована.

Стислість — третя необхідна й обов’язкова якість наукової мови. Реалізація цієї якості означає вміння уникнути непотрібних повторів, надмірної деталізації та словесного мотлоху. Кожне слово і вираз служать тут тій меті, яку можна сформулювати таким чином: якомога не тільки точніше, але й стисліше донести сутність справи. Тому слова і словосполучення, які не несуть жодного смислового навантаження, повинні бути повністю виключені з тексту дисертації.

Багатослів’я або мовна надмірність найчастіше виявляється у вживанні зайвих слів. Щоб уникнути цього, необхідно перш за все боротися із плеоназмами, коли до тексту попадають непотрібні слова. Вони свідчать не тільки про мовну недбалість її автора, а й часто вказують на нечіткість його уявлення про предмет дослідження або на те, що він просто не розуміє точного сенсу слів, узятих з чужої мови.

До мовної надмірності слід віднести й уживання без потреби чужомовних слів, які дублюють українські й тим самим невиправдано ускладнюють вислів. Неправильне або паралельне використання чужомовної лексики призводить, як правило, до зайвих повторень, на-

приклад: “промислова індустрія”, “форсувати будівництво прискореними темпами”.

Інший різновид багатослів'я — тавтологія, тобто повторення одного й того ж іншими словами. Чимало дисертацій переповнено повтореннями однакових або близьких за значенням слів.

Окрім лексичних форм багатослів'я, у дисертаціях трапляються і стилістичні огріхи, серед яких переважають канцеляризми, що засмічують мову, надаючи їй казенного відтінку. Особливо часто канцеляризми потрапляють у наукову мову через недоречне використання так званих прислівникових сполук, позбавляючи її емоційності та стислості.

Розділ 4

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ ПРАЦІ

Згідно з вимогами “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння учених звань” дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора наук необхідно оформлювати відповідно до Державного стандарту. Оформлення дисертаційного дослідження — це водночас зі створенням його змісту дуже важливий процес, нехтувати яким не можна. Дисертацію на здобуття наукового ступеня подають у вигляді спеціально підготовленого рукопису в твердій палітурці.

4.1. Вимоги до змісту дисертації

Титульний аркуш дисертації містить:

- найменування наукової організації або вищого навчального закладу, де виконана дисертація;
- прізвище, ім'я, по батькові автора;
- індекс УДК;
- назву дисертації;
- шифр і найменування спеціальності;
- науковий ступінь, на який претендує здобувач;
- науковий ступінь, учене звання, прізвище, ім'я, по батькові наукового керівника і (або) консультанта;
- місто і рік.

На титульному аркуші дисертації обов'язково зазначається “На правах рукопису” та гриф обмеження розповсюдження відомостей (за необхідності). Зразок оформлення титульного аркуша дисертаційної роботи наведено в дод. А (форма 5).

Зміст подають на початку дисертації з найменуваннями та номерами початкових сторінок усіх розділів, підрозділів і пунктів (якщо вони мають заголовки), зокрема вступу, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаної літератури тощо.

Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів (за необхідності). Якщо в дисертації вжито специфічну термінологію, а також маловідомі скорочення, нові символи, позначення і таке інше, то їхній перелік може бути поданий в дисертації окремим списком, який розміщують перед вступом.

Перелік друкують двома колонками, в яких ліворуч за абеткою наводять, наприклад, скорочення, праворуч — їхню детальну розшифровку.

Якщо в дисертації спеціальні терміни, скорочення, символи, позначення і таке інше повторюються менше трьох разів, перелік не складають, а їхню розшифровку наводять у тексті при першому згадуванні.

Вступ розкриває сутність і стан наукової проблеми (завдання) та її значущість, підстави і вихідні дані для розробки теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження.

Далі у вступі подають загальну характеристику дисертації в рекомендованій нижче послідовності.

Актуальність теми. Шляхом критичного аналізу та порівняння з відомими розв'язаннями проблеми (наукового завдання) чітко, аргументовано обґрунтовують актуальність і доцільність роботи для розвитку відповідної галузі науки чи виробництва, особливо на користь України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Коротко викладають зв'язок обраного напрямку досліджень із планами організації, де виконана робота, а також з галузевими та (або) державними планами і програмами. Обов'язково зазначають номери державної реєстрації науково-дослідних робіт; базових для підготовки та подання дисертаційної роботи, а також роль автора у виконанні цих науково-дослідних робіт.

Мета і завдання дослідження. Формулюють мету роботи і завдання, які необхідно розв'язати задля її досягнення. Не слід формулювати мету як "Дослідження...", "Вивчення...", тому що ці слова вказують на засіб досягнення, а не на неї саму. Мета роботи звичайно тісно переплітається з назвою дисертації і повинна чітко вказувати, що саме вирішується в дисертації.

Методи дослідження. Подають перелік використаних методів дослідження або досягнення поставленої в роботі мети. Перераховувати їх треба не відірвано від змісту роботи, а коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом. Це дасть змогу пересвідчитися в логічності та прийнятності вибору саме цих методів.

Наукова новизна одержаних результатів. Коротко викладають нові наукові положення (рішення), запропоновані здобувачем особисто. Необхідно показати відмінність отриманих результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни (уперше отримано, удосконалено, дістало подальший розвиток).

Кожне наукове положення чітко формулюють, підкреслюючи його основну сутність і зосереджуючи особливу увагу на рівні досягнутої при цьому новизни. Сформульоване наукове положення повинно читатися і сприйматися легко й однозначно (без нагромодження дрібних і таких, що затемнюють його сутність, деталей та уточнень). У жодному випадку не можна вдаватися до викладу наукового положення у вигляді анотації, коли просто констатують, що в дисертації зроблено те й те, а сутності й новизни положення з написаного виявити неможливо. Подання наукових положень у вигляді анотацій є найрозповсюдженішою помилкою здобувачів при викладенні загальної характеристики роботи.

До цього пункту не можна включати опис нових прикладних (практичних) результатів, отриманих у вигляді способів, пристроїв, методик, схем, алгоритмів тощо. Слід завжди розмежовувати одержані наукові положення й нові прикладні результати, що впливають з теоретичного доробку дисертанта.

Усі наукові положення з урахуванням досягнутого ними рівня новизни є теоретичною основою (фундаментом) вирішеного в дисертації наукового завдання або наукової проблеми. Насамперед за це здобувачеві присуджується науковий ступінь.

При формулюванні наукової новизни можна, зокрема, вживати такі вирази: “вперше формалізовано...”, “розроблено метод... який відрізняється від...”, “доведена залежність між...”, “досліджена поведінка... і показано...”, “доопрацьовано (відомий) метод... в частині... і розповсюджено на новий клас систем...”, “створена концепція, що узагальнює... і розвиває...”, “досліджено новий ефект...”, “розроблено нову систему... з використанням відомого принципу...”.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій. Тут необхідно конкретно довести, що положення, висновки і рекомендації, виведені в роботі, є обґрунтованими і достовірними, тобто реально (об'єктивно) існуючими в природі. Тільки вагомі доведення мають підставу довіряти дослідженням дисертанта, уникнути при цьому помилкових висновків і не дати, в окремих випадках, сприйняти бажане за дійсне.

Достовірність, тобто доведена правильність, це доказ того, що названий результат (закон, закономірність, сукупність фактів, можливість та ін.) виконується завжди для названого класу об'єктів при названих умовах. Достовірність підтверджується верифікацією, тобто повторюванням результату при тих самих умовах під час багатьох перевірок на різних об'єктах.

Наукове значення роботи. У цьому пункті загальної характеристики роботи здобувачі наукових ступенів здебільшого роблять одну й ту саму помилку: перераховують отримані ними наукові положення, що захищаються в дисертації. Насправді ж дисертантові, який отримав нові наукові результати, підтвердив їх обґрунтованість і достовірність, потрібно великим планом показати і оцінити, яке значення мають ці наукові положення з точки зору розвитку (доповнення) наукових знань для розв'язання того чи іншого наукового завдання або наукової проблеми.

Практичне значення отриманих результатів. У дисертації, що має теоретичне значення, подають відомості про наукове використання результатів досліджень або рекомендації щодо їхнього використання, а в дисертації з прикладним значенням висвітлюють результати практичного застосування отриманих результатів або рекомендації щодо їхнього використання. Це можуть бути нові способи, технології, форми, методи, тобто те нове, що дає виконана дисертація для практики роботи тієї чи іншої галузі виробництва чи суспільно-політичного життя із зазначенням ступеня готовності до використання або масштабів використання.

Необхідно коротко повідомити про впровадження результатів досліджень, назвавши організації, в яких здійснена реалізація, форми реалізації та реквізити відповідних документів. А також підкреслити корисність того або іншого заходу для людини, суспільства, держави, людства в цілому.

При оцінюванні враховують такі **види ефекту**:

- *науковий*, під яким розуміють таке розширення знання про природу, суспільство і мислення, яке характеризується виявленням

нових фактів, зв'язків, закономірностей, законів, розробкою принципово нових способів, заходів тощо;

- *економічний*, коли йдеться про економію всіх виробничих ресурсів (живої праці, матеріалів, капітальних вкладень), отримуваних в господарській діяльності, яка виявляється у підвищенні продуктивності суспільної праці і зростанні національного прибутку;
- *соціальний*, під яким розуміють поліпшення характеру й умов життєдіяльності населення, підвищення його життєвого рівня, поліпшення побутових умов, удосконалення охорони здоров'я і народної освіти, охорону довкілля тощо.

Особистий внесок здобувача. Перераховуючи опубліковані разом із співавторами наукові праці, здобувач повинен обов'язково зазначити конкретний особистий внесок у ці праці. Для відображення особистого внеску у впровадженні досить великим колективом роботи можна скористатися такою формою: у тій частині акта впровадження, де описується сутність нововведення, вказуються автори розробки кожної частини загального результату. Сам акт вміщують як додаток до дисертації.

Апробація результатів дисертації. Зазначається, на яких наукових з'їздах, конференціях, симпозіумах, нарадах висвітлено результати досліджень, включених до дисертації.

Публікації. Вказують, у скількох монографіях, статтях у наукових журналах, збірниках наукових праць, матеріалах і тезах конференцій, авторських свідоцтвах опубліковані результати дисертації.

Структура дисертації. Її наводять тоді, коли дисертація має багато розділів, з якими доцільно ознайомитись у певній послідовності.

Наприкінці загальної характеристики роботи дисертант може відзначити тих осіб і ті організації, які надали йому необхідну допомогу у процесі виконання дослідження. Не слід захоплюватися подяками великій кількості осіб, особливо якщо вони лише допомагали в оформленні дисертації.

Основна частина дисертації складається з розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів. Кожен розділ починають з нової сторінки. Основному тексту кожного розділу може передувати передмова з коротким описом обраного напрямку й обґрунтуванням застосованих методів досліджень. Наприкінці кожного розділу формулюють висновки зі стислим викладенням наведених у розділі наукових і практичних

результатів, що дає змогу вивільнити загальні висновки від незначних подробиць.

У розділах основної частини подають:

- огляд літератури за темою і вибір напрямів досліджень;
- виклад загальної методики та основних методів досліджень;
- експериментальну частину і методичку досліджень;
- проведені теоретичні й (або) експериментальні дослідження;
- аналіз і узагальнення результатів досліджень.

В **огляді літератури** здобувач окреслює основні етапи розвитку наукової думки за своєю проблемою. Стисло, критично висвітливши роботи попередників, здобувач повинен назвати ті питання, що залишилися нерозв'язаними і, отже, визначити своє місце у розв'язанні проблеми. Бажано закінчити цей розділ коротким резюме стосовно необхідності проведення досліджень у даній галузі.

У *другому розділі*, як правило, обґрунтовують вибір напряму досліджень, наводять методи розв'язання завдань і їхні порівняльні оцінки, розробляють загальну методичку проведення дисертаційних досліджень. Теоретичні роботи спрямовують на розкриття методів розрахунків, гіпотез, які розглядають, експериментальні — на принципи дії та характеристики розробленої апаратури, оцінки похибок вимірювань.

Наступні розділи присвячують вичерпному й повному викладу результатів власних досліджень автора з висвітленням того нового, що він вносить у розробку проблеми. Здобувач повинен дати оцінку повноти розв'язання поставлених завдань, достовірності отриманих результатів (характеристик, параметрів), їх порівняння з аналогічними результатами вітчизняних і зарубіжних праць, обґрунтування потреби в додаткових дослідженнях, негативних результатів, які визначають необхідність припинення подальших досліджень.

Виклад матеріалу підпорядковують одній провідній ідеї, чітко визначеній автором.

У **висновках** викладають найважливіші наукові та практичні результати, отримані в дисертації, з формулюванням розв'язаної наукової проблеми (завдання) та значення її для науки і практики. Далі подають висновки й рекомендації щодо наукового та практичного використання здобутих результатів. Перший пункт висновків має дати коротку оцінку стану питання. Потім у висновках розкривають методи розв'язання поставленої в дисертації наукової проблеми (завдання), їхній практичний аналіз, порівняння з відомими розв'язаннями,

наголошують на якісних і кількісних показниках здобутих результатів, обґрунтовують їхню достовірність.

Список Використаних джерел слід укласти в порядку згадування їх у тексті за наскрізною нумерацією.

У разі потреби для повноти сприйняття дисертації до додатків можна включити *допоміжний* матеріал:

- проміжні математичні доведення, формули і розрахунки;
- таблиці допоміжних цифрових даних;
- акти впровадження, розрахунки економічного ефекту;
- інструкції і методики, опис алгоритмів і програм розв'язання задач на ЕОМ, розроблені у процесі виконання дисертаційної роботи;
- ілюстрації допоміжного характеру.

4.2. Загальні вимоги до оформлення дисертації

Дисертацію друкують на комп'ютері з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (210 × 297 мм). Можна також використати папір формату А3 для подання таблиць та ілюстрацій. Усі примірники дисертації повинні бути ідентичними, що засвідчується спеціалізованою ученою радою.

Обсяг дисертації на здобуття наукового ступеня доктора суспільних і гуманітарних наук становить 15–17 авторських аркушів, це приблизно 350–400 сторінок. А кандидатської — 6,5–9 авторських аркушів (приблизно 140–180 сторінок)¹.

Зазначений вище обсяг дисертацій на здобуття наукового ступеня розрахований на використання при їх оформленні тестового редактора Microsoft Word, *шрифт* Times New Roman Cyr, розмір 14, полуторний міжрядковий інтервал. Шрифт друку має бути чітким, з однаковою щільністю тексту, чорного кольору середньої жирності.

Текст дисертації друкують, залишаючи *береги* таких розмірів: лівий, верхній та нижній — не менше 20 мм, а правий — не менше 10 мм. Практика показує, що оптимальний розмір лівого берега, враховуючи необхідність переплетення, має бути 30 мм.

Вписувати в текст дисертації окремі іншомовні слова, формули, умовні знаки можна чорнилом, тушшю, пастою тільки чорного

¹ Один авторський аркуш дорівнює 40000 знаків і пробілів.

кольору, при цьому щільність вписаного тексту повинна бути наближеною до щільності основного тексту.

Друкарські помилки, описки і графічні неточності, виявлені у процесі написання дисертації, можна виправляти підчищенням або зафарбуванням білою фарбою і нанесенням на тому ж місці або між рядками виправленого тексту (фрагменту малюнка) машинописним способом. Допускається наявність не більше двох виправлень на одній сторінці.

Текст основної частини дисертації поділяють на розділи, підрозділи, пункти та підпункти.

Заголовки структурних частин дисертації “ЗМІСТ”, “ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ”, “ВСТУП”, “РОЗДІЛ”, “ВИСНОВКИ”, “СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ”, “ДОДАТКИ” друкують великими літерами симетрично до тексту. Заголовки підрозділів — маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу врозрядку в підбір до тексту. В кінці таким чином надрукованого заголовка ставиться крапка.

Відстань між заголовком (за винятком заголовка пункту, підпункту) та текстом повинна мати 3—4 інтервали.

Кожну структурну частину дисертації починають з нової сторінки. До загального обсягу дисертації, визначеного Порядком, не входять додатки, список використаних джерел, таблиці та рисунки, які повністю займають площу сторінки. Але всі сторінки зазначених елементів дисертації підлягають загальній нумерації.

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, рисунків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знака №.

Першою сторінкою дисертації є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок дисертації, не представляючи його номера. Наступні сторінки нумерують у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

Такі структурні частини дисертації, як зміст, перелік умовних позначень, вступ, висновки, список використаних джерел, не мають порядкового номера. Звертаємо увагу на те, що всі аркуші, на яких розміщені згадані структурні частини дисертації, повинні мати наскрізну нумерацію. Не нумерують лише їх заголовки, тобто не можна друкувати: “1. ВСТУП” або “Розділ 6. ВИСНОВКИ”. Номер розділу став-

лять після слова “РОЗДІЛ”, після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують заголовок розділу.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. У кінці номера підрозділу повинна стояти крапка, наприклад: “2.3.” (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу.

Пункти нумерують у межах кожного підрозділу. Номер пункту складається з порядкових номерів розділу, підрозділу, пункту, між якими ставлять крапку. У кінці номера повинна стояти крапка, наприклад: “1.3.2.” (другий пункт третього підрозділу першого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок пункту. Пункт може не мати заголовка.

Підпункти нумерують у межах кожного пункту за такими ж правилами, як пункти. Ілюстрації (фотографії, креслення, схеми, графіки, карти) і таблиці необхідно подавати в дисертації безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації й таблиці, розміщені на окремих сторінках дисертації, включають до загальної нумерації сторінок. Таблицю, рисунок або креслення, розміри якого більше формату А4, враховують як одну сторінку і розміщують у відповідних місцях після згадування в тексті або додатках.

Ілюстрації позначають словом “Рис.” і нумерують послідовно у межах розділу за винятком ілюстрацій, поданих у додатках. Номер ілюстрації складається з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка. Наприклад: Рис. 1.2 (другий рисунок першого розділу). Номер ілюстрації, її назва і пояснювальні підписи розміщують послідовно під ілюстрацією. Якщо в дисертації подано одну ілюстрацію, то її нумерують за загальними правилами.

Таблиці нумерують послідовно (за винятком таблиць, поданих у додатках) в межах розділу. У правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці розміщують напис “Таблиця” із зазначенням її номера. Номер таблиці складається з номера розділу і порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка, наприклад: “Таблиця 1.2” (друга таблиця першого розділу). При перенесенні частини таблиці на інший аркуш (сторінку) слово “Таблиця” і номер її вказують один раз справа над першою частиною таблиці, над іншими частинами пишуть слова “Продовження табл.” і вказують номер таблиці, наприклад: “Продовження табл. 1.2”.

Формули в дисертації (якщо їх більше однієї) нумерують у межах розділу. Номер формули складається з номера розділу і порядкового номера формули в розділі, між якими ставлять крапку. Нумери пишуть біля правого берега аркуша в одному рядку з відповідною формулою в круглих дужках, наприклад: (3.1) (перша формула третього розділу).

Примітки до тексту і таблиць, в яких вказують довідкові й пояснювальні дані, нумерують послідовно в межах однієї сторінки. Якщо приміток на одному аркуші кілька, то після слова “Примітка” ставлять двокрапку. Наприклад:

Примітки:

1...

2...

Якщо є одна примітка, її не нумерують і після слова “Примітка” ставлять крапку. Наприклад:

Примітка.

4.3. Принципи подання текстового матеріалу

Текстовий матеріал наукового твору доволі різноманітний. До нього (окрім розглянутих вище елементів) належать складні числівники, літерні позначення, цитати, посилання, перерахування тощо, тобто те, що при оформленні дисертації потребує знання особливих техніко-орфографічних правил.

У дисертаційних працях гуманітарного та соціального напрямів використовується, як правило, цифрова та словесно-цифрова форма запису інформації.

Прості *кількісні числівники*, якщо при них немає одиниць виміру, пишуться словами. Наприклад, п'яти партій (не 5 партій), на трьох зразках (не на 3 зразках).

Складні кількісні числівники пишуться цифрами, за винятком тих, якими починається абзац (такі числівники пишуться словами). Числа зі скороченим позначенням одиниць виміру пишуться цифрами. Наприклад, 7 л, 24 г. Після скорочення “л”, “м” та ін. крапка не ставиться.

При перерахуванні однорідних чисел (величин і відношень) скорочена назва одиниці виміру ставиться тільки після останньої цифри. Наприклад, 3, 14 та 25 тис. грн.

Кількісні числівники узгоджуються з іменниками в усіх відмінкових формах, крім називного та знахідного відмінків. Наприклад, від п'ятдесяти гривень (род. відм.), шістдесяти банкам (дав. відм.) тощо. У формах називного та знахідного відмінків числівники керують іменниками. Наприклад, є п'ятдесят (наз. відм.) гривень (род. відм.), одержати п'ятдесят (знах. відм.) гривень (род. відм.).

Кількісні числівники при запису їх арабськими цифрами не мають на письмі відмінкових закінчень, якщо вони супроводжуються іменниками. Наприклад, на 20 сторінках (не на 20-ти сторінках).

При написанні порядкових числівників треба дотримуватися таких правил. Прості та складні порядкові числівники пишуться словами. Наприклад, третій, тридцять четвертий, двісті шостий. Винятком є випадки, коли написання порядкового номера обумовлено традицією, наприклад, 4-й Український фронт.

Числівники, що входять до складних слів, у наукових текстах пишуться цифрами. Наприклад, 3 % розчин.

При перерахуванні кількох порядкових числівників відмінкове закінчення ставиться тільки один раз. Наприклад, товари 1 та 2-го сорту.

Після порядкових числівників, позначених арабськими цифрами, якщо вони стоять після іменника, до якого відносяться, відмінкові закінчення не ставляться. Наприклад, у розділі 3, на рис. 2. Так само без відмінкових закінчень записуються порядкові числівники римськими цифрами для позначення порядкових номерів століть (віків), кварталів, томів видань. Наприклад, XX століття (не XX-е століття).

Скорочення. Це частина слова або усічене ціле слово. Такий скорочений запис слів і словосполучень використовується для зменшення обсягу тексту з метою дати максимум інформації.

Для утворення таких слів використовуються три основних способи:

- залишається тільки перша (початкова) літера слова (рік — р.);
- залишається частина слова, відкидається закінчення та суфікс (рисунок — рис.);
- пропускається кілька літер у середині слова, замість яких ставиться дефіс (університет — ун-т). Тут треба мати на увазі, що скорочене слово повинне закінчуватися на приголосний, окрім "й".

У науковому тексті трапляються такі види скорочень:

- літерні абревіатури;
- складноскорочені слова;

- умовні графічні скорочення за початковими літерами слів;
- умовні графічні скорочення за частинами і початковими літерами слів.

Літерні абрєвіатури складаються з перших (початкових) літер повних найменувань і розподіляються на: а) такі, що читаються за назвами літер (США, ФРН); б) такі, що читаються за звуками, позначеними відповідними літерами (ВАК — Вища атестаційна комісія).

Крім загальноприйнятих літерних абрєвіатур, використовуються запроваджені авторами літерні абрєвіатури, які скорочено позначають якісь поняття з відповідної галузі знань. При першому згадуванні ці абрєвіатури вказуються в круглих дужках після повного найменування, надалі вживаються у тексті без розшифровки.

Іншим видом скорочень є *складноскорочені слова*, які складаються із поєднання: а) усічених і повних слів (профспілка — професійна спілка); б) тільки усічених слів (колгосп — колективне господарство). У наукових текстах, крім загальноприйнятих складноскорочених слів, використовуються також складноскорочені слова, розраховані на вузьке коло спеціалістів.

Ще один вид скорочень — *умовні графічні скорочення* за початковими літерами (к. к. д. — коефіцієнт корисної дії) застосовуються переважно в технічних текстах. Від літерних абрєвіатур вони відрізняються тим, що читаються повністю, скорочуються тільки на письмі та пишуться з крапками на місці скорочення.

У тексті дисертаційних робіт трапляються умовні графічні скорочення за частинами і початковими літерами слів. Вони поділяються на: а) загальноприйняті умовні скорочення; б) умовні скорочення, прийняті у спеціальній літературі, зокрема в бібліографії.

Приклади загальноприйнятих умовних скорочень, що використовуються:

- після перерахування (і т. ін. — і таке інше, і т. д. — і так далі, і т. п. — і тому подібне);
- при посиланнях (див. — дивися, пор. — порівняй);
- при позначенні цифрами століть і років (ст. — століття, р. — рік, рр. — роки).

Існують також такі загальноприйняті скорочення: т. — том, н. ст. — новий стиль, н. е. — наша ера, м. — місто, обл. — область, гр. — громадянин, с. — сторінки, акад. — академік, доц. — доцент, проф. — професор.

Слова “та інші”, “і таке інше” в середині речення не скорочують. Не допускається скорочення слів “так званий” (т. з.), “наприклад” (напр.), “формула” (ф-ла), “рівняння” (р-ня), “діаметр” (діам.).

У наукових текстах і формулах дуже поширені *літерні позначення*. Такі позначення мають відповідати затвердженим стандартам та іншим нормативним документам. В ідеальному випадку в кожній дисертації слід створити таку систему, в якій кожній літері відповідає одна величина, і навпаки, кожна величина репрезентується однією літерою. Інакше кажучи, ідеальна система не повинна містити багатозначних і синонімічних літерних позначень.

Наукові тексти відзначаються великою кількістю перерахувань (переліків), які складаються як із закінчених, так і незакінчених фраз. Незакінчені фрази пишуться з маленьких літер і позначаються арабськими цифрами або маленькими літерами з напівкруглою дужкою, що закривається. Текст усіх елементів перерахування граматично підпорядковується головній ввідній фразі, що передує перерахуванню. Основну ввідну фразу не можна переривати на прийменниках або сполучниках (на, із, від, те, що, як та ін.).

4.4. Загальні правила подання ілюстрацій

Практика показує, що через незнання здобувачами специфічних видавничих вимог до оформлення ілюстративного матеріалу, досить часто переносяться терміни подання вже готових дисертаційних робіт.

Ілюструють дисертації, виходячи з певного загального задуму, за ретельно продуманим тематичним планом, який допомагає уникнути ілюстрацій випадкових, пов’язаних із другорядними деталями тексту і запобігти невиправданих пропусків ілюстрацій до найважливіших тем. Кожна ілюстрація має відповідати тексту, а текст — ілюстрації.

Назви ілюстрацій розміщують після їхніх номерів. За необхідності ілюстрації доповнюють пояснювальними даними (підрисунковий підпис).

Підпис під ілюстрацією зазвичай має чотири основних елементи:

- найменування графічного сюжету, що позначається скороченим словом “Рис.”;
- порядковий номер ілюстрації, який вказується без знака номера арабськими цифрами;

- тематичний заголовок ілюстрації, що містить текст із якомога стислішою характеристикою зображеного;
- експлікація, яка будується так: деталі сюжету позначаються цифрами, які виносять у підпис, супроводжуючи їх текстом. Треба зазначити, що експлікація не замінює загального найменування сюжету, а лише пояснює його. Наприклад:

Рис. 1.23. Модель політичної системи:

- 1 — елементи системи;
- 2 — структура системи;
- 3 — кордони системи;
- 4 — зв'язки між елементами системи.

Основними видами ілюстративного матеріалу в гуманітарних дисертаціях є:

Схема — це зображення, котре передає за допомогою умовних позначень основну ідею якогось процесу, інституції, явища і показує взаємозв'язок їхніх головних елементів. На схемах обов'язково витримують товщину ліній зображення основних і допоміжних, відкритих і закритих від спостереження деталей і товщину ліній їхнього зв'язку.

Діаграма — один зі способів графічного зображення залежності між величинами. У діаграмах наочно відбивають і аналізують масові дані.

Відповідно до форми побудови розрізняють діаграми площинні, лінійні й об'ємні. У дисертаціях найрозповсюдженіші лінійні діаграми, а з площинних — стовпчикові (стрічкові) й секторні.

Для побудови лінійних діаграм звичайно використовують координатне поле. На осі абсцис у певному масштабі відкладається час або факторіальні ознаки (незалежні), на осі ординат — показники на певний момент чи період часу або розміри результативної незалежної ознаки. Вершини ординати з'єднуються відрізками, в результаті чого отримують ламану лінію. На лінійні діаграми можна одночасно наносити кілька показників.

На стовпчикових (стрічкових) діаграмах дані зображуються у вигляді прямокутників (стовпчиків) однакової ширини, розміщених вертикально або горизонтально. Довжина (висота) прямокутників пропорційна зображеним ними величинам.

При вертикальному положенні прямокутників діаграма зветься стовпчиковою, при горизонтальному — стрічковою. Секторна діаграма являє собою круг, поділений на сектори, розміри яких пропорційні величинам частин зображеного об'єкта чи явища.

Результати обробки числових даних можна подати у вигляді *графіків*, тобто умовних зображень величин і їхніх співвідношень через геометричні фігури, точки та лінії. Графіки використовують як для аналізу, так і для підвищення наочності ілюстративного матеріалу.

Крім геометричного образу, графік містить ряд допоміжних елементів:

- загальний заголовок графіка;
- словесне пояснення умовних знаків і сенсу окремих елементів графічного образу;
- осі координат, шкалу із масштабами і числові сітки;
- числові дані, що доповнюють або уточнюють величину нанесених на графік показників.

Осі координат графіка викреслюють суцільними лініями. На кінцях координатних осей стрілок не ставлять. На координатних осях вказують умовні позначення і розмірності відкладених величин у прийнятих скороченнях. На графіку слід писати лише умовні літерні позначення, прийняті в тексті. Написи, що стосуються кривих і точок, залишають тільки в тих випадках, коли їх небагато і вони є короткими. Багатослівні підписи замінюють цифрами, а розшифровку наводять у підпису.

Якщо крива, зображена на графіку, займає невеликий простір, то для економії місця числові поділки на осях координат можна починати не з нуля, а обмежити тими значеннями, в межах яких розглядається дана функціональна залежність.

Не варто оформлювати *посилання на ілюстрації* як самостійні фрази, в яких лише повторюється те, що міститься в підписі. У тому місці, де викладається тема, пов'язана з ілюстрацією, і де читачеві треба вказати на неї, розміщують посилання у вигляді виразу у круглих дужках "(рис. 3.1)" або зворот типу: "...як це видно з рис. 3.1", або"... як це показано на рис. 3.1".

4.5. Подання таблиць

Цифровий матеріал, коли його багато або є необхідність у зіставленні певних показників, як правило, оформлюють у таблиці. Таблиця являє собою такий спосіб подання інформації, при якому цифровий або текстовий матеріал групується в рядки і графи, відокремлені одна від одної вертикальними та горизонтальними лініями.

За змістом таблиці поділяються на аналітичні та неаналітичні. Аналітичні таблиці є результатом обробки й аналізу цифрових показників. Як правило, після таких таблиць робиться узагальнення про нове (виведене) знання, яке вводиться до тексту словами: “таблиця дає змогу зробити висновок, що...”, “із таблиці видно, що...” та ін. Часто такі таблиці сприяють виявленню і формулюванню певних закономірностей.

До неаналітичних таблиць уміщують здебільшого необроблені статистичні дані, необхідні лише для подання інформації або констатації певного стану речей.

Приклад побудови таблиці:

Таблиця (номер)

Назва таблиці

№ п/п	Головка	Заголовки граф					
	Підзаголовки граф						

Боковик
(заголовки рядків)

Графи (колонки)

Як правило, таблиця складається з таких елементів: порядкового номера і тематичного заголовка, боковика, заголовків вертикальних граф (головки), горизонтальних рядків і вертикальних граф (основної частини, тобто прографки).

Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над нею і друкують симетрично до тексту. Назву і слово “Таблиця” починають з великої літери. Назву не підкреслюють.

За логікою побудови таблиці її логічний суб’єкт, або підмет (позначення тих предметів, які в ній характеризуються), розміщують у боковнику, головці чи в них обох, а не у прографці; логічний предмет таблиці, або присудок (тобто дані, якими характеризується присудок), — у прографці, а не в головці чи боковнику. Кожен заголовок

над графою стосується всіх даних цієї графи, кожен заголовок рядка в боковикі — всіх даних цього рядка.

Заголовок кожної графи в головці таблиці має бути по можливості коротким. Слід уникати повторів тематичного заголовка в заголовках граф, одиниці виміру зазначати в тематичному заголовку, вносити до узагальнюючих заголовків слова, що повторюються.

Боковик, як і головка, вимагає лаконічності. Повторювані слова тут також виносять в об'єднувальні рубрики; загальні для всіх заголовків боковика слова розміщують у заголовку над ним.

У прографці повторювані елементи, які стосуються всієї таблиці, виносять у тематичний заголовок або в заголовок графи; однорідні числові дані розміщують так, щоб їхні класи збігалися; неоднорідні — посередині графи; лапки ставлять тільки замість однакових слів, які стоять одне під одним.

Заголовки граф пишуть з великої літери, підзаголовки — з малої, якщо вони складають одне речення із заголовком, і з великої, якщо вони є самостійними. Заголовки (як підпорядковані, так і основні) мають бути максимально точними і простими. В них не повинно бути слів або розмірностей, що повторюються. Висота рядків — не менша 8 мм. Графу з порядковими номерами рядків до таблиці включати не треба. Досить обережно слід ставитися також до вертикальної графи “Примітки”. Така графа потрібна лише тоді, коли містить дані, що стосуються більшості рядків таблиці.

Таблицю розміщують після першого згадування про неї в тексті таким чином, щоб її можна було читати без повороту переплетеного блоку дисертації або з поворотом за годинниковою стрілкою. Таблицю з великою кількістю рядків можна переносити на інший аркуш. У цьому випадку назву вміщують тільки над її першою частиною. Таблицю з великою кількістю граф можна ділити на частини і розміщувати одну над одною в межах тієї самої сторінки. Якщо рядки чи графи таблиці виходять за формат сторінки, то в першому випадку для кожної частини таблиці повторюють її головку, в другому — боковик. Якщо головка громіздка, її можна не повторювати. У такому разі пронумеровують графи і переносять їхню нумерацію на наступну сторінку. Заголовок таблиці не повторюють.

Якщо текст у графі таблиці вживається кілька разів і складається з одного слова, його можна замінити лапками; якщо з двох або більше слів, то при першому повторенні його замінюють словами

“Те ж”, а далі лапками. Ставити лапки замість повторюваних цифр, марок, знаків, символів валют не слід. Коли цифрові або інші дані в якомусь рядку таблиці не подають, то в ньому ставлять прочерк.

Усі наведені в таблицях дані мають бути достовірними, однорідними і такими, що можуть зіставитися, в їхню основу групування покладають лише суттєві ознаки.

Наводити в дисертації треба лише ті таблиці, які неможливо передати звичайним текстом (результати експериментальних спостережень, зіставлення розбіжностей, детальні довідкові дані тощо).

4.6. Загальні правила подання формул

При використанні формул необхідно дотримуватися певних техніко-орфографічних правил.

Розміщення формул. Найбільші, а також довгі та громіздкі формули, що мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі та нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують всередині рядків тексту.

Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів треба подавати безпосередньо під формулою в тій послідовності, у якій вони дані у формулі. Значення кожного символу та числового коефіцієнта записують із нового рядка. Перший рядок пояснення починають зі слова “де” без двокрапки.

Рівняння і формули треба відділяти від тексту вільними рядками. Вище і нижче кожної формули залишають не менш одного вільного рядка. Якщо рівняння не вміщується в один рядок, його переносять в інший після знаків рівності (=), плюс (+), мінус (−), множення (x) і ділення (:).

Нумерація формул також потребує знання деяких особливостей її оформлення. Нумерувати слід лише ті формули, на які є посилання в наступному тексті. Інші нумерувати не рекомендується.

Порядкові номери позначають арабськими цифрами в круглих дужках біля правого берега сторінки без крапок від формули до її номера. Номер, який не вміщується в рядку з формулою, переносять у наступний рядок нижче формули. Номер формули при її перенесенні

вміщують на рівні останнього рядка. Якщо формула знаходиться у рамці, то номер такої формули записують зовні рамки з правого боку навпроти основного рядка формули. Номер формули-дробу подають нарівні основної горизонтальної риски формули.

Номер групи формул, розміщених на окремих рядках і об'єднаних фігурною дужкою (парантезом), ставиться справа від вістря парантеза, яке знаходиться в середині групи формул і звернене в сторону номера.

Необхідно знати і правила пунктуації в тексті з формулами. Загальне правило тут таке: формула входить до речення як його рівноправний елемент. Тому в кінці формул і в тексті перед ними розділові знаки ставлять згідно з правилами пунктуації.

Двокрапку перед формулою ставлять лише у випадках, передбачених правилами пунктуації: а) у тексті перед формулою є узагальнююче слово; б) цього вимагає побудова тексту, що передує формулі.

Розділовими знаками між формулами, що йдуть одна за одною і не відокремлені текстом, можуть бути кома або крапка з комою безпосередньо за формулою до її номера.

4.7. Загальні правила цитування та посилання на використані джерела

Задля підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу того чи іншого друкованого твору слід наводити цитати. Науковий етикет вимагає точно відтворювати цитований текст, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз “так званий”;
- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів,

речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, в кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

- кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело;
- при непрямому цитуванні (переказі, викладенні думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело;
- цитування не повинно бути ні надмірним, ні недостатнім, бо це знижує рівень наукової праці: надмірне цитування створює враження компілятивності праці, а недостатнє знижує наукову цінність викладеного матеріалу;
- якщо необхідно виявити ставлення автора дисертаційної праці до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання;
- якщо автор дисертаційної праці, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора дисертації, а весь текст застереження вміщується у круглій дужки. Варіантами таких застережень є: (курсив наш. — С.С.), (підкреслено мною. — С.С.), (розрядка моя. — С.С.).

Коли використовують відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел, які мають велику кількість сторінок, тоді в посиланні необхідно точно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул джерела, на яке дано посилання в дисертації.

Посилання в тексті дисертації на джерела роблять згідно з їхнім переліком у квадратних дужках, наприклад, "... у працях [1–7]..."

Допускається наводити посилання у виносках, при цьому його оформлення має відповідати бібліографічному опису за переліком посилань із зазначенням номера.

Приклад:

Цитата в тексті: "...сьогодні важливо те, що макроекономічну стабільність та можливість інтеграції у світову економіку зможуть ре-

алізувати ті країни з перехідною економікою, які матимуть темпи зростання на рівні не меншому як 5–6 % ..." [6]¹.

Відповідний опис у списку використаних джерел:

6. *Геєць В. М., Буковинський С. А.* Перспективи економіки світу, окремих регіонів і країн на порозі третього тисячоліття // *Фінанси України*. — 1997. — № 3. — С. 5–17.

Відповідне подання виводки:

¹ [6] *Геєць В. М., Буковинський С. А.* Перспективи економіки світу, окремих регіонів і країн на порозі третього тисячоліття // *Фінанси України*. — 1997. — № 3. — С. 5–17.

Рекомендується в основному тексті або в прикінцевих абзацах розділів давати посилання на особисті наукові праці здобувача (принаймні ті, перелік яких наведено в авторефераті).

На всі таблиці, ілюстрації, формули дисертації повинні бути посилання в тексті, наприклад: "...у табл. 1.2", "...на рис. 2.4". У повторних посиланнях вживають скорочено слово "дивись", наприклад: "див. табл. 1.3".

4.8. Оформлення списку використаних джерел

Бібліографічний апарат у дисертації — це ключ до використаних автором джерел. Крім того, він певною мірою відбиває наукову етику й культуру наукової праці. Саме з нього можна зробити висновок про ступінь ознайомлення дисертанта з наявною літературою за досліджуваною проблемою. Бібліографічний апарат дисертації складається зі списку використаних джерел і посилань, які оформлюються відповідно до чинних стандартів.

Джерела можна розміщувати одним із таких способів: у порядку появи посилань у тексті (найзручніший для користування і рекомендований при написанні дисертацій), в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків, у хронологічному порядку.

Відомості про джерела, включені до списку, необхідно давати відповідно до вимог державного стандарту з обов'язковим наведенням назв праць.

4.9. Правила оформлення додатків

Додатки оформлюють як продовження дисертації на наступних її сторінках або у вигляді окремої частини (книжки), розміщуючи їх у порядку появи посилань у тексті дисертації.

Якщо додатки оформлюють як продовження дисертації, кожен з них починають з нової сторінки. Їм дають заголовки, надруковані угорі малими літерами з першої великої симетрично відносно тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово “Додаток ___” і велика літера, що позначає додаток.

Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер **Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь**, наприклад, додаток А, додаток Б і т.д. Єдиний додаток позначається як додаток А.

При оформленні додатків окремою частиною (книжкою) на титульному аркуші під назвою дисертації друкують великими літерами слово “ДОДАТКИ”.

Текст кожного додатка за необхідності може бути поділений на розділи й підрозділи, пронумеровані у межах кожного додатка: перед кожним номером ставлять позначення додатка (літеру) і крапку. Наприклад: А.2 — другий розділ додатка А; В.3.1 — підрозділ 3.1 додатка В.

Ілюстрації, таблиці та формули, розміщені в додатках, нумерують у межах кожного додатка, наприклад: рис. Д.1.2 — другий рисунок першого розділу додатка Д; формула А.1 — перша формула додатка А.

Розділ 5

ПІДГОТОВКА І ВИДАННЯ АВТОРЕФЕРАТУ

5.1. Загальні вимоги до автореферату

Написання автореферату — кінцевий етап виконання дисертаційної роботи перед поданням її до захисту. Призначення автореферату — широке ознайомлення наукових працівників з методикою дослідження, фактичними результатами й основними висновками дисертації. Автореферат друкують державною мовою. Публікація автореферату дає змогу отримати до дня захисту відгуки спеціалістів даної галузі.

Автореферат має коротко, але досить ґрунтовно розкривати основний зміст дисертації, в ньому не повинно бути надмірних подробиць, а також інформації, якої нема в дисертації. Автореферат — це своєрідна візитна картка дисертації. У ньому викладають основні ідеї й висновки дисертації, внесок автора у проведене дослідження, ступінь новизни та практичну значущість результатів дослідження.

Автореферат — документ, без якого дисертацію не допускають до захисту, в якій би формі вона не була написана. У зв'язку з цим автореферат має значення юридичного документа. Не випадково тільки після отримання дозволу на розмноження автореферату здобувач дістає право на захист дисертації, тобто підготовкою автореферату по суті завершується останній і найвідповідальніший етап роботи над дисертацією.

Важливість автореферату як документа полягає також у тому, що за наведеними в ньому даними оцінюють рівень дисертації і наукову кваліфікацію її автора, його навички оформлення результатів наукової праці.

Основне призначення автореферату — інформувати про отримані наукові результати і ввести їх до сфери наукової комунікації. Таким

чином, автореферат як засіб повторної фіксації результатів дисертації виконує інформативну функцію у тому сенсі, що не тільки сповіщає читача про факт захисту дисертації, а й досить детально передає її зміст, завдяки чому звичайно замінює її читання. А це особливо важливо, оскільки захищені дисертації, які зберігаються у бібліотеках, видаються для користування з певними обмеженнями.

Процес складання автореферату являє собою згортання (компресію) наукової інформації (основний процес аналітико-синтетичної переробки матеріалу), спрямоване на те, щоб виявити і вибрати зі змісту дисертації найбільш суттєву інформацію і подати її в новій стислій формі за принципом “мінімум знаків — максимум інформації”.

Аналізуючи зміст дисертації, її автор виявляє те, що відповідає цільовому призначенню автореферату і підлягає включенню до тексту. У логічній єдності з аналізом проводиться синтез інформації, її логічне комплектування, узагальнення, пошук містких і точних засобів і форм її подання, в результаті чого створюється новий документ — автореферат, який, незважаючи на істотні відмінності від дисертації за обсягом і формою, повинен бути адекватним їй у семантичному відношенні.

5.2. Структура автореферату

Структурно автореферат складається із загальної характеристики роботи, основного змісту, висновків, списку опублікованих автором праць за темою дисертації й анотацій українською, російською та англійською мовами. Для таємних дисертацій — анотації українською та російською мовами.

Загальна характеристика роботи, що подається в авторефераті, має відповідати наведеним у вступі до дисертації її кваліфікаційним ознакам. Заголовки рубрик не треба виділяти в окремі рядки, достатньо вирізнити їх жирним шрифтом або курсивом і розмістити в підбір із текстом. Крім того, вказують структуру дисертації, наявність вступу, певної кількості розділів, додатків, повний обсяг дисертації у сторінках, а також обсяг, що займають ілюстрації, таблиці, додатки (із зазначенням їх кількості), список використаних літературних джерел (із зазначенням кількості найменувань).

В *основному змісті* стисло викладається зміст дисертації за розділами. Це повинно дати повне і переконливе уявлення про виконану

роботу. Головне тут — стисло й чітко показати стан досліджуваної проблеми, тобто визначити місце (“нішу”) дослідження в загальній проблемі для того, щоб зробити виважений крок уперед у науковому пізнанні.

Далі викладається сутність виконаних досліджень з урахуванням послідовності розв’язання поставлених завдань (наводиться “скелет” дисертації). Тут головну увагу треба приділити питанням достовірності та обґрунтованості прийнятих вихідних положень, ступеня доведення достовірності отриманих результатів, висвітленню сутності отриманих нових наукових положень. Не варто основний зміст роботи наповнювати дрібницями, які заважають сприйняттю “червоної нитки” роботи. Досліднику завжди здається, що все в його роботі є важливим і цінним. У процесі написання автореферату дисертантові необхідно піднятися до нового наукового рівня, тобто зуміти подивитися на свою роботу, так би мовити, з висоти й чітко донести до читача свої наукові та прикладні досягнення.

Якщо вступна частина автореферату дає змогу скласти лише загальне враження про дисертацію, то основна, яка й є власне реферативною, дає більш повне уявлення про її зміст і побудову. В цій частині автореферату важливо показати, як були отримані результати, продемонструвати хід дослідження, викласти сутність використаних методів, навести дані щодо їхньої точності та трудомісткості, описати умови й основні етапи експериментів. Нюанси висвітлення змісту дисертації можуть розрізнятися залежно від наукової галузі, теми та інших факторів. Проте у всіх випадках до автореферату доцільно вводити насамперед висновки та кінцеві результати.

Реферування дисертації в основній частині автореферату — зовсім не технічна праця. Це особливий творчий процес, який вимагає певних навичок. Досягти головної мети — у мінімальному обсязі дати максимум корисної інформації — можна завдяки зменшенню кількості (або повному вилученню) міркувань, порівнянь, обговорень, обґрунтувань, описів, включенню до автореферату тільки кінцевих формул. Проте підхід повинен бути іншим, коли першорядний інтерес викликає не тільки кінцевий результат, але й спосіб, за допомогою якого він отриманий. Тоді в авторефераті наводять і систему розв’язання завдання, скорочуючи його за рахунок інших матеріалів, наприклад ілюстрацій, з яких до автореферату доцільно відібрати лише найнеобхідніші.

Крім зазначених прийомів скорочення тексту автореферату, дійовими є також лексичні, морфологічні та синтаксичні способи підвищення його інформативної ємності.

Висновки складає стисла інформація про підсумки виконаної роботи, яка повинна відповідати загальним висновкам дисертації. Вони починаються з формулювання наукового завдання або проблеми, після розв'язання якої дисертант претендує на присудження наукового ступеня.

Сформульоване наукове завдання або проблема надто тісно пов'язується з назвою дисертації, метою роботи і основними науковими положеннями, що захищаються в дисертації. Це ніби наукова "формула", згусток отриманої наукової новизни. Зазвичай формулювання починається так: "У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання (або наукової проблеми), що виявляється в...". Далі треба вказати, якою саме є наукова проблема або завдання, як вони розв'язані і для чого в кінцевому розумінні (прикладному плані) вони призначені. Варто ще раз підкреслити, що часто переплутують формулювання наукового завдання або проблеми з кінцевими прикладними результатами виконаної роботи. Наукові результати — це немовби "діагноз" (мовою медиків), а вже потім, знаючи природу, сутність явища або закономірності (залежності), можна обирати чи конструювати методи лікування, тобто застосовувати нові або вдосконалені способи, технології, заходи тощо.

Після формулювання вирішеної наукової проблеми або завдання у висновках викладають *головні наукові та практичні результати* роботи. Вони тісно пов'язані з науковими та прикладними положеннями, викладеними в загальній характеристиці роботи.

Кожен науковий і прикладний висновок роботи треба формулювати чітко і конкретно (однозначно). Формулювання віддзеркалює суть і новизну зробленого. Але тут не можна доходити до рівня анотації. Наукові висновки подають ширше, ніж формулювання наукових положень, які захищаються. Прикладні (практичні) висновки повинні містити принцип або основу використання того чи іншого результату.

Оскільки автореферат складається самим автором після завершення дисертації, коли окремі аспекти, та й уся праця в цілому, можуть набувати іншого забарвлення, ніж у процесі її написання, не виключено, що йому заманеться при складанні автореферату певні положення

підсилити, може, й щось додати до написаного в дисертації. При цьому дисертант не може не враховувати, що коло читачів автореферату значно ширше, ніж коло читачів самої дисертації, і що серед них будуть також рецензенти. З цим не можна не рахуватися, оскільки очевидно, що рушійним мотивом для здобувача є намагання з найкращого боку подати результати своєї праці. Важливо, щоб це намагання не виходило за межі об'єктивності і не перетворювалось у саморекламу. Суть автореферату полягає в точній відповідності змістові дисертації, а його зміст дає повне уявлення про наукову цінність і практичну значущість дисертації.

Список опублікованих праць здобувача за темою дисертації подають відповідно до вимог державного стандарту з обов'язковим наведенням назв праць і прізвищ усіх співавторів. Опубліковані праці, які розкривають основні положення дисертації, включають до списку в такому порядку: *монографії; брошури; статті у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, авторські свідоцтва, патенти; статті у наукових журналах; матеріали конференцій, симпозіумів, круглих столів тощо.*

5.3. Анотації

На останніх сторінках автореферату розміщують анотації українською, російською та англійською (для відкритих дисертацій) мовами. На вибір здобувача анотація англійською або російською мовою має бути розгорнутою, обсягом до 2 сторінок машинописного тексту (до 5 тис. друкованих знаків) інформацією про зміст і результати дисертаційної роботи, а дві інші — обсягом до 0,5 сторінки машинописного тексту (до 1200 друкованих знаків) — ідентичного змісту інформація про основні ідеї та висновки дисертації.

Анотації складаються за формою, яка має такий зміст:

- прізвище та ініціали здобувача;
- назва дисертації;
- вид дисертації (рукопис, монографія) і науковий ступінь;
- спеціальність (шифр і назва);
- установа, де відбудеться захист; місто, рік;
- основні ідеї, результати та висновки дисертації.

Матеріал в анотації викладають стисло і точно з використанням синтаксичних конструкцій, притаманних мові ділових документів, уни-

каючи складних граматичних зворотів. Необхідно вживати стандартизовану термінологію, а не маловідомі терміни та символи.

Після кожної анотації наводять ключові слова відповідною мовою. Ключовим словом називається слово або стійке словосполучення з тексту анотації, яке з точки зору інформаційного пошуку несе смислове навантаження. Сукупність ключових слів (загальною кількістю не меншою трьох і не більшою десяти) повинна відбивати поза контекстом основний зміст наукової праці. Ключові слова подають у називному відмінку, друкують у рядок, через кому.

5.4. Оформлення автореферату

Примірники автореферату, які здобувач подає до спеціалізованої ученої ради разом з іншими документами та дисертацією, друкують за правилами, встановленими для друкування дисертацій, з урахуванням певних особливостей.

За обсягом автореферат (без обкладинки й анотацій) не може бути меншим 1,3 авторського аркуша (приблизно 30 сторінок) і перевищувати 1,9 авторського аркуша (приблизно 32 сторінки) для докторської і, відповідно, 0,7 (14 стор.) та 0,9 (16 стор.) авторського аркуша — для кандидатської дисертації.

Його треба готувати у текстовому редакторі Word for Windows; шрифт — Times New Roman Cyr; розмір шрифту — 14 пунктів; відстань між рядками — 1,0 інтервал з розміщенням до 40 рядків на сторінці; параметри сторінки — А4; розташування — книжне; верхній, нижній і лівий берег — 20 мм; правий берег — 10 мм.

На лицьовому боці обкладинки автореферату подаються: назва організації, спеціалізована вчена рада якої прийняла дисертацію до захисту; індекс УДК; прізвище, ім'я, по батькові здобувача; назва дисертації; шифр і найменування спеціальності за переліком спеціальностей наукових працівників; підзаголовок "Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) (галузь наук)"; місто, рік. Зразок оформлення обкладинки автореферату дисертаційної роботи наведено у додатку А (форма б).

На зворотному боці обкладинки автореферату вказується організація, в якій виконане дисертаційне дослідження; науковий ступінь, учене звання, прізвище, ім'я та по батькові наукового керівника (консультанта), місце його роботи й посада; наукові ступені, вчені звання, місця роботи та посади, прізвища, ім'я та по батькові офіційних

опонентів; назва провідної установи із зазначенням підрозділу (кафедри, відділу), де розглядатиметься дисертація; дата і час проведення захисту, шифр спеціалізованої ученої ради, адреса організації, при якій її створено; бібліотека, в якій можна ознайомитися з дисертацією; дата розсилання автореферату; підпис ученого секретаря спеціалізованої ученої ради. Серед учених звань наукового керівника й опонентів не рекомендується згадувати їх членство в громадських (недержавних) академіях наук. Автореферат не має титульного аркуша. Зразок оформлення зворотного боку автореферату дисертаційної роботи наведено в дод. А (форма 7).

Номери сторінок проставляються по центру верхнього берега сторінки. Нумерація починається з цифри 1 на першій сторінці, де міститься загальна характеристика роботи. Структурні частини автореферату не нумерують, їхні назви друкують великими літерами симетрично до тексту.

5.5. Друкування автореферату

Автореферат дисертації виготовляють друкарським способом і видають у вигляді брошури тиражем не менше 100 примірників.

Формат видання 145 × 210 мм (формат паперу і частка аркуша 60×84/16) з друкуванням тексту з обох боків аркуша.

На авторефераті обов'язково вказують вихідні дані друкарні або іншої установи, де друкувався автореферат, згідно з державним стандартом. Спеціалізована учена рада відповідає за наявність вихідних даних і обов'язкове розсилання авторефератів.

5.6. Електронний варіант автореферату

До спеціалізованої ученої ради здобувачем наукового ступеня подається також електронний варіант тексту автореферату дисертації у двох примірниках (на двох гнучких магнітних дисках (ГМД) — дискетах розміром 3,5 дюйма) у вигляді файла з ім'ям **aref.doc**, структура якого повністю відповідає друкованому варіанту автореферату, включаючи обкладинку.

Його треба готувати в текстовому редакторі Word 7 for Windows 95 (або Word 6 for Windows 3x); шрифт — Times New Roman Cyr; роз-

мір шрифту — 12 пунктів; відстань між рядками — 1,5 інтервала; параметри сторінки — А4; розташування — книжне; верхній, нижній і лівий берег — 20 мм; правий берег — 10 мм.

Рисунки, інші допоміжні графічні зображення та матеріали в електронному варіанті автореферату можуть бути виготовлені тільки у вказаних форматах. Якщо це неможливо зробити, або така інформація не вміщується на дискеті, то їх можна не наводити.

Порядок подання електронних варіантів документів атестаційної справи наведено в дод. Ж.

Розділ 6

ПОРЯДОК ЗАХИСТУ ДИСЕРТАЦІЇ

Після оформлення вже написаної дисертації починається процес підготовки до її захисту, який полягає у такому:

- попередній розгляд дисертації за місцем її виконання (так званий передзахист);
- складання автореферату дисертації;
- подання дисертації до спеціалізованої вченої ради, друкування і розсилання автореферату;
- підготовка здобувача до захисту своєї дисертації;
- процедура прилюдного її захисту.

Кожен етап цього процесу має свою специфіку та визначений відповідними вимогами “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння учених звань” та “Положення про спеціалізовані вчені ради”.

6.1. Попередній розгляд дисертації і оформлення відгуку установи, в якій виконана дисертація

Коли дисертація повністю закінчена й відповідним чином оформлена, вона подається для розгляду на засіданні кафедри вищого навчального закладу, відділу (лабораторії) наукової установи, тобто того наукового колективу, де була виконана.

До такого засідання готується текст дисертації та всі наукові праці, в яких надруковані результати дисертаційного дослідження, а також первинні документи, що віддзеркалюють процес дослідної роботи.

Висновок установи, в якій виконано дисертацію, є першою і дуже важливою її експертизою з точки зору відповідності дисертації ви-

могам Порядку¹. Висновок затверджується ректором (директором) або проректором (заступником директора) з наукової роботи, які несуть персональну відповідальність за якість, об'єктивність і строки підготовки висновку. Цей висновок є практично єдиним документом, в якому відзначаються такі аспекти, як творчий шлях здобувача в науці, його участь у вирішенні поставлених перед колективом наукових і практичних завдань, особистий внесок до публікацій, виконаних у співавторстві, ступінь його наукової зрілості, результати впровадження наукових досягнень у практику та їхня значущість для народного господарства тощо. Крім того, цей висновок має дати відповідь з точки зору колективу, де виконувались дисертаційні дослідження, на ті питання, які постали в інших офіційних відгуках.

Для одержання висновку щодо дисертації здобувач повинен подати відповідну заяву ректору (директору) установи. До заяви додаються три примірники дисертації та три надрукованих примірники автореферату дисертації.

Керівник установи визначає порядок розгляду й обговорення дисертаційної роботи на рівні семінару чи розширеного засідання кафедри (відділу), при цьому призначаються рецензенти і встановлюються строки надання висновку.

Після вивчення дисертації рецензентами керівник семінару або завідувач кафедри (відділу) готує у встановленому порядку розпорядження.

У ньому:

- визначається коло наукових працівників, які обов'язково мають взяти участь в обговоренні роботи;
- призначається комісія для складання висновку;
- учений секретар засідання;
- вказуються рецензенти роботи;
- час і місце проведення засідання та ін.

До складу комісії для підготовки зазначеного висновку обов'язково входять керівник засідання, рецензенти роботи й учений секретар, а за необхідності ще й інші фахівці. Відповідне розпорядження підписується ректором (директором) установи і доводиться до відома всіх названих у ньому фахівців під розпис на одному з примірників розпорядження.

¹ *Постанова* Кабінету Міністрів України від 28.06.97 № 644 «Про затвердження "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань"» // Бюл. ВАК України. — 1997. — № 3. — С. 3–14.

Якщо в установі функціонує спеціалізована вчена рада для захисту дисертацій зі спеціальності, за якою вона підготовлена, то необхідно запросити на засідання семінару або кафедри (відділу) членів цієї ради з метою детальнішого ознайомлення їх з дисертацією.

Обговорення дисертаційної роботи. Дисертант робить доповідь з використанням ілюстративних матеріалів (плакати, креслення, слайди, зразки, макети та ін.). Тривалість доповіді: для кандидатської дисертації не більше 20 хвилин, для докторської — не більше 30 хвилин. Роз'яснення окремих положень, висновків та особливостей роботи здійснюється у формі запитань і відповідей. Кількість запитань не регламентується. Рецензенти мають чітко та конкретно викласти учасникам засідання позитивні й негативні риси роботи. Особливо це стосується основних наукових положень дисертації, їх достовірності та обґрунтованості. Висновок рецензента щодо роботи має бути однозначним (позитивний чи негативний). В обговоренні роботи можуть узяти участь усі присутні на засіданні, в тому числі й особи, які не були названі в офіційному розпорядженні по установі.

Висновок установи, де виконана дисертація, оформлюється у формі протоколу семінару або розширеного засідання кафедри (відділу) відповідно до загальноприйнятого порядку. Протокол зберігається у звітній документації факультету або відповідної кафедри (відділу).

Резолютивна частина протоколу остаточно формулює висновок установи щодо кандидатської або докторської дисертації здобувача згідно з вимогами Порядку. При цьому обов'язково вказуються прізвище, ім'я, по батькові здобувача, а також тема дисертаційної роботи.

Далі у протоколі викладається сутність висновку, який повинен містити в собі такі складові частини, які на підставі конкретних матеріалів характеризують рівень виконаної дисертаційної роботи.

Актуальність теми (проблеми) та її зв'язок з планами наукових праць установи. Коротко і переконливо викладається актуальність завдання чи проблеми, що вирішується, для тієї чи іншої галузі науки, соціальної сфери та ін. Наводиться перелік повних назв виконаних науково-дослідних робіт з номерами їхньої державної реєстрації, в рамках яких підготовлено дисертацію. Слід відзначити рівень участі дисертанта у виконаних роботах (виконавець, відповідальний виконавець, керівник тощо).

Якщо виконана наукова робота була складовою частиною якоїсь державної або галузевої наукової програми, то це треба обов'язково зазначити, тобто навести шифр і назву програми.

Формулювання наукового завдання (проблеми), нове вирішення якої отримано в дисертації. У кандидатській дисертації формулюється наукове завдання, в докторській — наукова проблема. Формулювання наукового завдання викристалізовується із сукупності нових наукових положень, одержаних автором у дисертації і винесених на захист. Треба завжди звертати особливу увагу на те, щоб не підмінювалися отримані в роботі нові наукові положення новими прикладними результатами. Необхідно чітко формулювати, яка наукова проблема (або завдання) вирішена, у чому саме полягає її розв'язання і для чого використовується це вирішення в прикладному (практичному) плані. Це й буде тією головною формулою дисертації, за яку присуджується науковий ступінь.

Наукові положення, розроблені особисто дисертантом, та їхня новизна. Кожне отримане нове наукове положення формулюється конкретно та чітко у вигляді наукового результату, при цьому обов'язково підкреслюється, в чому саме є новизна порівняно з раніше відомими науковими результатами.

Найчастіше трапляється така помилка при формулюванні наукового положення, коли щось, подане як нове, записується у вигляді анотації, тобто констатується факт, що воно є новим, а сутність новизни не розкривається.

Новим науковим положенням, наприклад, може бути розкрита природа явища, закономірність, встановлена особливість, механізм, аналітична або статистична залежність, розроблена модель та ін.

Новий науковий результат є базою (основою) визначення того, чому треба вирішувати ті або інші прикладні питання саме так, а не інакше.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються. Тут необхідно показати та переконати фахівців у тому, що сформульовані наукові положення, висновки і рекомендації достовірні, тобто є відповідними об'єктивній реальності. Треба довести, що всі отримані результати не помилкові і що дисертант не видає бажане за дійсне. Це означає, наприклад, що треба продемонструвати коректність використання фундаментальних наук у розв'язанні прикладних проблем, показати, наскільки правильними та достатніми є дані прикладних досліджень.

Наукове значення роботи викладають так, щоб показати роль одержаних нових наукових положень у розвитку того чи іншого наукового напрямку або проблеми (у якісному чи кількісному плані, за повнотою та глибиною пізнання явищ, механізмів взаємодії тощо).

Практичне значення роботи повинно чітко та конкретно (буквально по пунктах) відповідати на запитання, що дає виконана робота для практики (нові підходи, способи, технології, форми та методи та ін.).

Використання результатів роботи. У висновку наводяться відомості щодо впровадження в галузі або в інших видах практичної діяльності наукових і прикладних результатів роботи. Відзначається, у чому і як виявилось це використання, де і коли, що при цьому отримано у політичному, економічному, соціальному або іншому плані. Слід зазначити, що на момент захисту дисертації не обов'язково, щоб усі прикладні результати підготовленої дисертації були реалізовані на практиці. Достатність упровадження результатів роботи на момент її захисту визначає спеціалізована вчена рада, яка приймає роботу для попереднього розгляду і вирішує питання щодо можливості її захисту.

Повнота викладення матеріалів дисертації в публікаціях та особистий внесок в них автора. Згідно з вимогами ВАК України основні наукові та прикладні результати роботи повинні бути опублікованими у фахових наукових виданнях, перелік яких затверджує ВАК. Тому необхідно з урахуванням вимог чинних стандартів навести перелік таких публікацій, вказуючи при цьому всіх співавторів опублікованої наукової праці.

Якщо праця опублікована разом із співавторами, необхідно чітко, коротко і конкретно вказати, що саме в даній роботі належить особисто авторові дисертації, яка захищається. Не можна подавати особистий внесок автора у вигляді відсотка тексту, який написано ним особисто. Неприпустимо писати: "У цій статті 65 % результатів отримано автором".

На завершення переліку праць роблять висновок щодо повноти відображення основних результатів дисертації в публікаціях.

Спеціалізовані вчені ради можуть приймати до захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук за наявності не менше трьох публікацій у наукових фахових журналах (їх перелік затверджує ВАК України). Апробація матеріалів дисертації на наукових конференціях, конгресах, симпозіумах, семінарах, школах тощо є обо-

в'язковою. Згідно з наказом голови ВАК України від 10 грудня 1998 р. № 650 будь-які друковані праці, тези, доповіді, матеріали конференцій, конгресів, симпозіумів, семінарів, шкіл тощо є свідченням апробації дисертаційної роботи і належать до опублікованих праць, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Обов'язковою вимогою до наукових публікацій здобувачів є наявність в одному випуску (номері) журналу (або іншого друкованого видання) не більше однієї статті здобувача за темою дисертації. Вимоги ВАК України щодо оприлюднення результатів дисертаційного дослідження наведено в дод. К.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація та автореферат мають бути написані грамотно, а стиль викладу в них матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій — забезпечувати легкість і доступність їх сприйняття. Написані неграмотно, неохайно оформлені дисертації до захисту не приймаються.

Відповідність змісту дисертації спеціальності, за якою вона подається до захисту. ВАК України затвердив паспорти кожної спеціальності, в яких чітко та однозначно вказано відповідні напрями досліджень. Неправильне визначення спеціальності, за якою виконано дисертацію, призводить до ряду труднощів у процесі її експертизи, починаючи від подання до захисту і закінчуючи розглядом на експертній раді ВАК України. Це може бути причиною відмови у видачі диплома.

Рекомендація дисертації до захисту. Робиться однозначний висновок у цілому щодо відповідності або невідповідності роботи, що розглядається, вимогам Порядку і дається рекомендація щодо можливості подання її до спеціалізованої вченої ради для попереднього розгляду і захисту. При цьому наводяться результати відкритого голосування учасників семінару чи розширеного засідання кафедри (відділу) із зазначенням кількості осіб, які проголосували.

Висновок підписує керівник семінару чи завідувач кафедри (відділу) та вчений секретар із зазначенням їхніх наукових ступенів і учених звань і затверджує керівник установи, підпис якого засвідчується печаткою. Такий висновок має термін дії один рік, тому він обов'язково датується.

Два примірники затвердженого висновку отримує здобувач, а третій долучається до відповідної справи і зберігається у встановленому порядку.

6.2. Подання дисертації до спеціалізованої вченої ради, розсилання автореферату

Спеціалізована вчена рада приймає дисертацію до попереднього розгляду за наявності документів згідно з вимогами, встановленими ВАК.

Перелік документів, які подаються до спеціалізованої вченої ради здобувачем наукового ступеня¹:

1. Заява на ім'я голови спеціалізованої вченої ради з проханням прийняти дисертацію до розгляду, в якій необхідно зазначити, що ця дисертація захищається вперше.

2. Особовий листок з обліку кадрів з фотокарткою, засвідчений відділом кадрів за основним місцем роботи (2 прим.).

3. Засвідчені копії дипломів про вищу освіту та про наукові ступені (вчені звання) (2 прим.).

4. Засвідчене підписами і печаткою посвідчення про складені кандидатські іспити за формою, яка затверджена наказом міністра освіти України від 15.10.92 № 152 (для всіх кандидатських дисертацій та для докторських дисертацій у випадку, коли дисертація виконана за спеціальністю, яка не збігається з профілем вищої освіти здобувача) (2 прим.).

5. Автореферат захищеної здобувачем дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук (для докторських дисертацій).

6. Висновок установи, в якій виконувалась дисертація, чи до якої був прикріплений здобувач, із зазначенням, ким і коли була затверджена тема дисертації (2 прим.).

7. Перераховані в авторефераті монографії, брошури, авторські свідоцтва (копії), статті (відбитки або копії), тексти депонованих та анотованих в журналах рукописів наукових праць, тези доповідей (копії) — в одному примірнику.

8. Дисертація, оформлена згідно з вимогами, які викладені в "Основних вимогах до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій", у кількості примірників, необхідних для передачі на зберігання до Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, до бібліотеки установи, де створено спеціалізовану вчену раду, для відправ-

¹ Запроваджено наказом ВАК України від 21.03.97 № 121 (зі змінами і доповненнями).

ки опонентам і провідній установі (організації)¹. Другий примірник дисертації подається у незброшурованому вигляді для передачі до Українського інституту науково-технічної та економічної інформації.

9. Автореферат дисертації, оформлений згідно з вимогами, які викладені в розділі 5 “Основних вимог до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій”, у двох примірниках. Перший примірник авторефератів повинен мати дві ідентичні обкладинки. Всі примірники автореферату підписуються автором на обкладинці (форма 6).

10. Відгук наукового керівника (наукового консультанта), засвідчений печаткою установи, в якій він працює.

11. Електронний варіант автореферату дисертації на дискеті діаметром 3,5 дюйма у вигляді текстового файлу в коді ASCII (кодова сторінка 866), структура якого наведена в п. 5.6 “Основних вимог до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій” (2 прим. на двох дискетах).

12. Чотири поштові картки з марками та вказаними адресами здобувача (2 картки) та спецради (2 картки). На зворотному боці поштових карток у верхньому кутку пишуть прізвище, ім'я, по батькові здобувача, галузь науки і науковий ступінь, на який він претендує.

13. Примірник захищеної кандидатської дисертації (для здобувачів наукового ступеня доктора наук), якщо вона не таємна.

14. Згода державного атестаційного органу країни, громадянином якої є здобувач наукового ступеня, на захист його дисертації в Україні (для громадян країн СНД).

Позитивне рішення щодо прийому дисертації до захисту ухвалюється за дотримання двох умов:

- її зміст відповідає спеціальності, за якою спеціалізованій ученій раді дозволено приймати дисертації до захисту;
- основні результати дисертаційного дослідження досить повно висвітлено в наукових фахових виданнях.

Відповіді на ці та деякі інші питання стосовно поданої дисертації має дати комісія спеціалізованої вченої ради у своєму висновку. Комісія, призначена головою спеціалізованої вченої ради у складі не менше трьох осіб, вивчає дисертаційну роботу, подану для попереднього розгляду, і складає щодо неї свій висновок, який оголошується на засіданні спецради під час розгляду питання про прийом дисертації до захисту.

¹ 5 переплетених примірників рукопису дисертації для докторської і 4 — для кандидатської.

Висновок комісії повинен бути чітким, конкретним і віддзеркалювати такі аспекти роботи в такій послідовності:

1. Актуальність роботи (теми).
2. Новизна наукових положень і результатів, отриманих особисто здобувачем і поданих на захист.
3. Обґрунтованість і достовірність наукових результатів, висновків і рекомендацій.
4. Практичні результати роботи, їх рівень і ступінь використання (впровадження).
5. Повнота викладення наукових і прикладних результатів дисертації в опублікованих роботах. Особистий внесок дисертанта в публікаціях. Кількість публікацій, їх обсяг і рівень видання.
6. Відповідність дисертації обраній спеціальності та профілю спеціалізованої вченої ради.
7. Відповідність дисертації вимогам п. 12 або п. 13 Порядку.
8. Рекомендовані офіційні опоненти та провідна установа з дисертації. При цьому слід враховувати, що опоненти мають бути провідними фахівцями зі спеціальності, за якою подано дисертацію, і мати за останні п'ять років не менше трьох публікацій у провідних фахових виданнях за профілем спеціальності дисертації, поданої до захисту. Провідна установа повинна входити до відповідного переліку провідних установ, які ВАК України затвердив за кожною зі спеціальностей.
9. Перелік адрес для розсилання авторефератів (у частині, визначеній спеціалізованою вченою радою). При цьому підкреслюється, що автореферат відповідає змістові дисертації і може у поданому вигляді бути надрукованим. Висновок підписується всіма членами комісії.

Для кандидатської дисертації призначаються два офіційних опоненти, з яких один — обов'язково доктор наук, а другий — доктор або кандидат наук. Для докторської дисертації затверджуються три офіційних опоненти — доктори наук за спеціальністю. Тільки один з опонентів може бути членом спеціалізованої вченої ради, до якої подано дисертацію, або працювати в установі, при якій утворено цю спеціалізовану вчену раду. Офіційні опоненти мають бути працівниками різних організацій. Не можна призначати офіційними опонентами членів експертних рад ВАК України.

Офіційні опоненти на підставі вивчення дисертації, автореферату дисертації, друкованих праць здобувача за темою дисертації надси-

ляють спеціалізованій вченій раді письмові відгуки. Методичні рекомендації щодо підготовки відгуку офіційного опонента наведено в дод. Д.

Після того як спеціалізована вчена рада вирішила прийняти дисертацію до захисту, затвердила офіційних опонентів і провідну установу, необхідно подати до “Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України” (для докторських дисертацій) або журналу “Науковий світ” (для кандидатських дисертацій) повідомлення встановленого зразка¹. Повідомлення має бути подане безпосередньо до редакції або надіслане рекомендованим листом разом із копією платіжного доручення або квитанцією про поштовий переказ вартості публікації. Вартість публікації становить 30 грн². Банківські реквізити редакції: р/р №26001200002148 в Київській міській дирекції Укрсоцбанку (01005, м. Київ, вул. Димитрова, 3), МФО 322012, код 24919162. Лише після виходу в світ згаданих видань дозволяється розмноження та розсилання автореферату. Зразок повідомлення про захист дисертації розміщено в дод. И.

Копії письмових відгуків офіційних опонентів і провідної установи видають здобувачеві не пізніше як за десять днів до захисту дисертації. Вимоги щодо оформлення відгуку провідної установи наведено у дод. В.

Надрукований автореферат, у якому вказано дату захисту, розсилають не пізніше ніж за місяць до захисту дисертації згідно з переліком установ, затвердженням ВАК України, а також додатковим списком, визначеним спеціалізованою вченою радою. До нього входять установи, в яких діють спеціалізовані вчені ради за профілем дисертації, провідні установи за спеціальністю дисертації, зацікавлені організації, провідні вчені. Автореферат обов’язково розсилається кожному члену спеціалізованої вченої ради.

Дата розсилання автореферату повинна бути підтверджена штампом поштового відділення.

Один примірник дисертації, прийнятої до захисту, та два примірники автореферату передаються до бібліотеки організації, при якій створено спеціалізовану вчену раду, не пізніше ніж за місяць до захисту і зберігаються там на правах рукопису.

¹ Визначено Постановою президії ВАК України від 26.03.98 № 02/3.

² Станом на 1 січня 2002 року.

6.3. Підготовка здобувача до захисту дисертації

Приблизно за тиждень до дня захисту дисертації треба підготувати все, що знадобиться здобувачеві того дня, а саме:

- текст дисертації (2 прим.);
- автореферати (за кількістю членів спецради);
- основні публікації за темою дисертації;
- текст виступу на захисті дисертації у вигляді невеликої доповіді (10–12 сторінок машинописного тексту);
- письмові відповіді на запитання, зауваження і побажання офіційних опонентів і провідної установи;
- письмові відповіді на зауваження та побажання, що містяться у відгуках на автореферат дисертації;
- таблиці, схеми, діаграми та графіки, взяті з тексту дисертації і відповідним чином підготовлені для демонстрації в залі засідання спецради;
- диктофон (магнітофон) для запису виступів під час прилюдного захисту дисертації;
- слайди, відеоматеріали, комп'ютерні диски тощо (за потребою).

Перше і найголовніше, з чого зазвичай починається підготовка здобувача до захисту дисертації, — це його робота над виступом за результатами дисертаційного дослідження у формі доповіді, яка має розкрити сутність, теоретичне і практичне значення результатів проведеної роботи.

За структурою доповідь можна умовно поділити на три частини, що складаються з рубрик, кожна з яких являє собою самостійний смисловий блок, хоча в цілому вони логічно взаємопов'язані у характеристиці змісту проведеного дослідження.

Перша частина доповіді в основних моментах повторює вступ до дисертації, її рубрики відповідають тим смисловим аспектам, за якими висвітлюється актуальність обраної теми, дається опис наукової проблеми, а також формулювання мети дисертації. Відразу ж необхідно вказати методи, завдяки яким отримано фактичний матеріал дисертації, і повідомити про її склад і загальну структуру.

Після першої вступної частини йде друга — найбільша за обсягом, яка у послідовності, встановленій логікою проведеного дослідження, характеризує кожен розділ дисертаційної праці. Особливу

увагу приділяють кінцевим результатам, критичним зіставленням та оцінкам.

Завершується доповідь кінцевою частиною, яка будується за висновками до дисертації. Тут доцільно перерахувати загальні висновки з її тексту (не повторюючи часткові узагальнення, зроблені під час висвітлення в доповіді розділів основної частини) і зібрати докупи основні рекомендації.

Коли текст доповіді на захисті дисертації складено, доцільно спочатку підготувати *письмові відповіді* на запитання, зауваження та побажання, висловлені у відгуках на дисертацію офіційних опонентів та провідної установи, а потім — письмові відповіді на всі запитання та зауваження, що містяться у відгуках на автореферат. Письмова форма підготовки відповідей необхідна для того, щоб під час захисту надмірне хвилювання не зашкодило правильно і спокійно відповісти на запитання.

Відповіді повинні бути короткими, чіткими і добре аргументованими. Якщо можливі посилання на текст дисертації або сторінки її автореферату, то їх треба обов'язково зробити. Це надає відповідям більшої переконливості й водночас дає змогу підкреслити достовірність результатів проведеного дослідження.

При підготовці до захисту бажано *ще раз уважно переглянути весь текст дисертації та її автореферат*, зробити необхідні позначки на її сторінках, укласти в потрібних місцях закладки. Особливу увагу слід приділити аналітичним таблицям, графікам і схемам, які містяться у наочній і концентрованій формі найбільш значущі результати виконаної здобувачем праці. Частина з них бажано підготувати таким чином, щоб мати змогу демонструвати їх у залі засідання спеціалізованої вченої ради без особливих труднощів і їх було видно всім присутнім.

6.4. Процедура прилюдного захисту дисертації

Захист дисертації відбувається на засіданні спеціалізованої вченої ради прилюдно. Він повинен мати характер наукової дискусії з докладним аналізом достовірності, обґрунтованості всіх висновків і рекомендацій наукового та практичного характеру, що містяться в дисертації, і проходити в обстановці високої вимогливості, принциповості, дотримання наукової етики.

Процедура проведення публічного захисту дисертації детально регламентована “Порядком присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань”, “Положенням про спеціалізовану вчену раду” та іншими нормативними документами ВАК України (див. дод. Б).

Свій виступ здобувач може подати у формі читання (а краще рекаuzu) тексту доповіді, покликаної показати високий рівень теоретичної підготовки її автора, його ерудицію і здатність дохідливо викласти основні наукові результати проведеного дослідження.

Доповідь починається зі звертання: “Шановний пане голово! Шановні члени спеціалізованої вченої ради! Панове!..” Далі здобувач коротко викладає сутність наукової проблеми (завдання) і стан питання, обґрунтовує актуальність наукової проблеми, показує її зв'язок з плановими науково-дослідними роботами, викладає мету наукових досліджень.

Формулюються основні наукові положення, які автор виносить на захист. Розкривається постановка вирішеної наукової проблеми (завдання), умови та припущення, за яких виконувалися дослідження. Далі викладається зміст роботи.

Особливу увагу необхідно приділити результатам, отриманим особисто автором (що саме запропоновано, узагальнено, одержано, рекомендовано та ін.), обґрунтуванню їхньої достовірності, новизни, значущості для теорії та практики.

При викладенні запропонованих методів розв'язання наукової проблеми (завдання) і наявних результатів необхідно зробити акцент на порівнянні їх з уже відомими.

У заключній частині доповіді викладаються (зачитуються) основні результати та висновки дисертації, їхня реалізація, можливі шляхи подальшого використання.

При цьому здобувач має врахувати, щоб автореферат дисертації отримали всі члени спецради й частина запрошених на захист, а зацікавлені фахівці мали змогу ознайомитися зі змістом дисертації та її авторефератом у бібліотеці. З огляду на це будувати свій виступ, зосередивши увагу в основному на нових теоретичних і прикладних положеннях, розроблених особисто автором дисертації. За необхідності слід зробити посилання на текст автореферату або самої дисертації.

Для доведення висунутих положень та обґрунтування запропонованих рекомендацій під час виступу використовують додаткові графічні матеріали (схеми, таблиці, графіки, діаграми тощо). Можливим

є також використання спеціально підготованих слайдів, комп'ютерної техніки.

На плакатах доцільно відобразити:

- повну назву дисертації;
- формулювання вирішеної наукової проблеми (завдання) згідно з кваліфікаційними ознаками;
- мету наукового дослідження;
- наукові положення, винесені на захист;
- постановку завдання (умови та припущення, за яких проводилися дослідження), структурно-логічну схему проведення дослідження;
- розв'язання винесених на захист наукових положень (один-два плакати до кожного положення з відображенням особистого внеску здобувача в отриманні нових наукових і практичних результатів);
- обґрунтування достовірності отриманих результатів (порівняння з відомими результатами, іншими методами тощо);
- реалізацію наукових досліджень, висновків, рекомендацій (вказуються документи та реквізити науково-дослідних робіт, в яких використано результати наукових досліджень, шляхи впровадження отриманих результатів).

Назва теми дисертації, формулювання вирішеної наукової проблеми (завдання), мета дослідження, наукові положення, винесені на захист, розміщуються на першому плакаті.

Ілюстрації, результати досліджень повинні мати назву. Якщо ілюстративні матеріали переносяться на інший плакат, то його назву на цьому плакаті повторюють.

Рекомендований формат плакатів $1,2 \times 1,8$ м, допускається виготовлення їх на міліметровому папері. Кількість плакатів при захисті кандидатської дисертації — 10–12, докторської — 12–15.

Оскільки не тільки зміст доповіді, а й характер її прочитання (чи переказу), впевненість у відповідях на поставлені запитання значною мірою визначають оцінку захисту, є необхідність зосередити увагу на **деяких правилах публічного виступу**.

Особливо важливим є те, щоб *мовлення* здобувача було ясным, граматично правильним, упевненим, що робить його зрозумілим і переконливим. Не варто готувати доповідь у якійсь спрощеній формі, зважаючи, що до складу спецради входять учені різних спеціальностей, іноді дуже далеких від тематики дисертації, яка захищається.

Навпаки, здобувач має зробити доповідь науковою, добре аргументованою, а отже, зрозумілою широкій аудиторії спеціалістів.

Мовлення здобувача має бути ще й виразним, що залежить від темпу, гучності та інтонації. Якість виступу різко знижується, коли говорять квапливо, ковтаючи закінчення слів або дуже тихо і невиразно. Спокійна, некваплива манера викладення завжди імпонує слухачам.

Неприпустимим є порушення норм літературної вимови, зокрема використання неправильних наголосів у словах.

Усі цифри в тексті записуйте тільки словами, щоб не довелося підраховувати кількість нулів і розрядів. Підкреслюйте ключові слова. Залишайте великі береги при друкуванні, щоби можна було доповнити виступ своїми зауваженнями. Повторюйте іменники, уникаючи займенників. Використовуйте прості слова і прості розповідні речення. Не переобтяжуйте текст складнопідрядними реченнями.

Слід зважати також на *вибір одягу, пози* під час виступу, а також жестів, міміки, манер, інших зовнішніх форм поведінки. Елегантність, охайність в одязі (без підкресленої екстравагантності) сприяє прихильному ставленню до здобувача членів спеціалізованої вченої ради, а також усіх присутніх на захисті.

Відповідати на запитання членів ради та присутніх у залі слід тільки за суттю справи. Здобувачеві треба виявляти скромність в оцінці своїх наукових результатів і тактовність стосовно тих, хто ставить запитання. Перед тим як відповідати на запитання, необхідно уважно його вислухати до кінця і при можливості записати. Бажано не вислуховувати всі запитання, а відповідати відразу на кожне, зокрема, передбачаючи, що чітка, логічна й аргументована відповідь на попереднє запитання може виключити наступне.

По завершенні дискусії здобувачеві надається *заключне слово*, в якому він висловлює свої висновки щодо результатів обговорення його дисертації і за необхідності відповідає на запитання, які виникли в ході дискусії. Якою б гостротою та різкістю не відзначалися зауваження, здобувач мусить витримати їх на високому принциповому рівні, виявити витримку і коректність.

Після затвердження протоколу лічильної комісії рада приймає *висновок щодо дисертації*, який ухвалюється відкритим голосуванням простою більшістю присутніх на засіданні членів ради.

Проект висновку спеціалізованої вченої ради складає комісія з трьох осіб, яка вивчала роботу на стадії її попереднього розгляду і

представляла роботу спеціалізованій раді під час прийому її до захисту.

Висновок спеціалізованої вченої ради повинен бути чітким, конкретним і віддзеркалювати такі питання:

1. Остаточне (прийняте спецрадою відкритим голосуванням) формулювання наукової проблеми або завдання, за вирішення якої здобувач заслуговує присудження наукового ступеня.

2. Констатація того, що дисертація є завершеною науково-дослідною роботою, виконаною в рамках певної проблеми або наукового напрямку. Необхідно навести номери державної реєстрації тем, на базі яких була виконана дисертаційна робота.

3. Актуальність теми й отриманих результатів.

4. Найсуттєвіші наукові результати, отримані особисто здобувачем, і їхня новизна, які повинні формулюватися чітко і конкретно з розкриттям головної сутності. Не можна вживати формулювання у вигляді анотацій.

5. Обґрунтованість і достовірність отриманих наукових результатів.

6. Наукове значення результатів роботи (значення для теорії).

7. Практичне значення результатів роботи із зазначенням, що конкретно вони дали при використанні, тобто рівень створених нових технологій чи нових видів техніки або технічний рівень створених нових зразків машин, обладнання, апаратів, приладів, засобів автоматизації тощо.

8. Ступінь впровадження (використання) результатів роботи на момент її захисту.

9. Рекомендації щодо подальшого використання (впровадження) отриманих у роботі результатів.

10. Оцінка мови і стилю дисертації. Відповідність дисертації визначеній спеціальності.

11. Відповідність дисертації вимогам Порядку (відповідно до п. 12 або п. 13).

Після прийняття висновку голова спеціалізованої вченої ради повідомляє про те, що здобувачеві присуджено науковий ступінь, і закриває засідання. Як правило, дисертантові надається можливість подякувати своїм науковим керівникам і консультантам, колегам, опонентам, членам спеціалізованої вченої ради та всім присутнім за увагу до його наукової праці.

6.5. Оформлення документів атестаційної справи, порядок розгляду атестаційних справ у ВАК України

Документи атестаційної справи оформлюються згідно з вимогами, викладеними у нормативних документах ВАК України, які регулярно друкуються в “Бюлетені Вищої атестаційної комісії України”. Готуючи атестаційну справу, а ще краще заздалегідь, здобувач має ознайомитися з усіма вимогами до документів атестаційної справи. Не варто покладатися на поради колег чи користуватися застарілими зразками таких документів.

Усі документи готують державною мовою, без граматичних помилок, підчисток і виправлень. Підписи офіційних осіб засвідчують печатками відповідних установ.

Особливої уваги потребує підготовка електронних варіантів автореферату облікової картки здобувача (форма 13) та файла із зауваженнями, висловленими у відгуках і під час дискусії на захисті. Програмні засоби, рекомендовані для підготовки електронних варіантів документів атестаційної справи, розраховані на користувачів, які не мають спеціальної комп’ютерної підготовки. Треба уважно вивчити всі нормативні матеріали ВАК України з цього питання, проконсультуватися (за потреби) з фахівцями в галузі використання комп’ютерної техніки і неухильно дотримуватися встановлених вимог. Інструкція про порядок підготовки та подання до ВАК України електронних варіантів документів атестаційних справ здобувачів наукового ступеня наведено в дод. Ж.

Перелік документів атестаційної справи здобувача наукового ступеня доктора наук, які подаються до ВАК України¹:

1. Супровідний лист на бланку організації, в якій проводився захист дисертації, підписаний головою спеціалізованої вченої ради. У додатках до листа перераховуються атестаційна справа із зазначенням кількості аркушів у ній, внесених у внутрішній опис (включаючи супровідний лист, але без аркуша внутрішнього опису), та рукопис дисертації (форма 8).

2. Облікова картка здобувача (форма 13).

¹ Запроваджено наказом ВАК України від 21.03.97 № 121 (зі змінами і доповненнями).

3. Особовий листок з обліку кадрів з відомостями, чинними на час прийняття дисертації до захисту, засвідчений відділом кадрів за основним місцем роботи, з фотокарткою, засвідченою печаткою установи.

4. Автореферат дисертації (5 прим.), підписаний на обкладинці автором. Автореферат повинен бути надрукований державною мовою.

5. Реєстраційна картка присутності членів спеціалізованої вченої ради на засіданні та їхньої участі у таємному голосуванні (форма 10).

6. Стенограма (ідентична за змістом із фонограмою) засідання спеціалізованої вченої ради, підписана головуєчим на засіданні та вченим секретарем спеціалізованої вченої ради й засвідчена печаткою установи, при якій функціонує рада, із зазначенням присутніх на засіданні постійних та введених додатково до її складу з дозволу ВАК України членів ради та їхніх спеціальностей. У стенограмі мають бути обов'язково відображені доповідь здобувача, а також усі критичні зауваження, які містяться у відгуках на дисертацію й автореферат та висловлені під час дискусії щодо дисертації, та відповіді на них здобувача, висновок спецради щодо дисертації.

7. Відгуки офіційних опонентів, засвідчені печатками організацій, в яких вони працюють, із зазначенням дати їх надходження до спеціалізованої вченої ради.

8. Відомості про офіційних опонентів (форма 24).

9. Відгук провідної установи, підписаний фахівцями з відповідної спеціальності (серед яких обов'язково повинен бути доктор наук), затверджений керівником установи та засвідчений печаткою із зазначенням дати його надходження до спецради.

10. Висновок установи, де виконувалась дисертація, затверджений її керівником і засвідчений печаткою (термін дії висновку один рік). У висновку, крім характеристики дисертації, повинен бути обов'язково відображений конкретний особистий внесок дисертанта в одержання наукових результатів, що виносяться на захист, і визначена наявність використання в дисертації матеріалів і висновків кандидатської дисертації.

11. Висновок комісії спеціалізованої вченої ради щодо відповідності дисертації зазначеній спеціальності та профілю ради, повноти викладу основних результатів дисертації у друкованих працях та особистого внеску дисертанта, використання у дисертації матеріалів і висновків кандидатської дисертації.

12. Засвідчені копії дипломів про вищу освіту та про наукові ступені (учені звання). У разі зміни здобувачем прізвища додається нотаріально засвідчена копія документа про зміну прізвища.

13. Автореферат захищеної здобувачем дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук (для докторських атестаційних справ).

14. Реєстраційно-облікова картка (форма 15), графі якої заповнюються машинописом (2 прим.).

15. Один гнучкий магнітний диск (ГМД) розміром 3,5 дюйма (1,44 Мб) з трьома файлами:

- облікова картка здобувача — form 13.xls;
- текст автореферату — aref.rtf;
- форма 15 — form 15.rtf;
- зауваження, які містяться у відгуках опонентів, провідної організації, у відгуках на дисертацію та автореферат, а також зауваження, які висловлювалися під час прилюдного захисту дисертації у спецраді — notes.rtf.

16. Опис документів, які є у справі (форма 19).

Атестаційну справу брошурують у швидкозшивач із картону без зав'язок, на внутрішній стороні обкладинки якого наклеюють конверт, куди вкладають: автореферати; дискету; реєстраційно-облікові картки дисертації (форма 15); чотири поштові картки з марками і вказаними адресами здобувача (2 картки) та спецради (2 картки). На зворотному боці поштових карток пишуть прізвище, ім'я, по батькові здобувача, галузь наук і науковий ступінь, на який він претендує.

Послідовність розміщення атестаційних документів повинна відповідати їхній нумерації в даному переліку. Зразок обкладинки атестаційної справи наведено в дод. А (форма 9).

До атестаційної справи обов'язково додають:

17. Перший примірник дисертації, переплетений і підписаний автором та засвідчений ученим секретарем спецради щодо його ідентичності з рештою примірників рукопису, що були подані до спецради.

18. Два примірники облікової картки дисертації (форма 14), один з яких повинен бути з відміткою УкрІНТЕІ.

19. Згода державного атестаційного органу країни, громадянином якої є здобувач наукового ступеня, на захист його дисертації в Україні (для громадян країн СНД).

20. Два непідписаних конверти формату 230 × 160 з марками літери "Е".

Перелік документів атестаційної справи здобувача наукового ступеня кандидата наук, які подаються до ВАК України¹:

1. Супровідний лист на бланку організації, в якій проводився захист дисертації, підписаний головою спеціалізованої ученої ради. У додатках до листа перераховуються атестаційна справа із зазначенням кількості аркушів у ній, внесених у внутрішній опис (включаючи супровідний лист, але без аркуша внутрішнього опису) та рукопис дисертації (форма 8).

2. Облікова картка здобувача (форма 13).

3. Особовий листок з обліку кадрів з відомостями, чинними на час прийняття дисертації до захисту, засвідчений відділом кадрів за основним місцем роботи, з фотокарткою, засвідченою печаткою установи.

4. Автореферат дисертації (5 прим.), підписаний на обкладинці автором. Автореферат повинен бути надрукований державною мовою.

5. Реєстраційно-облікова картка (форма 15), графи якої заповнюються машинописом (2 прим.).

6. Засвідчена підписами і печаткою установи копія посвідчення про складені кандидатські іспити за формою, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.99 № 309 “Про затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів” або засвідчене підписом і печаткою установи посвідчення за формою, яка діяла на час складання кандидатського іспиту.

7. Стенограма (ідентична за змістом з фонограмою) засідання спеціалізованої вченої ради, підписана головою та вченим секретарем і засвідчена печаткою установи, при якій функціонує рада, із зазначенням присутніх на засіданні постійних і введених додатково до її складу з дозволу ВАК України членів ради із зазначенням їхніх спеціальностей. У стенограмі мають бути обов’язково відображені доповідь здобувача, а також усі критичні зауваження, які містяться у відгуках на дисертацію та автореферат і висловлені під час дискусії щодо дисертації, та відповіді на них здобувача, висновок спецради щодо дисертації.

8. Відгуки офіційних опонентів, засвідчені печатками організацій, в яких вони працюють, із зазначенням дати їх надходження до спецради.

¹ Запроваджено наказом ВАК України від 21.03.97 № 121 (зі змінами і доповненнями).

9. Відомості про офіційних опонентів (форма 24).

10. Відгук провідної установи, підписаний фахівцями з відповідної спеціальності (серед яких обов'язково повинен бути доктор наук), затверджений керівником установи та засвідчений печаткою із зазначенням дати його надходження до спецради.

11. Висновок установи, де виконувалася дисертація, затверджений її керівником і засвідчений печаткою (термін дії висновку один рік). У висновку, крім характеристики дисертації, повинен бути обов'язково відображений конкретний особистий внесок дисертанта в одержання наукових результатів, що виносяться на захист, і визначена наявність використання в дисертації матеріалів і висновків кандидатської дисертації.

12. Висновок комісії спеціалізованої вченої ради щодо відповідності дисертації зазначеній спеціальності та профілю ради, повноти викладу основних результатів дисертації в друкованих працях та особистого внеску дисертанта, використання в дисертації матеріалів і висновків кандидатської дисертації.

13. Засвідчені копії дипломів про вищу освіту та про наукові ступені (учені звання). У разі зміни здобувачем прізвища додається нотаріально засвідчена копія документа про зміну прізвища.

14. Один гнучкий магнітний диск (ГМД) розміром 3,5 дюйма (1,44 Мб) з трьома файлами:

- облікова картка здобувача — form 13.xls;
- текст автореферату — aref.rtf;
- форма 15 — form 15.rtf;
- зауваження, які містяться у відгуках опонентів, провідної організації, у відгуках на дисертацію та автореферат, а також зауваження, які висловлювалися під час прилюдного захисту дисертації у спецradі — notes.rtf. Після наведення всіх зауважень треба подати висновок про видачу диплома кандидата наук за формою:

Висновок

про видачу диплома кандидата (назва галузі) наук¹

Прізвище та ініціали, посада (*інженер, аспірант тощо*), (*установа, Відомство, підпорядкованість*), (*дата захисту*) захистив у спецradі (*шифр спецради, установа при якій функціонує*) дисертацію на тему: "...", спеціальність (*шифр і назва спеціальності*).

¹ Додаток до наказу ВАК України від 05.08.01 № 430 // Бюл. ВАК України. — 2001. — №4. — С. 3–4.

Аспірантуру закінчив у ____ р. (або “В аспірантурі не навчався”).

Науковий керівник:

(*науковий ступінь, учене звання, прізвище, ім'я, по батькові, посада, місце роботи*).

Офіційні опоненти:

(*науковий ступінь, учене звання, прізвище, ім'я, по батькові, посада, місце роботи*).

Провідна установа (*назва провідної установи, підрозділ*).

подали позитивні відгуки¹.

За темою дисертації опубліковано робіт ____, серед них монографій ____, статей ____, з них у журналах ____ та збірниках ____, авторських патентів ____, тез доповідей ____.

Результати голосування у спецраді: за ____, проти ____, недійсних бюлетенів ____.

15. Опис документів, які є у справі (форма 19).

Атестаційну справу брошурують у швидкозшивач з картону без зав'язок, на внутрішній стороні обкладинки якого наклеюють конверт, куди вкладають: автореферати; дискету; реєстраційно-облікові картки дисертації (форма 15); чотири поштові картки з марками і вказаними адресами здобувача (2 картки) та спецради (2 картки). На зворотному боці поштових карток пишуть прізвище, ім'я, по батькові здобувача, галузь наук і науковий ступінь, на який він претендує.

Послідовність розміщення атестаційних документів повинна відповідати їхній нумерації в даному переліку. Зразок обкладинки атестаційної справи наведено в дод. А (форма 9).

До атестаційної справи обов'язково додають:

16. Перший примірник дисертації, переплетений і підписаний автором і засвідчений вченим секретарем спецради щодо його ідентичності з рештою примірників рукопису, що були подані до спецради.

17. Два примірники облікової картки дисертації (форма 14), один з яких повинен бути з відміткою УкрІНТЕІ.

18. Згода державного атестаційного органу країни, громадянином якої є здобувач наукового ступеня, на захист його дисертації в Україні (для громадян країн СНД).

19. Два непідписаних конверти формату 230 × 160 з марками літери “Е”.

¹ У разі коли опонент чи провідна установа подають негативний відгук, потрібно це вказати після зазначення опонента чи провідної установи.

Перелік документів, які подаються до ВАК України в разі негативного рішення спеціалізованої вченої ради за результатами захисту дисертації¹:

1. Супровідний лист на бланку організації, підписаний головою спеціалізованої вченої ради (форма 17).

2. Облікова картка відхиленої дисертації (форма 16).

3. Автореферат дисертації (2 прим.), підписаний автором.

4. Стенограма (ідентична за змістом з фонограмою) засідання спеціалізованої вченої ради, підписана головою і вченим секретарем та засвідчена печаткою установи, при якій функціонує рада, із зазначенням присутніх на засіданні постійних і введених додатково до її складу членів ради із зазначенням їхніх спеціальностей. У стенограмі мають бути обов'язково відображені усі критичні зауваження, висловлені у процесі обговорення дисертації, та відповіді на них здобувача.

5. Один гнучкий магнітний диск (ГМД) розміром 3,5 дюйма (1,44 Мб) з даними облікової картки відхиленої дисертації. Ім'я файлу — out.xls.

6. Опис документів, які є у справі (форма 19).

Справа відхиленої дисертації брошурується у швидкозшивач з картону без зав'язок, на внутрішній стороні обкладинки якого наклеюється конверт, куди вкладаються: автореферат; облікові картки відхиленої дисертації.

Зразок обкладинки справи відхиленої дисертації наведений у дод. А (форма 18).

Перелік документів, що повертаються здобувачу в разі негативного рішення спеціалізованої вченої ради за результатами захисту дисертації²:

1. Особовий листок з обліку кадрів з відомостями, чинними на час прийняття дисертації до захисту, засвідчений відділом кадрів за основним місцем роботи, з фотокарткою, засвідченою печаткою установи (один прим.).

2. Засвідчені копії дипломів про вищу освіту та про наукові ступені, учені звання (один прим.).

3. Посвідчення про складені кандидатські іспити (один прим.).

4. Висновок установи, в якій виконувалася дисертація чи до якої був прикріплений здобувач (один прим.).

¹ Запроваджено наказом ВАК України від 21.03.97 № 121 (зі змінами і доповненнями).

² Там само.

5. Перераховані в авторефераті монографії, брошури, авторські свідоцтва (копії), статті (відбитки або копії), тексти депонованих та анотованих у журналах рукописів наукових праць, тези доповідей (копії) — в одному прим.

6. Дисертація, за винятком одного примірника, який вилучається з фонду бібліотеки установи, де відбувся захист, передається до спеціалізованої вченої ради.

7. Автореферат захищеної здобувачем дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук (для докторських дисертацій).

8. Електронний варіант автореферату дисертації на дискеті (один прим. на одній дискеті).

Перелік документів атестаційної справи, які зберігаються у спеціалізованій вченій раді¹:

1. Копія супровідного листа до ВАК України.

2. Заява на ім'я голови спеціалізованої вченої ради з проханням прийняти дисертацію до розгляду.

3. Особовий листок з обліку кадрів з відомостями, чинними на час прийняття дисертації до захисту, засвідчений відділом кадрів за основним місцем роботи, з фотокарткою, засвідченою печаткою установи (один прим.).

4. Засвідчені копії дипломів про вищу освіту та про наукові ступені, вчені звання (один прим.).

5. Дисертація (зберігається в бібліотеці установи, де функціонує спеціалізована вчена рада).

6. Висновок установи, де виконувалась дисертація, підписаний керівником установи і засвідчений печаткою із зазначенням, ким і коли була затверджена тема дисертації (термін дії висновку один рік). У висновку, крім характеристики дисертації, повинен бути обов'язково відображений конкретний особистий внесок дисертанта в одержання наукових результатів, що виносяться на захист.

7. Висновок комісії спеціалізованої вченої ради, яка проводила попередній розгляд дисертації, щодо відповідності її зазначеній спеціальності та профілю ради, повноти викладу основних результатів дисертації у друкованих працях та особистого внеску дисертанта.

8. Рішення спеціалізованої вченої ради про прийом дисертації до захисту та про призначення офіційних опонентів і провідної організації.

9. Відомості про офіційних опонентів за формою 24.

¹ Запроваджено наказом ВАК України від 21.03.97 № 121 (зі змінами і доповненнями).

10. Реєстраційна картка присутності членів спеціалізованої вченої ради на засіданні та участі у таємному голосуванні (форма 10).

11. Стенограма (розшифрована фонограма) засідання спеціалізованої вченої ради.

12. Протокол засідання лічильної комісії (форма 12).

13. Опечатаний і скріплений підписами членів лічильної комісії конверт з бюлетенями для таємного голосування.

14. Відгуки наукового керівника (наукового консультанта), офіційних опонентів, провідної установи та всі відгуки, які надійшли на дисертацію та автореферат.

15. Автореферат дисертації (2 прим.).

16. Облікова картка здобувача (форма 13).

17. Список адресатів, яким надіслано автореферат, із зазначенням дати розсилки з відміткою на кожній сторінці відділення зв'язку або канцелярії (експедиції) установи, підписаний вченим секретарем ради.

18. Облікова картка дисертації з відміткою УкрІНТЕІ про отримання другого примірника дисертації на мікрофільмування.

19. Дублікат одного гнучкого магнітного диска (ГМД) розміром 3,5 дюйма місткістю 1,44 Мб з трьома файлами:

- облікова картка здобувача — form 13.xls;
- текст автореферату — aref.rtf;
- форма 15 — form 15.rtf;
- зауваження, які містяться у відгуках опонентів, провідної організації, у відгуках на дисертацію та автореферат, а також зауваження, які висловлювалися членами спеціалізованої вченої ради та фахівцями під час захисту дисертації — notes.rtf.

Після наведення всіх зауважень треба подати висновок про видачу диплома кандидата наук за формою:

Висновок

про видачу диплома кандидата (назва галузі) наук¹:

Прізвище та ініціали, посада (*інженер, аспірант тощо*), (*установа, відомство, підпорядкованість*), (*дата захисту*) захистив у спецраді (*шифр спецради, установа, при якій функціонує*) дисертацію на тему: "...", спеціальність (*шифр і назва спеціальності*).

Аспірантуру закінчив у ___ р. (або "В аспірантурі не навчався").

¹ Додаток до наказу ВАК України від 05.08.01 № 430.

Науковий керівник:

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, посада, місце роботи).

Офіційні опоненти:

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, посада, місце роботи).

Провідна установа — *(назва провідної установи, підрозділ).*

подали позитивні відгуки¹.

За темою дисертації опубліковано робіт _____, серед них монографій _____, статей _____, з них у журналах _____ та збірниках _____, авторських патентів _____, тез доповідей _____.

Результати голосування у спецраді: за _____, проти _____, недійсних бюлетенів _____.

20. Магнітофонна касета з фонограмою захисту дисертації.

Матеріали атестаційних справ у відповідних підрозділах ВАК України приймаються у встановлені години, яких треба дотримуватися.

Розклад прийому відвідувачів ВАК України:

1. Атестаційні документи приймаються з 14.00 до 16.00, а дипломи та атестати видаються з 10.00 до 12.30 щопонеділка, щовівторка та щочетверга.

2. Голова ВАК України приймає відвідувачів щосереди з 11.00 до 13.00.

3. Перший заступник голови ВАК України приймає відвідувачів щочетверга з 11.00 до 13.00.

4. Заступник голови ВАК України приймає відвідувачів щовівторка з 11.00 до 13.00.

5. Вчений секретар ВАК України приймає відвідувачів щоп'ятниці, з 11.00 до 13.00.

6. Начальники відділів ВАК України приймають відвідувачів щодня, крім п'ятниці, з 14.00 до 17.00.

7. Редакція "Бюлетеня ВАК України" приймає відвідувачів щодня з 14.00 до 18.00.

Щиро сподіваємося, що творче використання матеріалів методичного посібника дасть змогу здобувачам певним чином підвищити ефективність своєї наукової діяльності та знайти оптимальні шляхи розв'язання поставлених завдань і досягнення наукового ступеня.

¹ У разі коли опонент чи провідна установа подають негативний відгук, потрібно це вказати після зазначення опонента чи провідної установи.

У додатках розміщено нормативно-правові та рекомендаційні документи ВАК України щодо порядку підготовки, попереднього розгляду і захисту дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня станом на 1 січня 2002 року. А саме: форми документів, що використовуються при атестації наукових і науково-педагогічних працівників в Україні; процедура проведення засідання спеціалізованої вченої ради для захисту дисертації на здобуття наукового ступеня; вимоги до оформлення відгуків провідної установи та офіційного опонента; інструкція про порядок підготовки та подання електронних варіантів документів атестаційних справ; методичні рекомендації по заповненню реєстраційно-облікових документів; вимоги ВАК України щодо оприлюднення результатів дисертаційного дослідження; витяг із переліків наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт, тощо.

Додатки

Додаток А

Форми документів, що використовуються при атестації наукових та науково-педагогічних працівників в Україні¹

Форма 1

Відомості

про членів спеціалізованої вченої ради для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук за спеціальностями _____

(шифри, назви спеціальностей та галузей наук)

В _____

(назва організації, адреса для надсилання кореспонденції, телефон)

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові	Рік народження	Місце основної роботи (установа, її відомча підпорядкованість, посада)	Науковий ступінь, шифр спеціальності, за якою захищена дисертація, рік присудження	Учене звання, (за спеціальністю, кафедрою), рік присвоєння	Шифр спеціальності в раді	Основні праці (назви трьох наукових монографій, статей, опублікованих за спеціальністю, за якою фахівця пропонується включити до складу ради)	Членство в інших спецрадах (шифр ради, установа, в якій створена, шифр спеціальності)
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Директор (ректор) _____

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Печатка
Дата

Примітки:

1. На початку списку подаються відомості про голову ради, заступника голови, вченого секретаря (ці посади вказуються в дужках після прізвища, імені та по батькові), а далі подаються відомості про членів ради за абеткою.
2. У графах 5, 6, 7 спеціальності вказуються за діючим переліком спеціальностей. Якщо науковий ступінь (граф 5) або вчене звання (граф 6) присуджені (присвоєні) після 1 вересня 1992 року, то у відповідній графі вказується країна, атестаційним органом якої видано диплом (атестат).
3. До ВАК надсилається перший примірник "Відомостей".
4. У графі 8 наводять назви праць, опублікованих за останні п'ять років.

¹ Згідно з наказом ВАК України від 20.03.2000 № 120 "Про внесення змін та доповнень до переліків та форм документів, що використовуються при атестації наукових та науково-педагогічних працівників".

Вища атестаційна комісія України

НАКАЗ

« __ » _____ 200__ р.

№ _____

Про створення спеціалізованої вченої ради

На виконання постанови президії Вищої атестаційної комісії України від «__» _____ 2001 р. № _____

НАКАЗУЮ:

1. Створити спеціалізовану вчену раду _____
(шифр ради)

у _____
(повна назва установи, її підпорядкованість)

з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук у галузі

за спеціальностями: _____

2. Призначити головою спеціалізованої вченої ради _____
(шифр ради)

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, посада в родовому відмінку)
спеціальність _____
(шифр)

3. Призначити заступником голови спеціалізованої вченої ради _____
(шифр ради)

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, посада в родовому відмінку)
спеціальність _____
(шифр)

4. Призначити вченим секретарем спеціалізованої вченої ради _____
(шифр ради)

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, посада в родовому відмінку)
спеціальність _____
(шифр)

5. Затвердити персональний склад спеціалізованої вченої ради _____ :
(шифр ради)

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, посада в родовому відмінку)
спеціальність _____
(шифр)

(наводяться відомості про всіх членів спецради за абеткою)

6. Установити термін повноважень спеціалізованої вченої ради _____
від «__» _____ 200__р. до «__» _____ 200__р.

Голова Вищої атестаційної
комісії України _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Візи:

Заступник голови ВАК України _____
(підпис)

Начальник атестаційного відділу _____
(підпис)

Вища атестаційна комісія України

НАКАЗ

« ___ » _____ 200__ р.

№ _____

Про часткові зміни у складі спеціалізованої вченої ради

На підставі клопотання директора (ректора) _____

(назва установи, відомства)

НАКАЗУЮ:

1. Вивести (вважати таким, що вибув) зі складу спеціалізованої вченої ради _____

(шифр ради, назва установи, відомства в родовому відмінку)

члена ради зі спеціальності _____

(шифр)

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, посада в родовому відмінку)
згідно з поданою заявою (у зв'язку з виїздом на постійне проживання за кордон тощо)

2. Ввести до складу вказаної ради _____

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, посада в родовому відмінку)
згідно з поданою заявою

Голова Вищої атестаційної комісії України _____

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Візи:

Заступник голови ВАК України _____

(підпис)

Начальник атестаційного відділу _____

(підпис)

**ЗВІТ про роботу спеціалізованої
вченої ради** _____

(цифри ради)

у _____
(повна назва установи)
у 200__ році

(надсилається до ВАК України у двох примірниках державною мовою)

1. Наказом ВАК України від “__” “__” 200__ р. № __ спеціалізованій вченій раді надано право на період “__” 200__ р. проводити захист дисертацій за спеціальностями: _____

(цифри і назви спеціальностей за чинним переліком, галузі наук)

2. За звітний період спеціалізована вчена рада провела __ засідань, на яких проведено захист __ докторських (із зазначенням спеціальностей) та __ кандидатських (із зазначенням спеціальностей) дисертацій (з них докторських __ та кандидатських __ дисертацій написано українською мовою), проведено переатестацію __ докторських (із зазначенням спеціальностей) та __ кандидатських (із зазначенням спеціальностей) дисертацій, розглянуто __ апеляцій, проведено колективне рецензування __ дисертацій (із зазначенням спеціальностей), надісланих ВАК України, проведено __ разових захистів дисертацій, прийнято до захисту __ докторських (із зазначенням спеціальностей) та __ кандидатських (із зазначенням спеціальностей) дисертацій.

3. Кількість відхилених докторських і кандидатських дисертацій, причини відхилення на всіх етапах їх розгляду.

4. Дані про кількість проведених засідань.

5. Прізвища членів спеціалізованих вчених рад, які відвідали менше половини засідань ради.

6. Короткий аналіз дисертацій, розглянутих радою протягом звітного року, в якому зазначається:

- аналіз тематики розглянутих праць;
- аналіз рівня використання наукових результатів розглянутих праць, пропозиції ради щодо використання результатів конкретних дисертаційних досліджень у державних програмах і перелік установ, до яких ці пропозиції надіслані.

Голова спеціалізованої
вченої ради _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Вчений секретар _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

¹ Звіт друкується на бланку установи, при якій створено спецраду, і ставиться печатка.

Титульний аркуш дисертації

Назва організації,
в якій виконана дисертація

На правах рукопису

Прізвище, ім'я, по батькові

Індекс УДК

НАЗВА ДИСЕРТАЦІЇ

Шифр і найменування спеціальності
(подається за Переліком спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата чи доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань)

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата (доктора)
_____ наук
(галузь науки)

Науковий керівник (консультант)

(Прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступень, вчене звання)

Місто — рік

Обкладинка автореферату

Назва організації, спеціалізована вчена
рада якої прийняла дисертацію до захисту

Прізвище, ім'я, по батькові

Індекс УДК

НАЗВА ДИСЕРТАЦІЇ

Шифр і найменування спеціальності
(подається за Переліком спеціальностей, за якими проводиться
захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата чи доктора
наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата (доктора) _____ наук
(галузь науки)

Місто — рік

Зворотний бік обкладинки автореферату

Дисертацією є _____
(рукопис, монографія)

Робота виконана _____
(назва організації, відомча підпорядкованість)

Науковий керівник (консультант) _____
(науковий ступінь, вчене звання,
_____ прізвище, ім'я, по батькові,
_____ місце роботи, посада)

Офіційні опоненти:

_____ (науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, посада)

_____ (науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, посада)

_____ (науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, посада)

Провідна установа

_____ (назва, підрозділ, відомство, місто)

Захист відбудеться " __ " _____ 200_ р. о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради _____
(шифр ради, назва установи, в якій створена рада, адреса)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці _____
(назва установи, адреса)

Автореферат розісланий _____
(дата)

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

**Зразок супровідного листа
до атестаційної справи здобувача
наукового ступеня**

(на бланку установи)

Голові Вищої атестаційної комісії України

Атестаційна справа

Надсилаємо атестаційну справу здобувача наукового ступеня доктора
(кандидата) _____ наук за спеціальністю _____
(галузь науки)

_____ (шифр і назва спеціальності)

_____ (прізвище, ім'я, по батькові в родовому відмінку)

Назва дисертації _____
Другий примірник дисертації надіслано до Українського інституту науко-
во-технічної та економічної інформації _____.
(дата)

Повідомлення про захист дисертації надруковано в _____

_____ "Бюлетені Вищої атестаційної комісії України" (журнали "Науковий світ")

№ ____, 200 р., стор. ____.

Додатки:

1. Атестаційна справа згідно з описом.
2. Дисертація (перший примірник).
3. Облікова картка дисертації (2 прим.).

Голова спеціалізованої
вченої ради _____

_____ (шифр ради)

_____ (підпис)

_____ (прізвище, ініціали)

Вчений секретар _____

_____ (прізвище, ініціали, телефон)

**Зразок обкладинки швидкозшивача
атестаційної справи**

Назва міністерства (відомства)

Назва установи,
де відбувся захист дисертації

АТЕСТАЦІЙНА СПРАВА

_____ (прізвище, ім'я, по батькові в родовому відмінку)

громадянина _____
(назва країни, громадянин якої є здобувач, у родовому відмінку)

здобувача наукового ступеня доктора (кандидата) _____
(галузь науки)

наук за спеціальністю _____
(шифр і назва за діючим переліком)

Назва дисертації _____

№ справи _____
(заповнює ВАК України)

Рік

Реєстраційна картка присутності
членів спеціалізованої вченої ради _____
(шифр ради)

« ____ » _____ 200 _ р.

Протокол № _____

Розглядається дисертація _____
(прізвище, ім'я, по батькові в родовому відмінку)
на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) _____
(галузь науки)
наук за спеціальністю _____
(шифр і назва спеціальності)

Прізвище, ім'я, по батькові	Науковий ступінь, шифр спеціальності в раді	Присутність на засіданні (підпис)	Одержання булетеня (підпис)

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради _____
(підпис)

_____ (прізвище, ініціали)

Примітки:

1. У графі "Прізвище, ім'я, по батькові" вказують усіх членів спеціалізованої вченої ради в тому ж порядку, який подано в наказі про створення ради.
2. Науковий ступінь і шифр спеціальності в раді подають згідно з наказом про створення ради.

Форма бюлетеня для таємного голосування

Спеціалізована вчена рада _____
 (шифр ради, назва установи та її підпорядкованість у родовому відмінку)

« ____ » _____ 200 ____ р.

Протокол № _____

Прізвище, ім'я, по батькові	Заслугоує наукового ступеня	Результати голосування
		Згоден
		Не згоден

Примітки:

1. У графі "Заслугоує наукового ступеня" зазначити науковий ступінь, на який претендує здобувач, і галузь науки.
2. Бюлетень не підписують. У графі "Результати голосування" викреслити не-потрібне.

**Протокол засідання лічильної комісії,
обраної спеціалізованою вченою радою _____**

(шифр ради)

(назва установи та її підпорядкованість у родовому відмінку)

« ____ » _____ 200__ р.

Склад обраної комісії _____

(прізвище, ім'я, по батькові; прізвище, ім'я, по батькові; прізвище, ім'я, по батькові)

Комісія обрана для підрахунку голосів при таємному голосуванні щодо присудження _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

наукового ступеня доктора (кандидата) _____ наук.

(галузь науки)

Склад спеціалізованої вченої ради затверджений у кількості ____ осіб.

До складу спеціалізованої вченої ради додатково залучено ____ осіб із правом вирішального голосу.

Були присутні на засіданні _____ членів спеціалізованої вченої ради, зокрема _____ докторів наук за профілем розглянутої дисертації.

Роздано бюлетенів _____.

Залишилося нерозданих бюлетенів _____.

Виявлено в урні бюлетенів _____.

Результати голосування про присудження наукового ступеня доктора (кандидата) _____ наук _____.

(галузь науки)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Подано голосів: "За" _____,

"Проти" _____,

"Недійсних бюлетенів" _____.

Члени лічильної комісії:

_____ (підпис)

_____ (прізвище, ініціали)

_____ (підпис)

_____ (прізвище, ініціали)

_____ (підпис)

_____ (прізвище, ініціали)

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради _____

(шифр ради)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Примітки:

1. Протокол заповнюється від руки членом лічильної комісії у двох примірниках.
2. Один з протоколів вкладається разом із бюлетенями у конверт, який заклеюється до оголошення результатів голосування і підписується по лінії склеювання членами лічильної комісії.

Облікова картка здобувача

Рішення про присудження

_____ (прізвище, ім'я, по батькові у давальному відмінку)
наукового ступеня доктора (кандидата) _____ наук
_____ (галузь)
на підставі прилюдного захисту дисертації _____
_____ (назва дисертації)
у вигляді _____ */ з грифом _____
_____ (рукопису, опублікованої монографії) _____ (таємно, для службового користування)
за спеціальністю _____
_____ (шифр і назва спеціальності за переліком)
у спеціалізованій вченій раді _____
_____ (шифр ради)

_____ (назва установи, відомство в родовому відмінку, місто)
прийнято « ____ » _____ 200__ р., протокол № ____

СПРАВА № _____

_____ 19__ р. народження
_____ (прізвище, ім'я, по батькові)
громадянин _____
_____ (вказується назва країни, громадянином якої є здобувач)
освіта вища: закінчив у _____ р. _____
_____ (назва навчального закладу)
за спеціальністю _____
_____ (за дипломом)

Наукові ступені та вчені звання (перелічуються у порядку їх присудження чи присвоєння за наявності):

Кандидат _____ наук з ____ року.

Доцент кафедри _____ з ____ року.

Якщо здобувач закінчив аспірантуру (для кандидатів наук) чи докторантуру (для докторів наук), то вказується рік її закінчення і відомча підпорядкованість і назва установи, де вона функціонує.

Працює _____ в _____
_____ (посада) _____ (назва установи, відомство, місто)
з _____ р. до теперішнього часу.

Дисертація виконана _____
_____ (назва установи, відомство, місто)

Науковий керівник (для кандидатів наук) або науковий консультант (для докторів наук) _____

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи, посада)

Здобувач має _____ опублікованих праць за темою дисертації, з них _____ праць написано без співавторів, _____ монографій, _____ статей у провідних наукових фахових виданнях, _____ авторських свідоцтв на винаходи, в тому числі (наводяться три праці для кандидатів наук і чотири найбільш значних праці — для докторів наук):

1. _____
(бібліографічні дані за формою 23)
2. _____
(бібліографічні дані за формою 23)

Офіційні опоненти:

1. _____
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь за спеціальністю,
вчене звання за спеціальністю (по кафедрі), місце роботи, посада)

дав _____ відгук із зауваженнями: _____
(негативний, позитивний) (наводяться)

Провідна установа _____

дала _____ відгук із зауваженнями: _____
(негативний, позитивний) (наводяться)

На дисертацію та автореферат надійшли відгуки: _____
(перелічуються всі відгуки)

з обов'язковим зазначенням місць роботи, посад, наукових ступенів, учених звань, прізвищ

та ініціалів авторів відгуків, характеру відгуків (негативний чи позитивний) та критичних зауважень)

У дискусії взяли участь члени спеціалізованої вченої ради:

(прізвища, ініціали, наукові ступені, спеціальність, зауваження)

та присутні на захисті фахівці _____
(прізвища, ініціали, наукові ступені, місця роботи, посади, зауваження)

При проведенні таємного голосування виявилось, що з _____ членів спеціалізованої вченої ради, які взяли участь у голосуванні (з них _____ докторів наук за профілем дисертації), проголосували

“За” _____ членів ради,
“Проти” _____ членів ради,
недійсних бюлетенів _____.

Висновок спеціалізованої вченої ради (відповідно до "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань").

Головуючий на засіданні
спеціалізованої вченої ради _____
(шифр ради) (підпис) (прізвище, ініціали)

Вчений секретар спеціалізованої¹
вченої ради _____
(шифр ради) (підпис) (прізвище, ініціали)

Затверджено постановою Президії ВАК України
від « ____ » _____ 200__ р. № _____

Виписано диплом _____
(серія, номер)

Начальник атестаційного відділу _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Зауваження:

1. Номер справи, реквізити постанови президії, номер диплома проставляють у ВАК України.
2. Відомості щодо грифа обмеженості розповсюдження (після позначки */) наводять за необхідності.

¹ Ставиться печатка установи, при якій створено спеціалізовану вчену раду.

Облікова картка дисертації

Форма облікової картки дисертації (ОКД) встановлена Українським інститутом науково-технічної інформації. З питань замовлення бланків ОКД та її заповнення необхідно звертатися до УкрІНТЕІ за адресою:

03171, Київ-171, вул. Антоновича, 180.

Довідки за телефонами: 268-8473, 268-2563.

Реєстраційно-облікова картка

Реєстраційно-облікова картка		
Прізвище, ім'я, по батькові	Стать	Громадянство
Рік народження	Дата надходження	Індекс відділу
Шифр спецради	Дата рішення ради	Номер протоколу
Повна назва установи		
Науковий ступінь (учене звання), галузь наук		Шифр і назва спеціальності
Номер справи	Ким і коли присуджено науковий ступінь (присвоєно вчене звання)	Номер диплома
	Кандидат Доктор Доцент Старший науковий співробітник Професор	

Примітки:

1. Картку виконують на світлому цупкому папері формату 148 (ширина) x 105 (висота) мм, заповнюють машинописом.
2. Назви граф "Прізвище, ім'я, по батькові", "Стать", "Громадянство", "Рік народження", "Дата надходження", "Індекс відділу", "Шифр спецради", "Дата рішення ради", "Номер протоколу", "Повна назва установи", "Науковий ступінь (вчене звання), галузь наук", "Шифр і назва спеціальності" не друкують.
3. Графи "Номер справи", "Дата надходження", "Індекс відділу" заповнюють у ВАК України.
4. Для іноземних громадян, яким відповідно до міжнародних угод на підставі захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук видають диплом доктора філософії з відповідної галузі наук, на зворотному боці реєстраційної картки необхідно надрукувати латинськими літерами англійською мовою офіційну назву установи, де відбувся захист дисертації; назву країни, громадянином якої є здобувач; прізвище та ім'я здобувача у повній відповідності з його паспортом. Згадану інформацію засвідчують підписом вченого секретаря спеціалізованої вченої ради та печаткою установи.

Облікова картка відхиленої дисертації

_____ (прізвище, ім'я, по батькові в родовому відмінку)
 _____ на здобуття наукового ступеня доктора
 _____ (назва дисертації)
 (кандидата) _____ наук
 _____ (галузь)
 у вигляді _____ */ з грифом _____
 _____ (рукопису, опублікованої монографії) _____ (таємно,
 _____ за спеціальністю _____
 для службового користування) _____ (шифр і назва спеціальності за переліком)
 Захист дисертації відбувся у спеціалізованій вченій раді _____
 _____ (шифр ради, назва установи, відомство, місто)
 « ____ » _____ 200__ р., протокол № _____.

СПРАВА № _____

Дисертація виконана в _____
 _____ (назва установи, відомство, місто)
 Науковий керівник (науковий консультант) _____
 _____ (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь,
 _____ характер відгуку _____
 вчене звання, місце роботи, посада) _____ (негативний, позитивний)

Офіційні опоненти:

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь та вчене звання за спеціальністю (по кафедрі),

 _____ місце роботи, посада)
 дав _____ відгук із зауваженнями: _____
 _____ (негативний, позитивний) _____ (наводяться)
 Провідна установа _____
 _____ (назва установи, назва кафедри (відділу), відомство, місто)
 дала _____ відгук із зауваженнями: _____
 _____ (негативний, позитивний) _____ (наводяться)

При проведенні таємного голосування виявилось, що із _____ членів спеціалізованої вченої ради, які взяли участь у голосуванні (з них _____ докторів наук за профілем дисертації), проголосували
 "За" _____ членів ради,
 "Проти" _____ членів ради,
 недійсних бюлетенів _____.

Вчений секретар спеціалізованої¹
 вченої ради _____

_____ (шифр ради)

_____ (підпис)

_____ (прізвище, ініціали)

¹ Ставиться печатка установи, при якій створено спеціалізовану вчену раду.

Зауваження:

1. Номер справи, реквізити постанови президії, номер диплома проставляють у ВАК України.
2. Відомості щодо грифа обмеженості розповсюдження (після позначки *) наводять за необхідності.

Форма 17

**Зразок супровідного листа
до документів, які надсилаються до ВАК України
в разі негативного рішення спеціалізованої
вченої ради за результатами захисту дисертації**

(на бланку установи)

Голові Вищої атестаційної
комісії України

Негативне рішення
спеціалізованої вченої ради

Надсилаємо документи стосовно негативного рішення спеціалізованої
вченої ради за результатами захисту _____

(прізвище, ім'я, по батькові в орудному відмінку)

дисертації на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) _____

(галузь науки)

наук за спеціальністю _____

(шифр і назва спеціальності)

Додатки:

1. Облікова картка відхиленої дисертації (форма 16).
2. Стенограма засідання спеціалізованої вченої ради.
3. Автореферат дисертації.
4. Дискета.

Голова спеціалізованої
вченої ради _____

(шифр ради)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

**Зразок обкладинки швидкозшивача
справи відхиленої дисертації**

Назва міністерства (відомства)

Назва установи, де відбувся захист дисертації

СПРАВА ВІДХИЛЕНОЇ ДИСЕРТАЦІЇ

здобувача наукового ступеня доктора (кандидата) _____
(галузь науки)

наук за спеціальністю _____
(шифр і назва за діючим переліком)

_____ (прізвище, ім'я, по батькові в родовому відмінку)
громадянина _____
(назва країни, громадянином якої є здобувач)

№ справи _____
(заповнює ВАК України)

Рік

Опис документів, які є в атестаційній справі

_____ (прізвище, ім'я, по батькові у родовому відмінку)

№ п/п	Назва документа	Кількість аркушів	Порядкові номери аркушів документів у справі (по)
1	2	3	4

До опису внесено _____ документів на _____ аркушах

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради _____
(шифр) (підпис) (прізвище, ініціали)

Печатка¹

Дата

Зауваження:

1. Незаповнені аркуші у справі не нумеруються й до опису не вносяться.
2. Усі виправлення в опису мають бути вказані, завірені вченим секретарем та скріплені печаткою.

¹ Ставиться печатка установи, при якій створено спеціалізовану вчену раду.

**Приклади оформлення бібліографічного опису
в списку джерел, який наводять у дисертації,
і списку опублікованих робіт,
який наводять в авторефераті**

Характеристика джерела	Приклад оформлення
1	2
Монографії: один, два або три автори	<i>Василенко М. В.</i> Теорія коливань: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1992. — 430 с.
чотири автори	<i>Афанасьев В. В., Василевский О. Н.</i> Расчеты электрических цепей на программируемых микрокалькуляторах. — М.: Энергоиздат, 1992. — 190 с. <i>Меликов А. З., Пономаренко Л. А., Рюмшин П. А.</i> Математические модели многопоточковых систем обслуживания. — К.: Техника, 1991. — 265 с.
п'ять та більше авторів	<i>Основы создания гибких автоматизированных производств / Л. А. Пономаренко, Л. В. Адамович, В. Т. Муzychук, А. Е. Гридасов / Под ред. Б. Б. Тимофеева.</i> — К.: Техника, 1986. — 144 с. <i>Системный анализ инфраструктуры как элемент народного хозяйства / Белоусова Н. И., Вишняк Е. И., Левит В. Ю., Червченко Т. М., Ярославская Ж. Н.</i> — М.: Экономика, 1981. — 62 с.
Багатотомні видання	<i>История русской литературы: В 4 т. / АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкин. дом).</i> — М., 1982. — Т. 3: Расцвет реализма. — 876 с.
Перекладні видання	<i>Гроссе Э., Вайсмангель Х.</i> Химия для любознательных: Пер. с нем. — М.: Химия, 1980. — 392 с.
Стандарти	ГОСТ 7.1–84. Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления. — Взамен ГОСТ 7.1–76; Введ. 01.01.86. — М.: Изд-во стандартов, 1984. — 78 с.
Збірки наукових праць	<i>Обчислювальна і прикладна математика: Зб. наук. пр.</i> — К.: Либідь, 1993. — 99 с.
Словники	<i>Библиотечное дело: Терминологический словарь / Сост. И. М. Суслова, Л. Н. Уланова.</i> — 2-е изд. — М.: Книга, 1986. — 224 с.
Депоновані наукові праці	<i>Меликов А. З., Костантинов С. Н.</i> Обзор аналитических методов расчета и оптимизации мультитресурсных систем обслуживания / Науч.-произ. корпорация "Киев. Ин-т автоматизи". — К., 1996. — 44 с. — Рус. — Деп. в ГНТБ Украины 11.11.96, № 2210. — Ук96 // Анот. в ж. Автоматизация производственных процессов, № 2, 1996. <i>Пономаренко Л. А., Меликов А. З.</i> Алгоритмы управления в неполнодоступных марковских сетях со сложными механизмами обслуживания в очередях // Ред. ж. Автоматика и вычислительная техника. — Рига, 1989. — 11 с. Деп. в ВИНТИ 8.12.89, № 7305-B89.

1	2
Складові: книги	<i>Пономаренко Л. А.</i> Организующая система // Автоматизация технологических процессов в прокатном производстве. — М.: Metallurgiya, 1979. — С.141–148.
збірника	<i>Пономаренко Л. А.</i> Структура системы прерывания с ситуационными приоритетами в АСУТП станов горячей прокатки // Разработка автоматизированных систем управления технологическими процессами. — Тбилиси: Сабчота Сакартвело. — 1976. — С. 3–16.
журналу	<i>Меликов А. З., Пономаренко Л. А.</i> Оптимизация цифровой сети интегрального обслуживания с конечным числом пользователей и блокировками // Автоматика и телемеханика. — 1992. — № 6. — С. 34–38.
іноземного журналу	<i>Perez K.</i> Radiation therapy for cancer of the cervix // Oncology. — Vol. 7, № 2. — P. 89–96.
енциклопедії	<i>Долматовский Ю. А.</i> Электромобиль // БСЭ. — 3-е изд. — М., 1988. — Т.30. — С.72.
Тези доповідей	<i>Пономаренко Л. А., Жучкова И. В.</i> Оптимальное назначение приоритетов при организации доступа в локальных вычислительных сетях АСУТП // Труды Междунар. конф. "Локальные вычислительные сети" (ЛОКСЕТЬ 88). — Том 1. — Рига: ИЭВТ АН Латвии. — 1988. — С. 149–153.
Дисертації	<i>Луус Р. А.</i> Исследование оборудования с пневмовакуумным приводом для захвата, перемещения и фиксации при обработке пористых и легкоповреждаемых строительных изделий: Дис... канд. техн. наук: 05.05.04. — М., 1982. — 212 с.
Автореферати дисертацій	<i>Поликарпов В. С.</i> Философский анализ роли символов в научном познании: Автореф. дис... д-ра филос. наук: 09.00.08 / Моск. Гос. пед. ин-т. — М., 1985. — 35 с.
Препринти	<i>Пономаренко Л. А., Буадзе В. В.</i> Математические модели и алгоритмы сбора и обработки информации в АСУТП непрерывных станов горячей прокатки: Препр. / АН Украины. Ин-т кибернетики; 76–76. — К.: 1976. — 37 с.
Звіт про науково-дослідну роботу	Проведение испытаний и исследований теплотехнических свойств камер КХС-2-12-ВЗ и КХС-2-12-КЗЮ: Отчет о НИР (промежуточн.). / Всесоюзн. заочн. ин-т пищ. пром-ти. — ОЦО 102ТЭ; № ГР 800571; Инв. № В 119692. — М., 1981. — 90 с.
Авторські свідоцтва	Линейный импульсный модулятор: А.с. 1626362. Украина, МКИ НОЗК7/02 / В. Г. Петров. — № 4653428/21; Заявлено 23.03.92; Опубл. 30.03.93, Бюл. № 13. — 4 с. ил.
Патенти	Пат. 4601572 США, МКИ G 03 В 27/74. Microfilming system with zone controlled adaptive lighting: Пат. 4601572 США, МКИ G 03 В 27/24 / D.S.Wise (США); McGraw-Hill Inc. — № 721205; Заявл. 09.04.85; Опубл. 22.06.86; НКИ 355/68. — 3 с.
Каталоги	Каталог млекопитающих СССР. Плиоцен — современность / АН СССР, Зоол. ин-т; Под ред. И.М. Громова, Г.И. Барановой. — Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1981. — 467 с.

Закінчення табл.

1	2
Інструкції	Типовая инструкция по эксплуатации теплоотдачи тепловых электростанций: ТИ 34-70-044-85: Утв. Гл. тех. упр. по эксплуатации энергосистем М-ва энергетики и электрификации СССР 01.10.85. — М., 1986. — 43 с.

Примітка.

У списку опублікованих праць здобувача, який наводять в авторефераті, необхідно вказати прізвища та ініціали всіх його співавторів незалежно від виду публікації.

Форма 24

**Відомості про офіційних опонентів
на захисті дисертації**

на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) _____ наук
(галузь науки)

(прізвище, ім'я, по батькові в родовому відмінку)

за спеціальністю _____

(шифр, назва спеціальності)

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові	Рік народження	Місце основної роботи (установа, її відомча підпорядкованість, посада)	Науковий ступінь, шифр, назва спеціальності, за якою захищена дисертація, рік присудження	Учене звання (за спеціальністю, кафедрою), рік присвоєння	Монографії, статті (2–3 назви) за спеціальністю, (профілем) дисертації здобувача
1	2	3	4	5	6	7

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради _____

(шифр)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Печатка¹

Дата

¹ Ставиться печатка установи, при якій створено спеціалізовану вчену раду.

Список

наукових праць _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

N п/п	Назва	Видавництво, журнал (назва, номер, рік) чи номер авторського свідоцтва	Кількість друківаних сторінок	Співавтори
1	2	3	4	5

Вчений секретар
установи _____

_____ (підпис)

_____ (прізвище, ініціали)

Печатка¹

Дата

¹ Ставиться печатка установи, в якій працює (до якої прикріплений) здобувач.

Процедура проведення засідання спеціалізованої вченої ради для захисту дисертації на здобуття наукового ступеня¹

Засідання відбувається державною мовою за такою процедурою:

- до відкриття засідання члени ради мають бути ознайомлені з проектом висновку щодо дисертації, підготовленого комісією ради;
- головуєчий за даними реєстраційної картки присутності (форма 10) інформує членів ради про обов'язкові передумови правомочності зібрання² і за наявності кворуму відкриває засідання;
- головуєчий інформує членів ради про погоджену зі здобувачем мову захисту дисертації;
- оголошується порядок денний, назва дисертації, відомості про офіційних опонентів і провідну установу;
- учений секретар доповідає про подані дисертантом документи та про їхню відповідність установленим вимогам;
- здобувач викладає основні положення дисертації та відповідає на запитання, подані усно чи письмово;
- виступає науковий керівник (консультант);
- учений секретар оголошує висновок організації, де виконувалась дисертація або до якої був прикріплений дисертант, відгук провідної установи та інші відгуки на дисертацію й автореферат;
- здобувач відповідає на зауваження, які містяться у відгуках;
- виступають офіційні опоненти;
- після виступу кожного опонента здобувачеві надають слово для відповіді;
- після кожного виступу здобувача для відповіді на зауваження офіційних опонентів головуєчий пересвідчується, чи задоволений опонент цією відповіддю;
- публічне обговорення дисертації, в якому мають право взяти участь всі присутні на засіданні; члени ради — доктори наук зі спеціальності, за якою підготовлена дисертація, повинні у ході засідання обов'язково встановити рівень теоретичної підготовки здобувача, його особистий внесок у розв'язання наукової проблеми чи у вирішення

¹ Запроваджено наказом ВАК України від 14.07.97 № 448. Зі змінами та доповненнями, внесеними наказом ВАК України від 21.01.01 № 36.

² Прилюдний захист дисертації відбувається на засіданні спеціалізованої вченої ради, яке вважається правомочним, якщо в його проведенні взяло участь щонайменше 2/3 її складу, а також за умови обов'язкової участі щонайменше чотирьох докторів наук зі спеціальності докторської дисертації і щонайменше трьох докторів наук зі спеціальності кандидатської дисертації.

конкретного наукового завдання, обізнаність здобувача з результатами наукових досліджень інших учених із зазначених у дисертації наукових проблем чи наукових завдань та їх порівнянність із результатами наукових досліджень здобувача;

- прикінцеве слово здобувача;
- вибори лічильної комісії для проведення таємного голосування¹;
- лічильна комісія видає членам ради під розписку заготовлені бюлетені (форма 11) для таємного голосування. Нероздані бюлетені залишаються в лічильній комісії з відповідною поміткою, зробленою до початку таємного голосування, і це відмічається у протоколі;
- член ради висловлює свою думку щодо дисертації, викреслюючи у графі бюлетеня "Результати голосування" одне з двох запропонованих визначень: "згоден" чи "не згоден" і опускає бюлетень в опечатану урну;
- члени лічильної комісії відкривають урну, підраховують бюлетені й складають за наслідками голосування протокол (форма 12). Бюлетені, що не дають змоги виявити думку члена ради, який взяв участь у голосуванні, вважаються недійсними, і це відмічається у протоколі лічильної комісії. Після оформлення протоколу про результати голосування лічильна комісія опечатує всі бюлетені й додає їх до свого протоколу;
- оголошення результатів таємного голосування: рішення вважається позитивним, якщо за нього проголосувало не менш як три чверті від кількості присутніх на засіданні членів ради;
- затвердження протоколу лічильної комісії: протокол затверджується простою більшістю від числа присутніх членів ради. Підставою для незатвердження протоколу лічильної комісії може бути лише виявлене порушення процедури голосування. У разі незатвердження протоколу лічильної комісії рада проводить повторне голосування;
- обговорення проекту та прийняття висновку ради. Текст висновку приймається відкритим голосуванням простою більшістю від кількості присутніх членів ради. На цьому захист дисертації вважається закінченим.

¹ Лічильна комісія (не менше трьох осіб) обирається відкритим голосуванням простою більшістю від кількості присутніх на засіданні членів ради.

Вимоги до оформлення відгуку провідної установи

1. **Провідні установи** є важливою ланкою атестації наукових кадрів вищої кваліфікації. Провідні установи здійснюють апробацію дисертацій перед проведенням захистів у спеціалізованих вчених радах.

Провідною установою щодо дисертації призначають лише наукову установу чи вищий навчальний заклад (або підрозділ), перелік яких затверджує ВАК України. Для оцінки рівня впровадження результатів і розробок здобувачів використовують відгуки науково-технічних закладів або (для суспільних і гуманітарних наук) центральних органів державної влади, громадських об'єднань і політичних партій, підписаних докторами наук.

Спеціалізована вчена рада приймає дисертації до захисту та призначає офіційних опонентів, провідну установу згідно з пп. 20, 22 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань і дату захисту.

Провідною не може бути установа, де виконувалася дисертація або де працює здобувач.

2. **Керівник провідної установи** призначає для вивчення дисертації доктора наук — провідного фахівця за темою дисертації, штатного працівника провідної установи, який не повинен бути членом спеціалізованої вченої ради, де відбувається захист дисертації. Призначений фахівець може залучати до вивчення дисертації інших фахівців з даної наукової установи, рекомендувати апробацію дисертації на тематичному семінарі. На основі вивчення дисертації фахівець виробляє її наукову оцінку й готує проект відгуку.

Проект відгуку обговорюється на засіданні вченої (науково-технічної) ради провідної установи або на засіданні її наукового підрозділу. Цей факт обов'язково зазначається у відгуку.

3. **У відгуку провідної установи** встановлюється актуальність обраної теми, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхня достовірність і новизна, повнота їхнього викладу в опублікованих працях, а також робиться висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. У відгуку відображається важливість для науки й народного господарства одержаних автором дисертації результатів, а також висловлюються рекомендації щодо їхнього використання. *Структура дисертації та зміст її розділів у відгуку провідної установи не наводиться.*

4. Відгук провідної установи **підписує** доктор наук, який його готував, указуючи при цьому свою посаду, і затверджує керівник провідної установи, який особисто відповідає за якість і об'єктивність відгуку.

5. **Копію відгуку** провідної установи видають здобувачеві не пізніше як за десять днів до захисту дисертації.

Пам'ятка офіційному опонентіві

Спеціалізовані вчені ради призначають для участі у прилюдному захисті дисертації офіційних опонентів з числа компетентних учених у даній галузі науки, здатних здійснити вичерпну й об'єктивну експертизу дослідження на ґрунті високої принциповості та вимогливості. Виконання доручення спеціалізованої вченої ради — обов'язок кожного вченого.

Відгук офіційного опонента про дисертацію, його виступ на засіданні спеціалізованої вченої ради є необхідним елементом творчих дебатів на захисті дисертації, гарантом точного й повного виконання встановлених вимог до дисертації. Від ретельності експертизи, аргументованості й повноти висновків опонента великою мірою залежить оцінка дисертації спеціалізованою вченою радою, об'єктивність рішення щодо присудження наукового ступеня. Критичний підхід до дисертаційного дослідження — головний критерій високого професіоналізму наукового опонента й доконечна умова конструктивної дискусії під час захисту.

Офіційний опонент на основі вивчення дисертації та праць здобувача, опублікованих за темою дисертації, висвітлює в поданому до спеціалізованої вченої ради відгуку такі обов'язкові питання, як актуальність обраної теми, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизну, повноту їхнього викладу в опублікованих працях. У відгуку подаються зауваження щодо змісту дисертації та висновок щодо її відповідності встановленим вимогам.

Визначаючи актуальність теми, доцільно вказати на її зв'язок з державними чи галузевими науковими програмами, пріоритетними напрямками розвитку науки й техніки, визначеними Верховною Радою України тощо.

Оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їхньої достовірності й новизни повинна бути об'єктивною та відбивати як позитивні, так і негативні сторони праці, зокрема опонент має наголосити на ключових проблемах, звернути увагу на висновки й твердження, що викликають сумніви й можуть слугувати підґрунтям дискусії під час захисту дисертації. Опонент оцінює висновки здобувача щодо значущості його праці для науки й практики та вказує можливі конкретні шляхи використання результатів дослідження. У відгуку опонент також повинен оцінити зміст дисертації, її завершеність у цілому й викласти зауваження щодо її оформлення.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових фахових виданнях повинна висвітлюватись опонентом з урахуванням встановле-

них вимог. Крім того, опонент у своєму відгуку має підкреслити ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Якщо опонент установив брак новизни або недостатню обґрунтованість висновків дисертації, її низьку наукову й практичну цінність, виявив помилки або порушення вимог щодо оформлення дисертації (запозичення чужих праць без посилань, невідповідність змісту дисертації спеціальності, за якою вона подана до захисту тощо), у відгуку мають бути вказані конкретні причини, через які здобувачеві не може бути присуджено науковий ступінь.

Якщо думка опонента щодо наукової якості докторської дисертації позитивна, він повинен достатньо повно й аргументовано сформулювати, які конкретно отримані нові науково обґрунтовані результати в певній галузі науки, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему; або які отримані нові науково обґрунтовані розробки в певній галузі науки, що забезпечують розв'язання значної прикладної проблеми; або які отримані нові науково обґрунтовані теоретичні й (чи) експериментальні результати, що в сукупності є значним досягненням для розвитку конкретного напрямку певної галузі науки.

Опоненту слід пам'ятати, що результати наукових досліджень, за якими здобувач захистив кандидатську дисертацію, не можуть виноситися на захист докторської дисертації.

У позитивному висновку щодо кандидатської дисертації опонент повинен вказати, що вона є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне наукове завдання суттєвого значення для певної галузі науки; або в якій отримані нові науково обґрунтовані теоретичні й (чи) експериментальні результати, що в сукупності є суттєвими для розвитку конкретного напрямку певної галузі науки.

Офіційний опонент відповідає за об'єктивність і високу якість підготовленого ним відгуку. За порушення даних вимог ВАК України позбавляє офіційного опонента права подальшої участі в атестації наукових кадрів.

У відгуку не можна ухилятися від аргументованої оцінки наукового рівня дисертації по суті, тому короткий формальний висновок про те, що дисертація відповідає встановленим вимогам, є неприйнятним. Відгук не повинен мати невизначений характер, як це буває, коли використовують формулювання подібні до "значний науковий інтерес", "суттєвий внесок", "крок до вирішення проблеми" тощо.

Можливі випадки, коли за наявності в дисертації таких рис, як актуальність теми, певні новизна й практична значущість, опонент не вважає її науковий рівень таким, що відповідає встановленим критеріям, тобто не рекомендує присуджувати здобувачеві відповідний науковий ступінь.

У цьому разі у відгуку необхідно відзначити ті результати дисертації, які незалежно від рішення щодо присудження наукового ступеня доцільно використати в науці та практиці.

Офіційний опонент має право вимагати необхідні додаткові матеріали від здобувача чи керівника установи, де виконувалась дисертація або де працює здобувач, а також від наукового керівника (консультанта).

Якщо оцінка дисертації позитивна, відгук опонента подається до спеціалізованої вченої ради у двох примірниках, якщо негативна — у трьох.

Відгуки повинні бути особисто підписані опонентом і засвідчені печаткою установи, де працює опонент.

Термін подання відгуку до спеціалізованої вченої ради — один місяць від дня одержання опонентом дисертації та автореферату.

Копії письмових відгуків офіційних опонентів видають здобувачеві не пізніше як за десять днів до захисту дисертації.

Під час виступу на захисті дисертації опонент викладає повністю зміст свого відгуку. Спеціалізована вчена рада повинна повернути офіційному опоненту відгук для доопрацювання, якщо він не відповідає вказаним вимогам, або замінити офіційного опонента.

Приклад оформлення акта впровадження
результатів дисертаційного дослідження

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Директор (ректор) установи

« ____ » _____ 200__ р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження (посада, П.І.Б.). на тему: “_____” (гриф секретності) на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю _____.

Комісія у складі:

Голова — (посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали);
члени комісії — (2–3 особи, посади, наукові ступені, вчені звання, прізвища та ініціали)

цим Актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження _____
на тему: “_____”

використані співробітниками кафедри _____ Інституту
(вказати назву)

_____ при підготовці та викладанні курсу(ів) лек-
(вказати назву, підпорядкованість)

цій _____ . Або співробітниками відділу _____
(вказати тему) (вказати якого)

для підготовки документів, проведення наукових та організаційних за-
ходів _____.

(вказати яких)

Голова комісії _____
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії _____
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

« ____ » _____ 200__ р.

Інструкція про порядок підготовки та подання електронних варіантів документів атестаційних справ

У Вищій атестаційній комісії України розроблено та впроваджено автоматизовану систему аналізу захищених і відхилених дисертаційних робіт, інформаційною базою якої служать електронні варіанти облікової картки здобувача (форма 13), електронні варіанти авторефератів, відомостей про зауваження до дисертації та автореферату, що містяться у відгуках і виступах у дискусії під час прилюдного захисту дисертації, встановлені спеціалізованою вченою радою формулювання об'єкта досліджень і результатів наукових досліджень і відомості щодо відхилених дисертацій.

Порядок підготовки та подання електронних варіантів матеріалів атестаційних справ

1. До спеціалізованої вченої ради здобувачем наукового ступеня подається електронний варіант тексту автореферату дисертації у двох примірниках (на двох гнучких магнітних дисках (ГМД) розміром 3,5 дюйма), структура якого повністю відповідає друкованому варіанту автореферату, включаючи обкладинку. Автореферат набирається в кирилізованому шрифті Times New Roman, розміром шрифту 12. На зворотній стороні обкладинки необхідно поставити дату і час захисту дисертації та дату розсилання автореферату. Рисунки в авторефераті можна не наводити. Автореферат подається у вигляді файла формату .rtf для Word for Windows в незаархівованому вигляді.

2. Інформація в електронному варіанті щодо успішно захищених дисертацій готується спеціалізованою вченою радою і надсилається у ВАК на одному ГМД розміром 3,5 дюйма місткістю 1.44 Мб у трьох файлах:

файл з даними облікової картки здобувача. Ім'я файла — form 13.xls;

файл з текстом автореферату. Ім'я файла — aref.rtf;

файл із зауваженнями, які містяться у відгуках опонентів та провідної організації, у відгуках на дисертацію та автореферат, а також зауваження, які висловлювалися членами спеціалізованої вченої ради та фахівцями під час захисту. Ім'я файла — notes.rtf.

ГМД зі згаданими файлами вкладається до конверта, який наклеюють на внутрішньому боці обкладинки швидкозшивача атестаційної справи. Аналогічний ГМД зберігається у спеціалізованій вченій раді.

Дані у файл form 13.xls повинні вводитись за допомогою електронних таблиць Excel-97 (версія 8 для Windows). Склад та структура файла наведені в табл.1.

Файл notes.rtf набирається в текстовому редакторі Word-97 для Windows в кирилізованому шрифті Times New Roman, розміром шрифту 12. Структура цього файла може бути довільною.

3. По дисертаціях, відхилених спеціалізованими вченими радами, до ВАК надсилається підготовлений спеціалізованою вченою радою файл на одному ГМД розміром 3,5 дюйма з іменем out.xls.

Дані у файл out.xls повинні вводитись за допомогою електронних таблиць Excel-97 (версія 8 для Windows). Склад і структура файла наведені в табл. 2.

Склад і структура файла form 13.xls

Файл з даними облікової картки здобувача призначений для імпорту в базу даних, тому його поля повинні бути старанно заповнені згідно з наведеною нижче таблицею. Для уникнення зміщень даних у табл.1 наведені коди колонок, в яких повинні розташовуватися відповідні їм дані. Шифри назв міністерств і відомств вводяться згідно з табл. 3.

Порядок введення даних до файла form 13.xls

1. Завантажити електронну таблицю Excel-97 стандартною конфігурацією для операційної системи Windows 95 або Windows 98, переконавшись попередньо, що параметром "Регіональні установки" операційної системи Windows є "Україна" (цей параметр істотно впливає на формат представлення дати у файл).

2. Вводити дані в перший рядок відповідних колонок (від А до СН). При введенні даних необхідно контролювати кількість введених символів. Треба пам'ятати, що до числа символів належить символ пропуску.

3. Переходити від колонки до колонки потрібно за допомогою клавіші "Стрілка вправо" (→). Дані, які записуються до колонок, не повинні починатися із символу пропуску. При введенні даних забороняється використовувати латинські букви замість відповідних кириличних, крім назв установ, у яких у назві вживаються іноземні слова, та формул і змінних у полі "Назва дисертації" і "Результати наукових досліджень".

4. При занесенні інформації щодо наукового керівника, консультанта й опонентів вводити прізвища та ініціали. Довгі назви установ та підрозділів провідної установи слід скорочувати згідно з документом: "Скорочення українських слів і словосполучень у бібліографічному описі. Республіканський стандарт УРСР 1743-82". Застосування абревіатур не дозволяється. Відомче підпорядкування в назвах не вказується.

5. До поля "Галузь науки" назву галузі потрібно вводити так: архітектурні, біологічні, ветеринарні, військові, географічні, геологічні, державне управління, економічні, історичні, медичні, мистецтвознавство, педагогічні, політичні, психологічні, сільськогосподарські, соціологічні, технічні,

фармацевтичні, фізвиховання і спорт, фізико-математичні, філологічні, філософські, хімічні, юридичні.

6. Наукові ступені наукових керівників та офіційних опонентів слід скорочувати згідно з табл. 4.

7. Особливу увагу потрібно звернути на поле "Шифр спеціальності". Excel часто перед двома останніми цифрами шрифту вводить 19 або 20, сприймаючи шифр спеціальності як дату. У цьому разі потрібно відформувати зміст колонки F як текст і ввести ще раз потрібні дані.

8. Другий і подальші за номерами рядки чи зайві колонки (C і далі) слід вилучити, використовуючи в меню Excel функцію Edit.

9. Після завершення введення даних потрібно зберегти файл, присвоївши йому ім'я form 13. Розширення .xls програма Excel допише сама. Перед збереженням файла курсор необхідно встановити в перший рядок однієї з введених колонок (A1-CH1).

10. Перевірити файл на відсутність вірусів.

Таблиця 1

Склад і структура файла облікової картки захищеної дисертації

№ п/п	Назва поля	Кількість	Колонка символів	Пояснення в Excel
1	2	3	4	5
1.	Прізвище здобувача	20	A	
2.	Ім'я здобувача	15	B	
3.	По батькові	15	C	
4.	Науковий ступінь	1	D	Д або К
5.	Галузь науки	20	E	Технічні
6.	Шифр спеціальності	20	F	05.20.01
7.	Назва дисертації	200	G	
8.	Шифр спецради	11	H	Д 11.411.01 Після букви Д (К) ставиться один пропуск
9.	Дата захисту	10	I	10.04.2000
10.	Номер протоколу	15	J	4/2000
11.	Рік народження	4	K	
12.	Громадянство	15	L	Йорданія
13.	Стать	1	M	Ч або Ж
14.	Закінчив вищий навчальний заклад	100	N	Назва вищого навчального закладу на час закінчення навчання
15.	Рік закінчення вищого навчального закладу	4	O	
16.	Спеціальність за дипломом	40	P	Назва здобутої спеціальності
17.	Наукові ступені та вчені звання	100	Q	Наукові ступені та вчені звання або нічого

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
18.	Відомство установи аспірантури (докторантури)	2	R	Шифр згідно з табл. 3
19.	Назва установи аспірантури (докторантури)	100	S	
20.	Рік закінчення аспірантури (докторантури)	4	T	
21.	Відомство установи, в якій працює здобувач	2	U	Шифр згідно з табл. 3
22.	Назва установи, в якій працює здобувач	100	V	
23.	Місто, в якому знаходиться установа, де працює здобувач	20	W	Київ; смт Чабани
24.	Посада здобувача	20	X	Завідувач відділу, доцент кафедри, професор кафедри, с. н. с., м. н. с., п. н. с., г. н. с. 23.07.99
25.	Дата призначення здобувача на посаду	8	Y	
26.	Відомство, де виконана дисертація	2	Z	Шифр згідно з табл. 3
27.	Назва установи, де виконана дисертація	100	AA	
28.	Місто, в якому знаходиться установа, де виконана дисертація	20	AB	Дніпропетровськ
29.	Прізвище та ініціали (ПІБ) наукового керівника (НК)	40	AC	Волощук А. Б.
30.	Науковий ступінь НК	1	AD	к. психол. н.
31.	Вчене звання НК		AE	с. н. с
32.	Відомство установи, в якій працює НК	20	AF	Шифр згідно з табл. 3
33.	Назва установи, в якій працює НК	2	AG	
34.	Посада НК	100	AH	
35.	Публікації здобувача за темою: всього	20	AI	Число або нуль при відсутності
36.	Без співавторів	3	AJ	
37.	Монографій	3	AK	
38.	Статей	3	AL	
39.	Авторських свідоцтв	3	AM	
40.	ПІБ першого опонента	40	AN	
41.	Науковий ступінь	11	AO	д. філол. н.
42.	Учене звання	20	AP	професор
43.	Відомство установи, в якій працює перший опонент	2	AQ	Шифр згідно з табл. 3
44.	Назва установи, в якій працює перший опонент	50	AR	
45.	Характер відгуку	10	AS	Позитивний
46.	Кількість зауважень	2	AT	0 або число
47.	ПІБ другого опонента	40	AU	
48.	Науковий ступінь	11	AV	к. фізвих.
49.	Вчене звання	20	AW	Доцент

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
50.	Відомство установи, в якій працює другий опонент	2	AX	Шифр згідно з табл. 3
51.	Назва установи, в якій працює другий опонент	100	AY	
52.	Характер відгуку	10	AZ	
53.	Кількість зауважень	2	BA	
54.	ПІБ третього опонента	40	BB	Позитивний, негативний 0 або число Колонки 54–60 не заповнюються, якщо третій опонент відсутній
55.	Науковий ступінь	11	BC	
56.	Вчене звання	20	BD	
57.	Відомство установи, в якій працює третій опонент	2	BE	
58.	Назва установи, в якій працює третій опонент	100	BF	Шифр згідно з табл. 3
59.	Характер відгуку	10	BG	
60.	Кількість зауважень	2	BH	
61.	Відомство провідної установи	2	BI	
62.	Місто, в якому знаходиться провідна установа	20	BJ	
63.	Назва провідної установи	100	BK	
64.	Назва підрозділу установи, в якому обговорювалась дисертація	20	BL	
65.	Характер відгуку	10	BM	
66.	Кількість зауважень	2	BN	
67.	Кількість позитивних відгуків на автореферат	2	BO	
68.	Кількість негативних відгуків на автореферат	2	BP	Кафедра ... відділ ... вчена рада Позитивний, негативний 0 або число У колонках 67–72 число або 0 за відсутності
69.	Кількість членів спецради, які виступили в дискусії й оцінили дисертацію позитивно	2	BQ	
70.	Кількість членів спецради, які виступили в дискусії й оцінили дисертацію негативно	2	BR	
71.	Кількість фахівців (нечленів спецради), які виступили в дискусії і оцінили дисертацію позитивно	2	BS	
72.	Кількість фахівців (нечленів спецради), які виступили в дискусії й оцінили дисертацію негативно	2	BT	
73.	Кількість членів спецради за списком	2	BU	
74.	Присутніх	2	BV	
75.	Голосували	2	BW	
76.	Докторів за профілем	2	BX	
77.	Голосували "За"	2	BY	
78.	Голосували "Проти"	2	BZ	
79.	Недійсних бюлетенів	2	CA	

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
80.	Об'єкт дослідження	250	CB	Одна фраза, яка починається з великої букви. Кралка в кінці не ставиться. Наприклад: Життя Т. Шевченка
81.	Результати наукових досліджень	250	CC	У колонках результатів речення починається з великої букви, в кінці речень ставляться крапки. Не обов'язково заповнювати всі колонки
82.	Продовження результатів наукових досліджень	250	CD	
83.	Продовження результатів наукових досліджень	250	CE	
84.	Продовження результатів наукових досліджень	250	CF	
85.	Мова, якою написана дисертація	20	CG	Українська, російська, англійська, польська та ін.
86.	Дата захисту кандидатської дисертації (для докторів наук)	10	CH	15.11.91

Склад і структура файла out.xls

Файл з даними облікової картки відхиленої дисертації призначений для імпорту в базу даних, тому його поля повинні бути старанно заповнені згідно з табл. 2. Для уникнення зміщень даних у таблиці наведені коди колонок, у яких повинні розташовуватися відповідні їм дані.

Таблиця 2

Склад і структура файла облікової картки відхиленої дисертації

№ п/п	Назва поля	Кількість	Колонка символів	Пояснення в Excel
1	2	3	4	5
1.	Прізвище здобувача	20	A	
2.	Ім'я здобувача	15	B	
3.	По батькові	15	C	
4.	Назва дисертації	200	D	
5.	Науковий ступінь	1	E	Д або К
6.	Галузь науки	20	F	
7.	Рукопис чи монографія	1	G	Р або М
8.	Шифр спеціальності	8	H	05.20.01
9.	Шифр спецради	11	I	Д 11.411.01 Після букви Д (К) ставиться один пропуск

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5
10.	Дата захисту	10	J	10.04.2000
11.	Протокол	10	K	4/2000
12.	Установа, де виконана дисертація	100	L	
13.	Відомство, де виконана дисертація	2	M	Шифр згідно з табл. 3
14.	Місто, в якому знаходиться установа, де виконана дисертація	50	N	
15.	Прізвище та ініціали (ПІБ) наукового керівника (НК)	50	O	
16.	Науковий ступінь НК	10	P	д. е. н.
17.	Вчене звання НК	20	Q	Професор
18.	Назва установи, в якій працює НК	100	R	
19.	Місто, в якому знаходиться установа, в якій працює НК	50	S	
20.	Посада НК	50	T	
21.	Відгук НК	10	U	
22.	ПІБ першого опонента	50	V	
23.	Науковий ступінь першого опонента	10	W	
24.	Вчене звання першого опонента	20	X	
25.	Назва установи, в якій працює перший опонент	100	Y	
26.	Місто, де працює перший опонент	50	Z	
27.	Посада першого опонента	50	AA	
28.	Характер відгуку першого опонента	10	AB	
29.	ПІБ другого опонента	50	AC	
30.	Науковий ступінь	10	AD	
31.	Вчене звання	20	AE	
32.	Назва установи, в якій працює другий опонент	100	AF	
33.	Місто, де працює другий опонент	50	AG	
34.	Посада другого опонента	50	AH	
35.	Характер відгуку другого опонента	10	AI	
36.	ПІБ третього опонента	50	AJ	
37.	Науковий ступінь	10	AK	
38.	Вчене звання	20	AL	
39.	Назва установи, в якій працює третій опонент	100	AM	
40.	Місто, де працює третій опонент	50	AN	
41.	Посада третього опонента	50	AO	
42.	Характер відгуку третього опонента	10	AP	
43.	Назва провідної установи	100	AQ	
44.	Назва підрозділу провідної установи, в якому обговорювалася дисертація	50	AR	
45.	Характер відгуку	10	AS	
46.	Кількість членів спецради за списком	2	AT	
47.	Голосували	2	AU	
48.	Докторів за профілем	2	AV	
49.	Голосували "За"	2	AW	
50.	Голосували "Проти"	2	AX	
51.	Недійсних бюлетенів	2	AY	

Таблиця 3

Шифри назв міністерств та відомств

Назва	Шифр
Міністерство внутрішніх справ України	1
Міністерство економіки України	3
Міністерство палива та енергетики України	4
Міністерство закордонних справ України	5
Міністерство культури і мистецтв України	8
Державний комітет промислової політики України	9
Міністерство оборони України	10
Міністерство освіти і науки України	11
Міністерство охорони здоров'я України	12
Міністерство екології та природних ресурсів України	13
Міністерство праці та соціальної політики України	14
Міністерство аграрної політики України	15
Міністерство транспорту України	16
Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи	17
Міністерство фінансів України	20
Міністерство юстиції України	21
Державний комітет зв'язку та інформації України	22
Державний комітет лісового господарства України	23
Державний комітет статистики України	25
Державний комітет України по водному господарству	26
Державний комітет України з енергозбереження	29
Державний комітет України по земельних ресурсах	30
Державний комітет архівів України	31
Державний комітет України у справах ветеранів	32
Національне космічне агентство України	33
Державна митна служба України	34
Державний комітет будівництва, архітектури та житлової політики України	35
Державний комітет у справах охорони державного кордону України	37
Державний комітет України у справах релігій	38
Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації України	39
Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України	40
Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України	41
Інші відомства	42
Установи при Кабінеті Міністрів України	43
Служба безпеки України	44
Державна податкова адміністрація України	45
Національна Академія наук України	46
Українська академія аграрних наук	47
Академія медичних наук України	48
Академія педагогічних наук України	49
Академія правових наук України	50
Академія мистецтв України	51
Федерація професійних спілок України	52
Центральна спілка споживчих товариств України	53
Державна адміністрація залізничного транспорту України	54
Інші центральні установи України	58
Українська державна корпорація автомобільного транспорту	59
Українська корпоративно-державна корпорація з агропромислового будівництва	60

1	2
Українська державна будівельна корпорація	61
Українська державна корпорація з будівництва метрополітенів і тунелів	62
Українська державна корпорація з будівництва, ремонту та утримання автомобільних доріг	63
Українська державна корпорація з виконання монтажних і спеціальних будівельних робіт	64
Українська державна корпорація промисловості будівельних матеріалів	65
Українська державна корпорація з транспортного будівництва	66
Акціонерне товариство "Укргазпром"	67
Український державний концерн місцевої промисловості	68
Українське об'єднання "Укрнафтагазбуд"	69
Український державний концерн з матеріально-технічного і сервісного забезпечення агропромислового комплексу	70
Відкрите акціонерне товариство "Укрнафта"	71
Державна авіакомпанія "Авіалінії України"	72
Державна акціонерна холдингова компанія "Укргаз"	73
Державна акціонерна компанія "Укрресурси"	74
Акціонерна судноплавна компанія "Укррічфлот"	75
Інші корпорації, концерни, асоціації, об'єднання, компанії	76
Громадські об'єднання	77
Інші установи	78

Таблиця 4

Скорочені назви наукових ступенів

д. арх.	д. соц. н.	к. арх.	к. соц. н.
д. б. н.	д. т. н.	к. б. н.	к. т. н.
д. вет. н.	д. ф.-м. н.	к. вет. н.	к. ф.-м. н.
д. військ. н.	д. фарм. н.	к. військ. н.	к. фарм. н.
д. геогр. н.	д. фіз. вих.	к. геогр. н.	к. фіз. вих.
д. геол. н.	д. філол. н.	к. геол. н.	к. філол. н.
д. держ. упр.	д. філос. н.	к. держ. упр.	к. філос. н.
д. е. н.	д. х. н.	к. е. н.	к. х. н.
д. і. н.	д. ю. н.	к. і. н.	к. ю. н.
д. мед. н.	д. психол. н.	к. мед. н.	к. психол. н.
д. мист.	д. с.-г. н.	к. мист.	к. с.-г. н.
д. пед. н.	д. політ. н.	к. пед. н.	к. політ. н.

**Методичні рекомендації
по заповненню облікових карт дисертацій
згідно з “Порядком держресстрації НДДКР та дисертацій”**

***Вимоги до структури та змісту інформації з ОКД,
що передаються на магнітних носіях***

Кожна карта набирається за допомогою Word 7, Word 97 згідно з чинним Порядком та записується у файл з назвою ОКД1, ОКД2, ОКД3... — для облікових карт дисертацій (ОКД), тип файла (тільки текстовий), тип шрифту (Times New Roman Cyr).

Формування інформації на магнітному носії може здійснюватися за допомогою програмного забезпечення, яке розповсюджується УкрІНТЕІ.

Реквізити ОКД записуються з початку кожного рядка в такому форматі:

<цифровий код поля><\><зміст поля>, але якщо змістом поля є складова інформація, вона відокремлюється знаком <\>:

<цифровий код поля><\><зміст поля 1><\><зміст поля 2>...<зміст поля N>

Запис для реквізитів без інформації не робиться.

Якщо довжина змісту поля перевищує вибрану довжину рядка редактора в таких полях, як назва організації, адреса, назва дисертації тощо (2304, 2637, 3330, 3276, 2187, 2781, 2196, 2790, 9045, 9118), знак переносу не ставити, а переносити все слово.

Дата проставляється у вигляді дд.мм.рр.

Необхідно також подавати разом з ОКД автореферат на магнітному носії.

***Приклад запису інформації ОКД на магнітному носії
у послідовності відповідно до бланка ОКД,
з внесенням змін у полях:***

6444, 6156, 6165

5013 Запис про науковий ступінь, на який претендує здобувач з кандидатської дисертації, матиме вигляд:

5013\04

з докторської дисертації:

5013\05

5256 Указується цифровий код, який відповідає режиму доступу до інформації, що міститься в ОКД (5 — відкрита, 4 — конфіденційна). Для відкритої інформації запис матиме вигляд:

5256\5

Якщо реєстраційні дані конфіденційні, запис матиме вигляд:
52564

5418 Інформація про лист 05-61 від 23.03.00 буде мати вигляд:
5418\05-61\23.03.00

7452, 7461 Відомості про спеціалізовану вчену раду записуються та-
ким чином:

7452\Д 01.66.01
7461\2251335

2430, 1334, 2304, 2637, 2936 Відомості про організацію, у вченій раді
якої проводився захист, матимуть вигляд (місто входить окремим полем
в запис з адресою 2637):

2430\05417207
1334\НАНУ
2304\Інститут математики НАН України
2637\Київ\03601, Україна, Київ-4, МСП, вул. Терещенківська, 3
2936\4440562

3240, 3330, 3276, 3294 Відомості про організацію, де було виконано
дисертацію, матимуть вигляд (місто входить окремим полем у запис з ад-
ресою 3276):

3240\02125295
3330\Український державний педагогічний університет
3276\Київ\03601, Україна, Київ-5, вул. Володимирська, 6
3294\2219994

2484, 2187, 2781, 2988 Відомості про організацію, де працює здобу-
вач, матимуть вигляд (місто входить окремим полем у запис з адресою
2781):

2484\02125295
2187\Український державний педагогічний університет
2781\Київ\03601, Україна, Київ-5, вул. Володимирська, 6
2988\235255

5438* Заповнюється УкрІНТЕІ.

6147 Запис із прізвищем, ім'ям та по батькові здобувача матиме виг-
ляд:

6147\Дюжикова Ольга Петрівна

6642* Якщо захист дисертації є наслідком навчання здобувача в аспі-
рантурі, запису вказується код 1:

6642\1

7425 Запис про науковий ступінь, на який претендує здобувач, мати-
ме вигляд:

7425\к.ф.-м.н.

6444 Запис із шифром наукової спеціальності матиме вигляд:

6444\01.01.01

Якщо шифрів кілька, запис матиме вигляд:

6444\01.01.01

6444\01.01.04

6480 № спеціальності за освітою в запису матиме вигляд:

6480\2104

7434 Запис із датою захисту матиме вигляд:

7434\28.02.02

7020* Запис із шифром програми, за якою захищалась дисертація, матиме вигляд:

7020\55034

7021* Запис із шифром роботи, наданий організацією, в якій працює здобувач, матиме вигляд:

7021\21456

7443 Запис із підсумками дослідження має один рядок, в який вноситься відповідний код.

Якщо захищена дисертація відповідає новому напрямку в науці та техніці, запис матиме вигляд:

7443\13

Якщо в дисертації зроблені теоретичні узагальнення та розв'язані значні наукові проблеми, запис матиме вигляд:

7443\22

Якщо в дисертації пропонується нове вирішення актуального наукового завдання, запис матиме вигляд:

7443\40

7344 Запис про впровадження результатів має один рядок, у якому вказується один код.

Якщо результати роботи впроваджено, запис матиме вигляд:

7344\35

Якщо планується впровадження, запис матиме вигляд:

7344\53

5535 Запис з умовою розповсюдження в Україні має один рядок, в який вноситься відповідний код.

Якщо роботу дозволяється розповсюджувати "Без відшкодування", запис матиме вигляд:

5535\35

Якщо роботу дозволяється розповсюджувати "За оголошеною вартістю", запис матиме вигляд:

5535\44

Якщо роботу дозволяється розповсюджувати “За договірною ціною”, запис матиме вигляд:

5535\53

Якщо роботу дозволяється розповсюджувати “За наявності службової потреби”, запис матиме вигляд:

5535\54

5211 Запис із умовою передачі зарубіжним країнам має один рядок, у який вноситься відповідний код.

Якщо роботу дозволяється передати за кордон “Без відшкодування”, запис матиме вигляд:

5211\55

Якщо роботу дозволяється розповсюджувати “За оголошеною вартістю”, запис матиме вигляд:

5211\64

Якщо роботу дозволяється розповсюджувати “За договірною ціною”, запис матиме вигляд:

5211\53

Якщо передача роботи за кордон забороняється, запис матиме вигляд:

5211\37

9045 Для запису з назвою дисертації перед текстом ставити <1> — для української мови, <2> — для російської, <3> — для англійської.

Приклад:

9045\1\Властивості модулів гладкості Дітзіана — Тотіка та їх аналоги

9045\2\Свойства модулей гладкости Дитзиана — Тотика и их аналоги

9045\3\Properties of the modules of smoothness of Ditzian — Totika and their analogues

5742, 5751*, 5760*, 5778*, 5787 Бібліографічні відомості про роботу в запису матимуть вигляд:

5742\87

5751\2

5760\1

5778\2

5787\46

5481 Запис з кількістю публікацій матиме вигляд:

5481\4

5472* Якщо здобувач матиме патенти, одержані на основі досліджень, проведених у процесі роботи над дисертацією, запис матиме вигляд:

5472\1

9118 У рефераті перед текстом ставити <1\> — для української мови, <2\> — для російської, <3\> — для англійської. У рефераті потрібно вказати: об'єкт дослідження, мету дослідження, методи дослідження та апаратуру. Теоретичні та практичні результати й новизну, предмет і ступінь упровадження, ефективність упровадження, сферу (область) використання.

Приклад:

9118\1\ Модулі гладкості Дітзіана — Тотіка. Дослідити властивості модулів гладкості Дітзіана — Тотіка. Методами дослідження є методи наближення функцій. Побудовано конструктивну характеристику деяких класів функцій. Досліджено зв'язок між модулями гладкості Дітзіана — Тотіка та звичайними модулями гладкості. Одержано результати в теорії апроксимації. Досліджено властивості модулів гладкості Дітзіана — Тотіка. Сферою використання є зв'язок і телекомунікації.

9118\2\ Модули гладкости Дитзиана — Тотика. Исследовать свойства модулей гладкости Дитзиана — Тотика. Методами исследования являются методы приближения функций. Построена конструктивная характеристика некоторых классов функций. Исследована связь между модулями гладкости Дитзиана — Тотика и обычными модулями гладкости. Получены результаты по теории аппроксимации. Исследованы свойства модулей гладкости Дитзиана — Тотика. Сферами использования является связь и телекоммуникации.

9118\3\ Modules of smoothness of Ditzian — Totika. To investigate properties of modules of a smoothness of Ditzian — Totika. Methods of research are the methods of approximation of functions. The design characteristic of some classes of functions is constructed. The connection between modules of smoothness of Ditzian — Totika and usual modules of smoothness is investigated. The outcomes under the theory approximation are obtained. The properties of modules of smoothness of Ditzian — Totika are investigated. Sphere of use is the connection, telecommunication.

6156 При введенні інформації про наукових керівників після коду поля вказується через "V": № п/п, прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання (якщо вчене звання відсутнє "V" ставиться також) та шифр наукової спеціальності керівників.

Приклад:

6156\1\Шевчук І.О.\д.ф.-м.н.\проф.\01.01.01

Якщо шифрів кілька, то запис матиме вигляд:

6156\1\Шевчук І.О.\д.ф.-м.н.\проф.\01.01.04

6165 У запису про офіційних опонентів після коду поля вказується через "V": № п/п, прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання (якщо вчене звання відсутнє "V" ставиться також) та шифр наукової спеціальності опонентів.

Приклад:

6165\1\Довженко Є.П.\д.ф.-м.н.\проф.\01.01.01

6165\2\Герус О.Ф.\к.ф.-м.н.\проф.\01.01.01

Якщо шифрів кілька, то запис матиме вигляд:

6165\1\Довженко Є.П.\д.ф.-м.н.\проф.\01.01.04

6165\2\Герус О.Ф.\к.ф.-м.н.\проф.\01.01.05

5634 Запис з індексами УДК матиме вигляд:

5634\517.5

5616 коди тематичних рубрик проставляються по одному в запису:

Приклад:

5616\90.27.34

5616\73.37.21

6273, 6174 При поданні відомостей про голову Ради, науковий ступінь та вчене звання відокремлюється знаком <\>:

6273\д.ф.-м.н.\акад.

6174\Королюк В.С.

Якщо дисертація подається на магнітному носії, текст набирається у Word 7, Word 97 (шрифт Times New Roman, Times New Roman (Cyr) та за необхідності архівується: ARJ, RAR, ZIP.

***Приклад змісту файлу з ОКД,
який передається на магнітному носії***

5013\04

5256\05

5418\1-02\05.01.00

7452\Д 26.451.01

7461\4406286

2430\21593122

1334\АПН України

2304\Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України

2637\Київ\03060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9

2936\4406286

3240\21593122

3330\Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України

3276\Київ\03060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9

3294\4406286

2484\05536923

2187\Вище професійне училище №20

2781\Львів\79052, м. Львів, вул. Широка, 83

2988\675571

2493\02125542

2196\Тернопільський державний педагогічний університет
2790\Тернопіль\46009. м. Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2
2997\331378

5438\

6147\Ковальчук Михайло Павлович

7425\к.пед.н.

6444\13.00.04\13.00.03

6480\0577

7434\27.01.99

7020\0198U000139

7443\40

7344\35

5535\54

5211\55

9045\1\Структурування спеціальних знань і вмінь з обслуговування автоматизованого обладнання учнів вищого професійного училища машинобудівного профілю

9045\2\Структурирование специальных знаний и умений по обслуживанию автоматизированного оборудования учащихся высшего профессионального училища машиностроительного профиля

9045\3\The scheme of the organization of knowledge and skills connected with the automatic equipment maintenance for the students of the Higher Engineering Vocational School

5742\248

5751\43

5760\21

5778\21

5787\199

5481\8

9118\1\Об'єкт — процес навчання учнів ПТУ налагодженню автоматизованого обладнання; мета — перевірка змісту та структури спецкурсу з обслуговування АО у ПТУ; методи — теоретичний аналіз і синтез, математичні та статистичні; новизна — вперше обґрунтовано зміст і структуру спецкурсу з обслуговування АО учнів ПТУ на проблемно-модульному принципі; результати — розроблено методичні рекомендації, посібник модульного типу і збірник навчальних планів і програм; упроваджено у ВПУ машинобудівного профілю; галузь — професійна педагогіка

9118\2\Объект — процесс обучения учащихся ПТУ наладке автоматизированного оборудования; цель — проверка содержания и структуры спецкурса по обслуживанию АО в ПТУ; методы — теоретический анализ и синтез, математические и статистические; новизна — впервые представлено содержание и структуру спецкурса по обслуживанию АО учащихся

ПТУ, построенного на проблемно-модульном принципе; результаты — разработаны методические рекомендации, пособия модульного типа и сборник учебных планов и программ; внедрено в ВПУ машиностроительного профиля; отрасль — профессиональная педагогика

9118\3\The object is process of teaching students of the Higher Engineering Vocational School (HEVS) of automatic equipment maintenance (AE); the aim is to determine contents and structure of the AE in HEVS; the methods are theoretical analysis and synthesis, *mathematical and statistical* methods; the new approach lies in scientific explanation of content and structure of course automatic equipment maintenance for students of based on modulation; the main include methodical references, module type principle brochure, curricula manual; all this thesis has been developed by HEVS; the field is Professional Pedagogies

6156\1\Гончаренко С.У.\д.пед.н.\проф., д. чл. АПНУ\13.00.01\13.00.02

6165\1\Стариков I.M.\д.пед.н.\проф.\13.00.01\13.00.02

6165\2\Коханко О.М.\к.пед.н.\доцент\13.00.01

5634\377.1

5616\14.31.07

6174\Зязюн I.A.

6273\д.филос.н.\проф., д.чл.АПНУ

Примітка.

Запис для реквізиту, який помічено “**”, не робиться за відсутності інформації.

Зразок повідомлення про захист дисертації

Вища атестаційна комісія України

**Повідомлення про захист дисертації на здобуття
наукового ступеня доктора (кандидата) _____ наук**
(галузь)

Прізвище, ім'я, по батькові здобувача — Іваненко Іван Іванович
Посада здобувача і повна назва установи, де він працює — асистент кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського
Назва дисертації — “Драматургія Олександра Олеса”
Шифр та назва спеціальності — 10.01.01 — українська література
Шифр спеціалізованої ради — Д 01.24.02
Назва установи, її підпорядкованість, адреса і телефон — в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (03001, м. Київ, вул. Грушевського, 4; т. 228-28-79)
Науковий керівник — Дмитрук І. Є., к. філол. н., старший науковий співробітник ... (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України)
Офіційний опонент — Сидоренко І. В., д. філол. н., завідувач відділу... (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України)
Офіційний опонент — Солоха Н. Д., д. філол. н., проф., професор кафедри... (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
Повна назва провідної установи — Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Голова спеціалізованої вченої
ради Д 01.24.02

(підпис)

(прізвище, ініціали)

М.П.

Примітки:

1. Наукового керівника вказують лише здобувачі кандидатського ступеня. Здобувачі докторського ступеня вказують третього опонента. Повідомлення надсилаються на офіційному бланку із відбитком печатки установи, при якій функціонує спеціалізована вчена рада. Повідомлення в черговий номер журналу редакція приймає без обмежень до 15 числа включно.
2. Повідомлення з орфографічними, стилістичними чи термінологічними помилками в назвах дисертацій, з поправками від руки або з нерозбірливим друком не публікуються.

Вимоги ВАК України щодо оприлюднення результатів дисертаційного дослідження

Про публікації результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та їх апробацію¹

З метою подальшого поліпшення стану опублікованості результатів дисертаційних досліджень, їх апробації, забезпечення єдності вимог до здобувачів президія ВАК України постановляє:

1. Звернути увагу спеціалізованих вчених рад, що повне опублікування основних наукових результатів дисертаційних робіт, які подаються на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук, є однією з основних передумов для розгляду цих робіт.

2. Зобов'язати спеціалізовані вчені ради приймати до захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук у вигляді опублікованої монографії тільки за таких умов:

2.1. Монографія повинна бути опублікована без співавторів.

2.2. Монографія має обов'язково містити результати наукових досліджень автора, опубліковані раніше у фахових наукових виданнях України та інших країн, які відповідають умовам п. 3.1 даної постанови.

2.3. Обсяг основного змісту монографії на здобуття наукового ступеня доктора наук у галузі гуманітарних та суспільних наук становить не менше 15 обліково-видавничих аркушів; у галузі природничих і технічних наук — не менше 10.

2.4. Наявність рецензій не менше двох докторів наук, фахівців за спеціальністю дисертації, про що має бути зазначено у вихідних даних монографії.

2.5. Наявність рекомендації вченої ради наукової установи, організації або вищого навчального закладу про опублікування монографії, про що має бути зазначено в її вихідних даних.

2.6. Тираж не менше 300 примірників.

2.7. Наявність міжнародного реєстраційного номера ISBN.

2.8. Повне дотримання вимог щодо редакційного оформлення монографії згідно з державними стандартами України.

2.9. Наявність монографії у фондах бібліотек України, перелік яких затверджено постановою президії ВАК України від 22 травня 1997 р. № 1в/5, на час подання дисертації до захисту.

¹ Витяг з Постанови ВАК України від 10.02.99 № 1-02/3 (зі змінами і доповненнями).

3. Зобов'язати спеціалізовані вчені ради приймати до захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук тільки за таких умов:

3.1. Наявність не менше 20 публікацій за темою дисертації в наукових провідних фахових журналах, а також в інших періодичних наукових фахових виданнях України (їх перелік затверджує ВАК України) та інших країн, причому в галузях природничих і технічних наук за висновком спеціалізованої вченої ради при прийнятті дисертації до захисту до цієї мінімальної кількості замість трьох статей можуть бути долучені три авторських свідоцтва на винахід або три патенти, які безпосередньо стосуються наукових результатів дисертації; не зараховуються праці, в яких відсутній повний опис наукових результатів, що засвідчує їх достовірність, або в яких повторюються результати, опубліковані раніше в інших наукових працях, які входять до списку основних.

3.2. Наявність (для гуманітарних і суспільних наук) опублікованої без співавторів монографії обсягом не менше 10 обліково-видавничих аркушів, яка містить власні результати наукових досліджень здобувача і відповідає вимогам пп. 2.4–2.9 цієї постанови.

4. Зобов'язати спеціалізовані вчені ради приймати до захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук за умови наявності не менше трьох публікацій у наукових фахових журналах, а також в інших періодичних наукових фахових виданнях України (їх перелік затверджує ВАК України) та інших країн, причому в галузях природничих і технічних наук за висновком спеціалізованої вченої ради при прийнятті дисертації до захисту до цієї мінімальної кількості замість однієї статті може бути долучене одне авторське свідоцтво на винахід або один патент, які безпосередньо стосуються наукових результатів дисертації.

5. Встановити, що апробація матеріалів дисертації на наукових конференціях, конгресах, симпозіумах, семінарах, школах тощо є обов'язковою.

6. Встановити, що обов'язковою вимогою до наукових публікацій здобувачів є наявність в одному випуску (номері) журналу (або іншого друкованого видання) не більше однієї статті здобувача за темою дисертації.

7. Затвердити вимоги до наукових фахових журналів та інших періодичних наукових фахових видань, за умов дотримання яких ці видання можуть бути включені до переліків наукових фахових видань, що затверджує ВАК України:

7.1. Наявність у складі редакційної колегії не менше п'яти докторів наук з відповідної галузі науки, серед яких обов'язково повинні бути штатні працівники наукової установи, організації чи вищого навчального закладу, що видає журнал (періодичне видання).

7.2. Журнал (періодичне видання) підписується до друку виключно за рекомендацією вченої ради наукової установи, організації

чи вищого навчального закладу, що його видає, про що зазначається у вихідних даних.

7.3. Тираж не менше 100 примірників.

7.4. Повне дотримання вимог до редакційного оформлення журналу (періодичного видання) згідно з державними стандартами України.

7.5. Наявність журналу (періодичного видання) у фондах бібліотек України, перелік яких затверджено постановою президії ВАК України від 22 травня 1997 р. № 16/5.

8. Вимоги п. 2.2 до монографій, передбачені цією постановою, не поширюються на монографії, які опубліковані до оприлюднення цієї постанови, але захист за такими монографіями не може бути проведений після 1 вересня 1999 р. за винятком дисертацій, повідомлення про захист яких надруковано не пізніш як у четвертому номері "Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України" за 1999 р.

9. Зобов'язати спеціалізовані вчені ради з 1 вересня 1999 р. не проводити захисти дисертацій, якщо не дотримані вимоги цієї постанови, за винятком дисертацій, повідомлення про захист яких надруковано не пізніш як у восьмому номері журналу "Науковий світ" або в четвертому номері "Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України" за 1999 р.

Перелік установ, до яких обов'язково повинні надсилатися монографії¹

№ п/п	Установа	Адреса
1.	Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського	01039, Київ, пр. 40-річчя Жовтня, 3
2.	Національна парламентська бібліотека України	01601, Київ, вул. М. Грушевського, 1
3.	Державна науково-технічна бібліотека України	01171, Київ, вул. Горького, 180
4.	Львівська державна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка	290001, Львів, вул. Стефаніка, 2
5.	Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького	270020, Одеса, вул. Пастера, 13
6.	Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка	310003, Харків, пров. Короленка, 18
7.	Книжкова палата України	02094, Київ, пр. Гагаріна, 27

¹ Витяг з Постанови президії ВАК України від 22.05.97 № 1в/5 (зі змінами і доповненнями).

**Витяг з переліків наукових фахових видань,
в яких можуть публікуватися результати
дисертаційних робіт**

**Перелік наукових фахових видань,
в яких можуть публікуватися результати
дисертаційних робіт на здобуття наукових
ступенів у галузі політичних наук¹**

№ п/п	Видання	№ Бюлетеня ВАК
1	2	3
1.	Актуальні проблеми державного управління (Українська Академія державного управління при Президентові України)	№ 4, 1999 р.
2.	Актуальні проблеми міжнародних відносин (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка)	№ 4, 1999 р.
3.	Актуальні проблеми політики (Одеська державна юридична академія)	№ 4, 1999 р.
4.	Борисфен	№ 4, 1999 р.
5.	Вісник Дніпропетровського університету. Серія: соціологія; філософія; політологія	№ 6, 1999 р.
6.	Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: міжнародні відносини	№ 4, 1999 р.
7.	Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: філософія, політологія	№ 4, 1999 р.
8.	Вісник Львівського державного університету ім. І. Франка. Серія: міжнародні відносини	№ 4, 1999 р.
9.	Вісник Української Академії державного управління при Президентові України	№ 4, 1999 р.
10.	Вісник Харківського державного університету. Серія: питання політології	№ 4, 1999 р.
11.	Віче	№ 4, 1999 р.
12.	Грані (Дніпропетровський державний університет. Центр соціально-політичних досліджень)	№ 6, 2001 р.
13.	Держава і право (Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Вища школа права)	№ 6, 1999 р.
14.	Дослідження світової політики. Проблеми і судження Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАНУ	№ 4, 1999 р.
15.	Збірник наукових праць Інституту законодавства Верховної Ради України	№ 4, 1999 р.
16.	Історико-політичні проблеми сучасного світу (Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича МОН України)	№ 6, 2001 р.
17.	Людина і політика	№ 4, 1999 р.
18.	Наукове пізнання: методологія та технологія (Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського)	№ 6, 2001р.

¹ Станом на 1 січня 2002 року.

Закінчення табл.

1	2	3
19.	Науковий вісник Дипломатичної академії України	№ 4, 1999 р.
20.	Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України	№ 4, 1999 р.
21.	Наукові записки НаУКМА. Серія: політологія; соціологія (Національний університет "Києво-Могилянська академія")	№ 3, 2000 р.
22.	Нова парадигма (Запорізький державний університет)	№ 4, 1999 р.
23.	Нова політика	№ 4, 1999 р.
24.	Персонал (м. Київ)	№ 3, 2000 р.
25.	Політика і час	№ 4, 1999 р.
26.	Політична думка	№ 4, 1999 р.
27.	Політологічний вісник (Політологічний центр при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка)	№ 1, 2001 р.
28.	Право України	№ 4, 1999 р.
29.	Правова держава (Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова)	№ 4, 1999 р.
30.	Стратегічна панорама (Національний інститут стратегічних досліджень, Національний інститут українсько-російських відносин)	№ 3, 2000 р.
31.	Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України)	№ 5, 1999 р.
32.	Трибуна	№ 4, 1999 р.
33.	Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку (Інститут народознавства НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Національний університет "Львівська політика")	№ 6, 2001 р.

**Перелік наукових фахових видань,
в яких можуть публікуватися результати
дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
у галузі економічних наук¹**

№ п/п	Видання	№ Бюлетеня ВАК
1	2	3
1.	Аграрна наука і освіта (Національний аграрний університет. Науково-методичний центр аграрної освіти Мінагрополітики України)	№ 6, 2001 р.
2.	Аграрний вісник Причорномор'я. Серія: економічні науки (Одеський державний сільськогосподарський інститут)	№ 6, 1999 р.
3.	Академічний огляд. Економіка та підприємництво (Національна гірничо академія)	№ 5, 1999 р.
4.	Актуальні проблеми економіки (Дніпропетровський державний університет)	№ 5, 1999 р.
5.	Актуальні проблеми міжнародних відносин (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка)	№ 4, 1999 р.

¹ Станом на 1 січня 2002 року.

Продовження табл.

1	2	3
6.	АПК: наука, техніка, практика	№ 4, 1999 р.
7.	Банківська справа	№ 4, 1999 р.
8.	Бухгалтерський облік і аудит	№ 4, 1999 р.
9.	Вестник СевГТУ. Серія: економіка и финансы (Севастопольський державний технічний ун-т МОНУ)	№ 6, 2000 р.
10.	Вестник Харьковского политехнического университета. Серія: технічний прогрес	№ 5, 1999 р.
11.	Вісник аграрної науки Причорномор'я (Миколаївський державний сільськогосподарський інститут)	№ 4, 1999 р.
12.	Вісник аграрної науки	№ 4, 1999 р.
13.	Вісник Академії митної служби України	№ 6, 2000 р.
14.	Вісник Вінницького державного технічного університету	№ 5, 1999 р.
15.	Вісник Державного університету "Львівська політехніка". Серія: проблеми економіки та управління	№ 4, 1999 р.
16.	Вісник ДІТБ (Донецький інститут туристичного бізнесу). Серія: підприємництво, менеджмент та маркетинг (у туристичній сфері)	№ 5, 1999 р.
17.	Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету	№ 6, 2001 р.
18.	Вісник Донецького університету економіки і торгівлі. Серія: економічні науки	№ 3, 2000 р.
19.	Вісник Донецького університету. Серія: економіка і право	№ 4, 1999 р.
20.	Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту. Серія: економічні науки	№ 3, 2001 р.
21.	Вісник Київського державного торговельно-економічного університету	№ 5, 1999 р.
22.	Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: економічні науки. Серія: міжнародні відносини	№ 4, 1999 р.
23.	Вісник Львівського державного аграрного університету. Серія: землевпорядкування і земельний кадастр	№ 6, 2001 р.
24.	Вісник Львівського державного аграрного університету. Серія: економіка АПК	№ 6, 1999 р.
25.	Вісник Львівського університету. Серія: економічна. Серія: міжнародні відносини	№ 4, 1999 р.
26.	Вісник Львівської комерційної академії. Серія: економічна	№ 4, 1999 р.
27.	Вісник Національного транспортного університету та Транспортної академії України	№ 6, 2001 р.
28.	Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: логістика	№ 1, 2001 р.
29.	Вісник Одеського інституту внутрішніх справ	№ 4, 1999 р.
30.	Вісник податкової служби України (Державна податкова адміністрація України, м. Київ)	№ 4, 1999 р.
31.	Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту	№ 4, 1999 р.
32.	Вісник Рівненського державного технічного університету. Серія: економіка	№ 3, 2001 р.
33.	Вісник соціально-економічних досліджень (Одеський державний економічний університет МОНУ)	№ 6, 1999 р.
34.	Вісник Сумського державного аграрного університету. Серія: фінанси і кредит	№ 4, 1999 р.
35.	Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: економіка та менеджмент	№ 6, 2001 р.
36.	Вісник Східноукраїнського державного університету (м. Луганськ)	№ 4, 1999 р.
37.	Вісник Тернопільської академії народного господарства	№ 4, 1999 р.

1	2	3
38.	Вісник Технологічного університету Поділля. Серія: економічні науки	№ 6, 1999 р.
39.	Вісник Української академії банківської справи (м. Суми)	№ 4, 1999 р.
40.	Вісник Української Академії державного управління при Президентові України	№ 4, 1999 р.
41.	Вісник Харківського державного економічного університету	№ 6, 2001 р.
42.	Вісник Харківського державного університету. Серія: економічна	№ 4, 1999 р.
43.	Вісник ХДАУ (Харківський державний аграрний університет). Серія: "Економіка АПК і природокористування"	№ 4, 1999 р.
44.	Вісник Чернігівського технологічного університету. Серія: економіка	№ 6, 1999 р.
45.	Водний транспорт (Київська державна академія водного транспорту МОН України)	№ 6, 2001 р.
46.	Вугілля України (Міністерство вугільної промисловості України. Спілка гірничих спеціалістів України)	№ 6, 2001 р.
47.	Вчені записки (Київський національний економічний університет)	№ 4, 1999 р.
48.	Держава і регіони. Серія: економіка та підприємництво (Запорізький інститут державного та муніципального управління)	№ 3, 2001 р.
49.	Державний інформаційний бюлетень про приватизацію (Фонд державного майна України)	№ 4, 1999 р.
50.	Економіка. (Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди МОН України)	№ 3, 2001 р.
51.	Економіка АПК	№ 4, 1999 р.
52.	Економіка і підприємництво: стан та перспективи. (Київський державний торговельно-економічний університет МОНУ)	№ 6, 1999 р.
53.	Економіка природокористування і охорони довкілля. (Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України)	№ 6, 1999 р.
54.	Економіка промисловості (Інститут економіки промисловості НАНУ)	№ 4, 1999 р.
55.	Економіка промисловості України (Рада з вивчення продуктивних сил України НАН України)	№ 3, 2001 р.
56.	Економіка та підприємництво (Київський національний економічний університет)	№ 4, 1999 р.
57.	Економіка та право (НАН України, Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Донецький національний технічний університет МОН України)	№ 6, 2001 р.
58.	Економіка України (м. Київ)	№ 4, 1999 р.
59.	Економіка. Менеджмент. Підприємництво (Східноукраїнський національний університет МОНУ)	№ 1, 2001 р.
60.	Економіка: проблеми теорії та практики (Дніпропетровський державний університет МОНУ)	№ 6, 1999 р.
61.	Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем (Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем НАН України та МОН України)	№ 6, 2001 р.
62.	Економіст (Інститут економічного прогнозування НАН України, вид.-поліграф. підприємство "Колегіум")	№ 6, 1999 р.
63.	Економічна кібернетика (Донецький національний університет МОН України)	№ 3, 2001 р.
64.	Економічне прогнозування (Інститут економічного прогнозування НАН України)	№ 3, 2001 р.
65.	Енергетика: економіка, технології, екологія (Національний технічний університет України "КПІ")	№ 1, 2001 р.

Продовження табл.

1	2	3
66.	Зайнятість та ринок праці (Рада вивчення продуктивних сил України НАН України)	№ 6, 1999 р.
67.	Залізничний транспорт України (Державна адміністрація залізничного транспорту України, Харківська державна академія залізничного транспорту)	№ 6, 2001 р.
68.	Збірник наукових праць Інституту економіки НАНУ	№ 4, 1999 р.
69.	Збірник наукових праць Київського інституту залізничного транспорту	№ 6, 2000 р.
70.	Збірник наукових праць Луганського державного аграрного університету. Серія: економічні науки	№ 6, 1999 р.
71.	Збірник наукових праць Уманської сільськогосподарської академії	№ 6, 2000 р.
72.	Збірник наукових праць Черкаського інженерно-технологічного інституту	№ 6, 2000 р.
73.	Збірник наукових праць Українського державного морського технічного університету ім. адмірала Макарова МОН України	№ 6, 2001 р.
74.	Землепорядкування (Інститут землеустрою УААН, Спілка землепорядників України. Центр земельної реформи в Україні)	№ 6, 2001 р.
75.	Землепорядний вісник (Державний комітет України по земельних ресурсах)	№ 6, 1999 р.
76.	Зерно і хліб (ДАК "Хліб України", ЗАТ "Київмлин", АТ "Київхліб", Інститут аграрної економіки УААН)	№ 6, 2001 р.
77.	Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України	№ 5, 1999 р.
78.	Коммунальне господарство городів (Харківська державна академія міського господарства МОНУ)	№ 3, 2000 р.
79.	Культура народів Причорномор'я (Кримський науковий центр НАН України, Кримський інститут економіки та господарчого права, Міжвузівський центр "Крим" і Мелітопольська філія Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського)	№ 3, 2000 р.
80.	Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість (Український державний лісотехнічний університет МОНУ)	№ 6, 1999 р.
81.	Малий і середній бізнес (НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України, Українська спілка підприємців малого і середнього бізнесу, Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи)	№ 1, 2001 р.
82.	Маркетинг; теорія і практика (Східноукраїнський державний університет; м. Луганськ)	№ 4, 1999 р.
83.	Машинна обробка інформації (Київський національний економічний університет)	№ 4, 1999 р.
84.	Менеджер (Вісник Донецької державної академії управління)	№ 4, 1999 р.
85.	Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку (Вісник Державного університету "Львівська політехніка")	№ 4, 1999 р.
86.	Металургійна та гірничорудна промисловість (Держкомітет промислової політики, Національна металургійна академія України, НТТ металургів України)	№ 6, 2000 р.
87.	Методи та засоби управління розвитком транспортних систем (Одеський державний морський університет МОН України)	№ 6, 2001 р.
88.	Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організації виробництва (Сумський державний університет)	№ 5, 1999 р.

1	2	3
89.	Моделі управління в ринковій економіці (Донецький державний університет Міносвіти України)	№ 6, 1999 р.
90.	Моделювання та інформаційні системи в економіці (Київський національний економічний університет)	№ 6, 2000 р.
91.	Наука та наукознавство (НАН України, Міністерство освіти і науки України, Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України)	№ 3, 2000 р.
92.	Науковий вісник (Інститут змісту і методів навчання, Український державний лісотехнічний університет)	№ 5, 1999 р.
93.	Науковий вісник Академії державної податкової служби України ДПАУ	№ 1, 2001 р.
94.	Науковий вісник ВДУ. Серія: економічні науки (Волинський державний ун-т ім. Л. Українки МОНУ)	№ 6, 2000 р.
95.	Науковий вісник Національного аграрного університету	№ 6, 1999 р.
96.	Науковий вісник Полтавського кооперативного інституту. Серія: економічні науки	№ 6, 2001 р.
97.	Науковий вісник Ужгородського державного університету. Серія: економіка	№ 6, 1999 р.
98.	Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: економіка	№ 5, 1999 р.
99.	Наукові вісті Національного технічного університету України "КПІ"	№ 1, 2001 р.
100.	Наукові записки Національного університету "Києво-Могилянська академія"	№ 4, 1999 р.
101.	Наукові записки (Тернопільська академія народного господарства)	№ 4, 1999 р.
102.	Наукові записки Острозької академії	№ 5, 1999 р.
103.	Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: економіка	№ 6, 2000 р.
104.	Наукові записки Української академії друкарства	№ 1, 2001 р.
105.	Наукові праці Кіровоградського державного технічного університету. Серія: економічні науки	№ 6, 2001 р.
106.	Наукові праці (Миколаївська філія Національного університету "Києво-Могилянська академія")	№ 4, 1999 р.
107.	Наукові праці Донецького державного технічного університету. Серія: економіка	№ 3, 2000 р.
108.	Наукові праці Кримського державного аграрного університету. Серія: економічна	№ 6, 1999 р.
109.	Наукові праці НДФІ (НД фінансовий інститут)	№ 5, 1999 р.
110.	Наукові праці Українського державного університету харчових технологій	№ 6, 1999 р.
111.	Новое в экономической кибернетике (Донецький державний університет МОНУ)	№ 3, 2000 р.
112.	Предпринимательство, хозяйство и право (Інститут держави і права НАН України, Спілка юристів України)	№ 6, 1999 р.
113.	Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України (Інститут економіки НАН України, Академія економічних наук, Українська академія банківської справи)	№ 6, 1999 р.
114.	Проблеми науки (Київський державний центр науково-технічної і економічної інформації МОНУ, Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України)	№ 3, 2000 р.
115.	Проблеми підвищення ефективності інфраструктури (Київський міжнародний університет цивільної авіації МОНУ)	№ 3, 2000 р.

1	2	3
116.	Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції (Луцький державний технічний університет Міносвіти і науки України, Волинська обласна організація Спілки економістів України)	№ 6, 2000 р.
117.	Проблеми статистики (Державний комітет статистики України, НД) статистики Держкомстату України)	№ 3, 2001 р.
118.	Проблеми формування відкритої економіки України (Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАНУ)	№ 4, 1999 р.
119.	Проблеми формування ринкової економіки (Київський національний економічний університет)	№ 4, 1999 р.
120.	Проблемы информатизации и управления (Київський міжнародний університет цивільної авіації)	№ 4, 1999 р.
121.	Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности (Інститут економіки промисловості НАНУ)	№ 4, 1999 р.
122.	Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций, региональный аспект (Донецький державний університет)	№ 4, 1999 р.
123.	Проблемы системного подхода в экономике (Київський міжнародний університет цивільної авіації)	№ 4, 1999 р.
124.	Продуктивні сили і регіональна економіка (Рада вивчення продуктивних сил України НАН України)	№ 6, 1999 р.
125.	Продуктивність (Центр продуктивності, філіал Науково-дослідного інституту праці і зайнятості населення, м. Краматорськ)	№ 4, 1999 р.
126.	Регіональна економіка (Інститут регіональних досліджень НАНУ)	№ 4, 1999 р.
127.	Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України (Тернопільська академія народного господарства)	№ 4, 1999 р.
128.	Регіональні перспективи (м. Кременчук)	№ 4, 1999 р.
129.	Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління (Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова МОН України)	№ 6, 2001 р.
130.	Ринкова трансформація економіки (Харківський інститут бізнесу і менеджменту Міносвіти України)	№ 6, 1999 р.
131.	Розвиток методів управління та господарювання на транспорті (Одеський державний морський університет)	№ 4, 1999 р.
132.	Системні методи керування, технологія та організація виробництва, ремонту і експлуатації автомобілів (Національний транспортний університет та Транспортна академія України)	№ 6, 2001 р.
133.	Сіверянський літопис (Чернігівський державний інститут економіки й управління)	№ 4, 1999 р.
134.	Социально-экономические аспекты промышленной политики (Інститут економіки промисловості НАНУ)	№ 4, 1999 р.
135.	Соціальна економіка (Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна МОН України)	№ 6, 2001 р.
136.	Соціально-економічні дослідження в перехідний період (Інститут регіональних досліджень)	№ 5, 1999 р.
137.	Статистика України	№ 4, 1999 р.
138.	Стратегічна панорама (Рада національної безпеки і оборони України, Національний інститут стратегічних досліджень, Національний інститут українсько-російських відносин)	№ 3, 2000 р.

1	2	3
139.	Стратегія економічного розвитку України (Київський національний економічний університет МОНУ)	№ 1, 2001 р.
140.	Торгівля і ринок України (Донецький державний університет економіки і торгівлі)	№ 4, 1999 р.
141.	Торгівля, комерція, підприємництво (Львівська комерційна академія)	№ 4, 1999 р.
142.	Транспортний комплекс України: економіка, організація, розвиток (ВАТ "Інститут (Центр) комплексних транспортних проблем")	№ 6, 1999 р.
143.	Труды Одесского политехнического университета	№ 5, 1999 р.
144.	Україна: аспекти праці (НДІ праці і зайнятості населення Мінпраці України, ТОВ "Праця")	№ 3, 2001 р.
145.	Управление экономикой переходного периода (Інститут економіки промисловості НАНУ)	№ 4, 1999 р.
146.	Управління проектами та розвиток виробництва (Східноукраїнський національний університет МОН України)	№ 6, 2001 р.
147.	Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: география; история; педагогика; филология; философия; экономика	№ 3, 2000 р.
148.	Фінанси, учет, банки (Донецький державний університет)	№ 4, 1999 р.
149.	Фінанси України	№ 4, 1999 р.
150.	Формування ринкових відносин в Україні (Науково-дослідний економічний інститут; м. Київ)	№ 4, 1999 р.
151.	Формування ринкової економіки в Україні (Львівський державний університет ім. І. Франка)	№ 4, 1999 р.
152.	Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин (Київський національний університет будівництва й архітектури)	№ 6, 1999 р.
153.	Экономика и управление (Кримська академія наук, Кримська академія природоохоронного і курортного будівництва, Кримське республіканське науково-педагогічне товариство "Інтелект")	№ 3, 2000 р.
154.	Экономика Крыма (Таврійський університет ім. В. І. Вернадського, Кримська академія природоохоронного і курортного будівництва)	№ 6, 2001 р.
155.	Экономика промышленности (Інститут економіки промисловості, м. Донецьк)	№ 5, 1999 р.
156.	Экономические инновации (Інститут економіки промисловості, м. Донецьк)	№ 5, 1999 р.
157.	Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины (Інститут економіки промисловості НАНУ)	№ 4, 1999 р.

**Перелік наукових фахових видань,
у яких можуть публікуватися результати
дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
у галузі державного управління¹**

№ п/п	Видання	№ Бюлетеня ВАК
1.	Актуальні проблеми державного управління (Одеський філіал Української Академії державного управління при Президентові України)	№ 3, 2000 р.
2.	Актуальні проблеми державного управління (Українська академія державного управління при Президентові України)	№ 4, 1999 р.
3.	Вісник Державної служби України (Головне управління державної служби України)	№ 5, 1999 р.
4.	Вісник Української академії державного управління при Президентові України	№ 4, 1999 р.
5.	Вісник Університету внутрішніх справ	№ 4, 1999 р.
6.	Економіка України	№ 4, 1999 р.
7.	Збірник наукових праць Донецької державної академії управління. Серія: державне управління	№ 6, 2001 р.
8.	Командор (Вісник державного службовця України)	№ 4, 1999 р.
9.	Менеджер. Вісник Донецької державної академії управління	№ 6, 2001 р.
10.	Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України	№ 4, 1999 р.
11.	Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАНУ	№ 4, 1999 р.
12.	Освіта і управління	№ 4, 1999 р.
13.	Статистика України (Держкомстат України, НДІ статистики Держкомстату України)	№ 3, 2001 р.
14.	Українська академія державного управління при Президентові України	№ 5, 1999 р.
15.	Управління сучасним містом (Українська академія державного управління при Президентові України)	№ 6, 2001 р.
16.	Філософська думка	№ 4, 1999 р.
17.	Юридичний вісник (Одеська державна юридична академія)	№ 4, 1999 р.

¹ Станом на 1 січня 2002 року.

**Перелік установ, до яких обов'язково
надсилаються автореферати дисертацій
на здобуття наукового ступеня¹**

1. Адміністрація Президента України (01220, Київ, вул. Банкова, 11).
2. Кабінет Міністрів України (01008, Київ, вул. М. Грушевського, 12/2).
3. Міністерство освіти і науки України (01033, Київ, просп. Перемоги, 10).
4. Вища атестаційна комісія України (01001, Київ, вул. Хрещатик, 34).
5. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3).
6. Національна парламентська бібліотека України (01601, Київ, вул. М. Грушевського, 1).
7. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника (79001, Львів, вул. Стефаника, 2).
8. Одеська державна наукова бібліотека (65020, Одеса, вул. Пастера, 13).
9. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка (61003, Харків, пров. Короленка, 18).
10. Волинський державний університет ім. Лесі Українки (43009, Луцьк, просп. Волі, 13).
11. Дніпропетровський державний університет (49025, Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 72).
12. Донецький державний університет (83055, Донецьк, вул. Університетська, 24).
13. Запорізький державний університет (69600, Запоріжжя, вул. Жуковського, 66).
14. Київський національний університет імені Тараса Шевченка (01017, Київ, вул. Володимирська, 64).
15. Львівський національний університет імені Івана Франка (79002, Львів, вул. Університетська, 1).
16. Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова (65057, Одеса, вул. Петра Великого, 2).
17. Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського (95038, Сімферополь, вул. Ялтинська, 4).
18. Сумський державний університет (40007, Суми, вул. Римського-Корсакова, 2).
19. Ужгородський державний університет (88000, Ужгород, вул. Горького, 4).

¹ Запроваджений наказом ВАК України від 21.03.97 №121 (зі змінами і доповненнями)

20. Східноукраїнський державний університет (91034, Луганськ, квартал Молодіжний, 20а).
21. Прикарпатський університет ім. В. С. Стефаника (76000, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57).
22. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (61006, Харків, пл. Свободи, 4).
23. Черкаський державний університет імені Богдана Хмельницького (18000, Черкаси, б-р Шевченка, 81).
24. Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича (14012, Чернівці, вул. М. Коцюбинського, 2).
25. Російська державна бібліотека (101000, Російська Федерація, Москва, просп. Калинина, 3).
26. Державна бібліотека Республіки Білорусь (220636, Белоруссія, Минск, ул. Красноармейская, 9).
27. Державна бібліотека Республіки Узбекистан ім. А. Навої (700000, Узбекистан, Ташкент, вул. Мустакилик, 5).
28. Національна бібліотека Грузії (380007, Грузія, Тбілісі, ул. Кецохвели, 5).
29. Національна бібліотека Республіки Казахстан (480013, Казахстан, Алмати, просп. Абая, 14).
30. Державна бібліотека Азербайджану ім. М. Ф. Ахундова (370601, Азербайджан, Баку, ул. Хагани, 25).
31. Національна бібліотека Республіки Молдова (277012, Республіка Молдова, Кишинев, ул. Киевская, 78)
32. Національна бібліотека Республіки Киргизстан (72000, Киргизія, Бишкек, ул. Советская, 208).
33. Національна бібліотека Таджикистану імені Фірдоусі (734711, Таджикистан, Душанбе, просп. Рудаки, 14).
34. Державна бібліотека Вірменії ім. А. Ф. Мяснікяна (375009, Армения, Ереван, ул. Теряна, 72).
35. Національна бібліотека Туркменістану імені Фірдоусі (744000, Туркменістан, Ашгабад, пл. К. Маркса).
36. Книжкова палата України (02094, Київ, просп. Гагаріна, 27).
37. Державна науково-технічна бібліотека України (03171, Київ, вул. Антоновича, 180).
38. Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН (03127, Київ, вул. Героїв Оборони, 10) — для біологічних, сільськогосподарських і ветеринарних наук.
39. Державна наукова медична бібліотека (01017, Київ, вул. Толстого, 7) — для біологічних, медичних і фармацевтичних наук.
40. Державна науково-педагогічна бібліотека АПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9) — для педагогічних і психологічних наук.
41. Національна юридична бібліотека України (03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3) — для юридичних наук.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Ашеро́в А. Т., Мовча́н В. М. Анализ информативности факторов, определяющих достоверность информации в АСУ // Механизация и автоматизация управления. — 1981. — № 1. — С. 12–16.
2. Белый́ Й. В., Власов К. П., Клепи́ков В. Б. Основы научных исследований и технического творчества. — Харків: Вища шк., 1989. — 200 с.
3. Бюлетень ВАК України. — 2000. — № 2. — 74 с.
4. Довідник здобувача наукового ступеня. — К.: Редакція “Бюлетеня ВАК України”, 1999. — 64 с.
5. *Энгельгард В.* Еще раз о научном поиске — его эмоции и конфликты // Наука и жизнь. — 1969. — № 10. — С. 89–92.
6. *Кузин Ф. А.* Кандидатская диссертация. Методика написания, правила оформления и порядок защиты: Практ. пособие для асп. и соиск. ученой степени. — 2-е изд. — М.: Ось-89, 1997. — 208 с.
7. *Методические* указания по работе над кандидатской диссертацией по техническим наукам для соискателей ученых степеней и аспирантов всех форм подготовки / Сост. А. Т. Ашеро́в, А. И. Губинский. — Харьков: УЗПИ, 1987. — 64 с.
8. *Методичні* рекомендації по заповненню реєстраційно-облікових документів згідно “Порядку держреєстрації НДДКР та дисертацій”. — К.: УКРІНТЕІ, 2000. — 20 с.
9. *Положення* про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.99 № 309.
10. *Положення* про спеціалізовані вчені ради. Запроваджено наказом ВАК України від 14 серпня 1997 р. № 448 (зі змінами і доповненнями, внесеними наказом ВАК України від 21 січня 2000 р. № 36).
11. *Полонский Б. М.* Методы определения новизны результатов педагогических исследований // Сов. педагогика. — 1981. — № 1. — С. 64–70.
12. *Порядок* присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань / Бюл. ВАК України. — 1997. — № 3. — С. 3–14.

13. *Порядок* присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 28.06.97 № 644 (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 14.03.01 № 229).
14. *Сиденко В. М., Грушко И. М.* Основы научных исследований. — Харьков: Выща шк., 1979. — 200 с.
15. *Чкалова О. Н.* Основы научных исследований. — К.: Выща шк., 1978. — 120 с.
16. *Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня. Метод. поради / Автор-упоряд. Л. А. Пономаренко.* — К.: Редакція “Бюлетеня ВАК України”, 1999. — 80 с.

Зміст

Передмова	3
Вступ	5

Розділ 1

Загальна методика наукової творчості	8
1.1. Вивчення першоджерел як основна форма наукової роботи	8
1.2. Загальна схема наукового дослідження	18
1.3. Організація творчої діяльності	21
1.4. Робота над статтями та доповідями	22

Розділ 2

Технологія роботи над дисертацією	25
2.1. Вибір теми	25
2.2. Складання плану дисертації	29
2.3. Вивчення літературних джерел. Методи добору фактичних матеріалів і огляду літератури	32
2.4. Перевірка відповідності матеріалів дисертації встановленим вимогам	37

Розділ 3

Процес підготовки рукопису дисертації	41
3.1. Композиція дисертації	41
3.2. Рубрикація тексту	47
3.3. Прийоми викладення наукових матеріалів	49
3.4. Мова і стиль дисертації	50

Розділ 4

Основні вимоги до оформлення дисертаційної праці	58
4.1. Вимоги до змісту дисертації	58
4.2. Загальні вимоги до оформлення дисертації	64
4.3. Принципи подання текстового матеріалу	67
4.4. Загальні правила подання ілюстрацій	69
4.5. Подання таблиць	72
4.6. Загальні правила подання формул	75
4.7. Загальні правила цитування та посилання на використані джерела	76
4.8. Оформлення списку використаних джерел	78
4.9. Правила оформлення додатків	80

Розділ 5

Підготовка і видання автореферату	80
5.1. Загальні вимоги до автореферату	80
5.2. Структура автореферату	81
5.3. Анотації	84
5.4. Оформлення автореферату	85
5.5. Друкування автореферату	86
5.6. Електронний варіант автореферату	86

Розділ 6

Порядок захисту дисертації	88
6.1. Попередній розгляд дисертації і оформлення відгуку установи, в якій виконана дисертація	88
6.2. Подання дисертації до спеціалізованої вченої ради, розсилання автореферату	94
6.3. Підготовка здобувача до захисту дисертації	98
6.4. Процедура прилюдного захисту дисертації	99
6.5. Оформлення документів атестаційної справи, порядок розгляду атестаційних справ у ВАК України	104

Додатки	115
----------------------	-----

<i>Додаток А.</i> Форми документів, що використовуються при атестації наукових і науково-педагогічних працівників в Україні	115
--	-----

<i>Додаток Б.</i> Процедура проведення засідання спеціалізованої вченої ради для захисту дисертації на здобуття наукового ступеня	139
<i>Додаток В.</i> Вимоги до оформлення відгуку провідної установи	141
<i>Додаток Д.</i> Пам'ятка офіційному опонентіві	142
<i>Додаток Е.</i> Приклад оформлення акта впровадження результатів дисертаційного дослідження	145
<i>Додаток Ж.</i> Інструкція про порядок підготовки та подання електронних варіантів документів атестаційних справ	146
<i>Додаток З.</i> Методичні рекомендації по заповненню облікових карт дисертацій згідно з “Порядком держреєстрації НДДКР та дисертацій”	155
<i>Додаток И.</i> Зразок повідомлення про захист дисертації	163
<i>Додаток К.</i> Вимоги ВАК України щодо оприлюднення результатів дисертаційного дослідження	164
<i>Додаток Л.</i> Витяг з переліків наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт	167
<i>Додаток М.</i> Перелік установ, до яких обов'язково надсилаються автореферати дисертацій на здобуття наукового ступеня	176
<i>Список використаної та рекомендованої літератури</i>	178

Normative and methodical documents currently in force in Ukraine are put in order in the manual. They cover particular features of training and requirements to certification of competitors for academic degree in the field of social sciences and the humanities.

It is meant for young scientists and their scientific advisers, and also for members of specialized academic councils who take part in preparation of certification documents.

ЗДОБУВАЧУ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Упорядник
Сьомін Сергій Валерійович

METHODICAL RECOMMENDATIONS TO COMPETITOR FOR ACADEMIC DEGREE

Organizer — **Syomin, Sergiy V.**

Редактор *В. В. Полковенко*
Коректори *В. Д. Бондар, Є. В. Оратовська*
Комп'ютерна верстка *Л. О. Кулагіна*
Оформлення обкладинки *Д. В. Коврига*

Реєстраційне свідоцтво ДК № 8 від 23.02.2000

Підп. до друку 20.11.02. Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 10,73. Обл.-вид. арк. 13,55. Тираж 6000 пр. Зам. № 61

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

Поліграфічний центр УТОГ
03038 Київ-38, вул. Нововокзальна, 8